

KÖZJOGUNK ÉS NEMZETI TÖREKVÉSÜNK

ÍRTA

BEKS1CS GUSZTÁV

BUDAPEST,
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA.
1903

ELŐSZÓ.

Közjogi vitatkozásunk túlzásban szenved. A nemzet bizonyára csodálatos közjogi éberségének köszöni, hogy ezredéves alkotmányát csorbitatlanul megőrizte.

A közjogi vitatkozások, sót gyakran viszályok azonban nem egyszer inkább ártalmasak, mint hasznosak voltak nemzetünk fejlődésére. A szigorú közjogi ellenőrzést én is szükségesnek tartom. Ám a túlzó közjogi vitatkozás nemcsak időt s néha idegerőt pazarol, hanem egyoldalúvá teszi köz- és politikai életünket.

Téves irányba viszi a nemzet közszellemét. Abba a téves irányba, hogy csak a közjogi harczoktól várja kibontakozását s nem főleg saját belső erőinek érvényre juttatásától.

E káros, sót veszedelmes irány ellen harczolva már egy évtized óta a nemzet belső erőforrásainak vizsgálatával s azok kifejtésével foglalkozom. Most kényszerítve bocsátkozom a közjogi vitatkozásba. De nem mulaszthatom el a vita közben is folyton tiltakozni a meddő

vagy épen túlzó közhelyi harczok ellen, a melyek ismét előtérbe lépnek.

Deák és kiegyezési műve ellen legutóbb ismét heves támadások vonultak föl. Bégi küzdelmeket újítottak meg, de eddig szokatlan tartalommal. Nemcsak Deák Eerenczet és követőit vádolták a nemzet jogaival való gonosz sáfárkodásról, hanem rossz indulattal belevonták a vitába magát a koronát.

E lehelő rövidre szabott munka czélja Deák politikai s alkotmányunk közhelyi integritásának megvédehnezése. Es annak bebizonyítása, hogy Deák által meg nem csonkított alkotmányunk elég széles nemzetünk bármily nagyszabású kifejlődésére.

Közhelyi és szociálpolitikai működésem itt jut szerves egysége, kimutatva, hogy alkotmányunk széles kereteit a nemzet fejlődésének kell betöltenie.

Tételeimnél és bizonyításomnál nem használtam a feleselő polémia formáját. Még ott sem adok direct választ a támadóknak, a hol valamely konkrét vádat utasítok vissza. Módszerem az, hogy a magyar alkotmány egységét s annak nagyszabású építményét a vádak keretén kívül, bár azokból kiindulva mulatom be az olvasónak.

Munkám kezdetben czikksorozatnak készült, s tényleg közzétettem a Magyar Nemzet hasábjain annak azon részéi, mely kiválóan magával

a közjoggal foglalkozik. De kibővítettem azt. Fejezeteket irtain hozzá, mint például, mely Ferencz Józsefről és a dynast iáról, továbbá az osztrák alkotmány válságáról szól, s mely fejezetek a legaktuálisabb kérdéseket tárgyalják. A munkához terjedelmesebb függeléket is kapcsoltam, mely érdekes anyagot foglal magában a magyar ezredekre, a véderő átalakulására s a hadsereg nyelvére és zászlajára vonatkozólag.

A fóérveléstől külön választható anyagot azért helyeztem a függelékbe, hogy ez érvelés annál világosabban s könnyebben áttekinthető legyen.

A befejező részt képező utóiratban anticzipáll félreértéseket magyarázok meg. A mi különösen *a nemzeti s nem közjogi evolutiót* illeti, az idevonatkozó félremagyarázás helyreigazítása annál szükségesebb, mert kizár utólagos félreértéseket.

Budapest, 1903. január 2-án.

TARTALOM.

Lap

Előszó	III
I. Kettős egység	1
II. Alkotmányunk egysége.....	8
III. Deák és Lustkndl	14
IV. A király hadserege (1715: Vili.) „,	30
V. Lekötött nemzeti jogok	49
VI. A közhogot vagy a nemzetet kell-e fejlesztenünk	57
VII. Nagy magyar nemzet	65
VIII. Ferencz József és a dinastia	72
IX. A dualismus és Ausztria válsága	82
X. Múlt és jövő összhangja	95
Függelék	99
I. A magyar ezredek történetéhez	99
II. Az 1868-diki véderő-vita és a védszervezet átalakulása.....	106
III. A hadsereg nyelv és- zászló-kérdése	117
Utóirat. Anticipált félremagyarázások.....	139

I.

Kettős egység.

Csodálkozás és ihletett ámulat nélkül nem léphet be senki abba az ódon épületbe, melynek neve a magyar közhog, vagy a magyar alkotmány. Nincs Európának egyetlenegy alkotmány-szerkezete, kivéve az angolt, mely ehhez hasonlítható volna akár korra, akár belső tartalomra nézve. Maga az angol alkotmány sem egészen, bár az korra megközelíti, de messze mögötte marad a magyar alkotmány csodálatos építési szerkezetének. Az ódonszerüség patinája mind a kettőn rajta van s e patina tiszteletet parancsoló komor színe mellett kirívóan rikitóak a modern korban szerkesztett s paragrafusokba öntött papiralkotmányok. A belső világítás s a levegő is hasonlít az angol s a magyar építményben egymáshoz. A szerkezeti különbség azonban lényeges s más az alap nálunk, más Angliában, a melyen az építkezés történt.

Verbőczy óta közszájoni forog az ige, hogy egyedül a magyar alkotmány az, mely a nemzetben gyökerezik s minden más nemzet alkotmánya régebben vagy újabban a korona hatalmából származott. Forradalmak, vagy lassú békés fejlődés következtében más államokban a korona engedte át jogainak egy részét a nemzetnek. Még a történeti fejlődéssel bíró alkotmányok is a közép-

korai királyság és a nemzet küzdelmények eredményei. Egyedül a magyar alkotmányról bizonyítható be, hogy az összes állami jogok nemzeti eredetűek. És bebizonyítható, hogy a korona és nemzet közti jogviszony egyedül nálunk jött létre mindenkor előző alakulások kezdetén s létrejött békés megegyezés s harczok nélküli paktum alapján. Azon az alapon, hogy a jogok forrása a nemzet s hogy a korona és a nemzet egy.

Több mint ezeréves alaptétele ez a magyar közjognak. Változatlan alaptétele, mely minden csorbulás nélkül élte át egy millenium küzdelmeit és zivatarait. Épp azért a magyar alkotmány csodászerű épületében nincs egyetlenegy befalazott átjáró vagy ajtó. A századok lépcsőzetein átvezető hosszú folyosók lehetnek görbék, de valamennyi visszavezet a kiinduló ponthoz. E bámulatos épületnek egyes falai lehetnek kopottak, sőt lehullathatnak egyes törmelékeket. De az ezer év előtt emelt falak még ma is mind állanak.

És főjellege a magyar alkotmány épületének a teljes egység s az óriási befogadóképesség. Nincs példa rá a világon, hogy egy ezredéven át folyton tartó építkezés mellett, az eredeti épilőterv képezte folyton az útmutatást s teljesen ennek szellemében történtek az utóépítkezések, újabb termek s szárnyépületek emelései. Ez az oka, hogy a tüneményes épület teljesen egységes s befogadóképességét nem gátolják a régi falak vagy törmelékek.

Ugyanez az épület fogadta magába az Európának imponáló nagy Magyarország hajdani szerkezetét. Ugyan ebben a nagy épületben szerénykedett a jogilag független, de tényleg az autonóm provinczia jellegével bíró Magyarország az osztrák elnyomó uralom szelídebb korszakaiban. Ugyanez az épület fogadta magába 1848-iki

és 1867-iki átalakulásunkat. E két nagy korszak idején létesült állami és nemzeti szervezkedésünket. És ugyanaz a tág és hatalmas épület képes volna magába fogadni nemzeti kifejlődésünk bármily tünneményes méreteit. Számra, gazdagságra és műveltségre Európa legnagyobb népeivel versenyző nemzetünk s az ekképp újra nagyhatalommá leendett nemzeti államunkat is.

Számos éven keresztül a nemzeti munka egyéb terein voltam elfoglalva. Fajunknak és nemzetünknek a nyugoti nagy népekhez hasonló csodás evolucziója ragadta meg képzelmemet s egymásra következő több munkámban népesedési, néprajzi s gazdasági vonatkozásokkal igyekeztem ráutalni a nemzetnagyság eszközeire. Tudom, h^ogy ^a j^og ^{'s} erő, ekképp a közjog hasonlóképpen. Az erő tartotta fenn nemzetünk s alkotmányunk épségét minden esetre. Kemény Zsigmonddal, egykor mestermellem ellentétben, mindig ama tételt vallottam, hogy a jog varázsában is hatalom rejlik. De igazi erős közjoguk s megrendithetlen államiságuk csak a nagy és hatalmas népeknek van, csak ezek kötöttek ki örökre szilárd révparton, miután áthajózták tán szintén örvények és zivatarok közt a lét és nem lét sötét ködökkel ellepett oczeánját.

A közjog, az alkotmány csak a keretet adja meg. Vagy az épületet, a hova egy nemzet beköltözik. De a nemzettől függ, hogy be tudja-e tölteni számának, műveltségének és gazdagságának fényes özönével az épület minden termét s folyosóját.

A faj- és nemzetfejlesztés előmozdítását czélzó munkában töltött évek után most, midőn ismét belépek a magyar közjog épületébe, újból a csodálat lep meg. És még inkább meglep a vágy, hogy bár látnék ebben az épületben egy nagyhatalmú és létében örökre bizto-

sított magyar nemzetet. A jelen kornak talán egyetlen felnőtt embere sem fogja megérni ezt a dicső időt. De hiszek és reményiek nemzetem fejlődőképességében s abban, hogy eljövend a kor, hogy Magyarország alkotmányának ezeréves épülete ismét egy nagy és hatalmas magyar nemzetet fogad magába.

Az épület maga is nagy és hatalmas, a minő volt századok előtt és ezer éven át. Főpillére, mely az egész épületet tartja, nemcsak szintén hatalmas, hanem egyszersmind ezer év óta változatlan.

Ez a főpillér a korona és a nemzet közjogi egysége. A magyar korona és a magyar nemzet egysége a legszilárdabb és legváltozhatatlanabb egység minden egység közt. Ez az egység szinte dogmája a magyar közjognak. És nem valamely utólag kigondolt, vagy éppen fendorlatos jogi axióma. A magyar nemzet és a korona egysége azon alap, a melyen egész alkotmányszerkezetünk nyugszik. Ezen történt az egész építkezés. Ez volt a kiinduló pont. A korona és nemzet egysége megmagyaráz minden, eloszlatja minden kétséges homályát s világot vet a legsötétebb pontra is. Ez alapvető igazság fényénél látszik a magyar jogfejlődés egész önállósága s más népek jogfejlődésétől való különbözősége. mindenütt másutt lehetett és volt is összeütközés nemcsak a korona viselője, hanem egyszersmind a királyság intézménye és a nemzet közt. Nálunk ez az összeütközés ki volt zárva. A Habsburgokkal szinte állandó konfliktusaink voltak. De sohasem ütközött össze a királyság *intézménye* a nemzettel, hanem a korona mindenkor viselője s a ogorrás: a nemzet közt támadt az összecsapás. Épp azért a mi szabadságharcaink sohasem a királyság intézménye, hanem egyes fejedelmek ellen irányultak, a kik a nemzettel kötött egyezményüket megszegtek.

A magyar alkotmány ekképp kikerülte a királyság és a nemzet közt vívott közép- és újkori harczokat. Ezért lett jogfejlődésünk egészen más, mint a nyugati népeké. És ezért nem volt képes lerombolni alkotmányunkat a hatalom semmiféle erőszaka. Akár a római császár, akár az osztrák császár támadt nemzeti jogainkra, vérengzések, sanyargatások történhettek, de a korona és a nemzet közjogi s nem politikai egységét föl nem bonthatta semmi. Ha valamelyik fejedelem alkotmány nélkül ural-kodott, tényei a magyar közjog irányában semmisek voltak s ha koronát tett fejére ő, vagy más utóda, nemcsak elvi, hanem egyszersmind gyakorlati hatályba lépett a korona és nemzet egysége, mely az átruházott korona-jogokban s a törvényhozási egységen nyilatkozik meg. Ha törvényt csak a koronás király és a nemzet együtt hozhatnak, akkor a nemzet és korona egységét, ezt a szikla-szilárd oszlopot sem felülről, sem alulról széttörni nem lehet. Ha a korona és a nemzet ennyire egy, akkor az előbbi bármily jogokat nyert az ősi forrásból, a nemzettől, külön jogalanynyá nem lehet s így a saját számára el sem birtokolhatja a nemzet rábízott jogait.

A korona és nemzet közti jogviszony ekképp teljesen kizárja nem csak a verwirkungot, a jogvesztés elméletét, hanem kizárja még az elévülést és élévitést is.

Ezen utóbbi téTEL az, melyre minden nagy súlyt fektettem s mely kiegészítő része a magyar alkotmány sarkalatos igazságainak. De ez csak legszorosabb fogalmi egység s a rábízás alapján indokolható meg s a gyakorlat százados tényei igazolták azt.

Bármily jogokat ruházott a nemzet a koronára, ezek soha sem évülhettek el. Ha tehát bármily hosszú időn át, mint például a 18-ik században, nem gyakorolta alkotmányos jogait s a korona végezte az alkotmányos

intézmények funkcióit is, elővülés vagy jogvesztés a nemzetre nem következett be. Nem következett be sem jogilag, sem tényleg. De csak a korona és nemzet közti jogviszony, a teljes egység miatt.

Ez volt oka, a miért szinte összes közjogi munkáimban a magyar alkotmány alaptételét vettet kiindulópontul. A korona és nemzet közti jogviszonyt nemcsak alap gyanánt használtam közjogi munkáim megszerkesztésénél, hanem egyszersmind *eszközül* egy magasztos célra. *A magyar nemzet szuverenitásának bizonyítására.*

Deák Ferencz is többször hivatkozik s bizonyára hivatkoztak mások is a korona és nemzet közti egység sajátságos voltára s a nemzet által a koronára ruházott jogokra s ezek érvényére. De a nemzeti szuverenitás és a magyar államiság minden korszakban való létezésének bizonyító eszközévé s a bizonyítás egész rendszerévé, tudtommal, az én közjogi munkáim tették a korona és nemzet közti jogviszonyt. E rendszer segítségével egyszerűbbé és közvetlenebbé váltem lehetni államiságunk és nemzeti szuverenitásunk demonstrálását.

Sót csak ez alapon bizonyítható be a harmadik nagy egység, közjogi fejlődésünk és alkotmányunk teljes egysége s homogén egész volta. De mielőtt ennek kifejtésére térnék át, még megjegyzem, hogy a korona és nemzet egységeből igen fontos következmény vonható le államegységünkre nézve.

Rómát bámulja és méltán az utókor, csodás magánjogi és igen érdekes közjogi alkotásai miatt. A város fogalmának és jogi tartalmának kiterjesztése az államra s majd a birodalomra igen érdekes jogfejlődést tartalmaz. Kissé nehézkesebb, de mégis nagy sikkerrel volt keresztülvihető a jog- és államegységnek e rendszere, mely az egység fogalmat megfordította, t. i. a város

egységét terjesztette ki a népekre s pedig a legkülönbözőbb nyelvű és fajú népekre. A magyar közhog alapvetőelfogása éppen ellenkező. Itt az egységet a nemzet és korona egysége képviseli s ebből következik le az állam egysége.

A korona és nemzet egysége szükségképp megköveteli az állam egységét. A föderalizmusra alkalmas lehet minden más alkotmány és jogrendszer, csak a magyar nem.

Már e tény mutatja, mily fontos kiinduló pontot képez a magyar közhog első alapvető tétele, a kettős egység, melyből az egységek egész érdekes sorozata következik.

II.

Alkotmányunk egysége.

Werbőczy Hármaskönyvével óriási szolgálatot tett hazájának. De legnagyobb szolgálatot akkor tett, a midőn elmül hatlan és elévülhetlen munkájában megállapította a korona és nemzet közt a jogviszonyt s ekképp feltársa a magyar közjog lényegét. Ez a közjog teljesen zárt egységgé lett Werbőczy által még a mohácsi vész előtt. Midőn Mohács vértől párolgó síkjáról szétterjedt a nemzeti dicsőségünköt és nagyságunkat három századon át elborító ködötömeg, Magyarország világosan és határozottan választó-királyság volt, a korona és a nemzet egységének alapján. így került gyászos haváriája után a magyar állam hajója a Habsburgok révébe, fel nem adva jellegét s meg nem változtatva közjogának alaptermészetét. A királyság intézménye semmi módosulást sem szenveddett, csakis a dinasztia változott, mely azonban szintén elfogadta Szent István koronájával a korona és nemzet egysége mellett ja jogviszony paktumszerű jellegét. És a magyar közjogi felfogás sem lényegében, sem formájában nem alakult át a későbbi századokban sem. A férfiág és később a leányág öröklési jogának megállapítása s maga a pragmatica sanctioban kimondott együttbirtoklás sem alakította át közjogunk

tartalmát. Joglekötéseket tartalmazott minden kettő s különösen a pragmatica sanctio. A királyválasztás jogának a Habsburg-dinasztia három ága irányában való megszorítása s az együttbirtoklás kötelezettsége bizonyára joglekötéseket tartalmazott és tartalmaz, de nem alterálta és nem alterálja a magyar közjog lényegét. Nem alterálja különösen ama tényt, hogy a jogok forrása még mindig a nemzet s a korona és nemzet közt az uralkodásra nézve paktumszerű jogviszony áll fenn, a minek dicső szimbóluma a szent korona és a koronázás maga.

A magyar alkotmánynak sajátsága és egyszersmind varázsa, hogy az teljesen egységes egészet képez. Nem lehet annak épületéből kitépni egyetlen kódarabot sem. Az erőszak megsemmisíthette az alkotmány gyakorlati létét, de mint elvi és jogi egységet sohasem csorbíthatta. Vér és köny hullhatott rá özönnel, de változatlan és rendithetlen maradt minden korban és minden körülmeny közt. A magyar nemzet, a magyar királyság vagyis a magyar állam mindenkorban szuverén volt s az jelenleg a dualizmus formájában is.

Messze vezetne az állami, a királyi és a nemzeti szuverenitás képzetének, vagy éppen erőszakolt különválasztásának fejtegetése. A korona és nemzet egysége a szuverenitást is egységessé teszi. A szuverenitás is lényegileg egy és ugyanaz, csak a formája változhatik. Ugyanazon szuverenitási lényeg egyik vonatkozásában lehet nemzeti, a másik vonatkozásában fejedelmi vagy állami. Ugyanazon fényforrás, ugyanazon sugarait más irányokban sugározhatja ki.

A gyakorlati bizonyosság az, hogy a korona és nemzet egysége következtében a nemzet is mindenkorban szuverén, hogyha a korona az. Intézményeink változhattak

és az alkotmányos garancziák átalakulhattak, fejlődhettek. De nemzetünk épp azért sohasem lehetett alárendelve más nemzetnek s államunk nem lehetett alárendelve más államnak. A magyar közjog lényege ugyanaz 1848 előtt, a mi 1867 óta. Magyarország jogilag mindig független állam volt régi jogaink szerint is, a mint azt a 18-ik század végével törvényhozása deklarálta. Független állam ma a dualizmus keretében, mely a magyar jogfejlődés lényegét teljesen érintetlenül hagyta. Magyarország állam volt a múltban, állam ma s a magyar nemzet szuverén nemzet Mohács óta épp úgy, mint Mohács előtt.

Ez a nagy közhelyi egység ténye. Azon tény, mely büszkesége közhelyünknek s mely előtt meg kell minden kinek hajolnia. Nemzetünk vérezhetett, államunk el lehetett nyomva és szertettagolva, de mindez meg nem változtathatta a nagy közhelyi egység tényét.

Az intézmények és az alkotmányos garancziák változtak vagy módosultak közhelyi fejlődésünkben, közhelyünk lényege azonban változatlan volt első kialakulásának korszaka óta. A nemzeti királyság megszűnt, de a királyság lényege ugyanaz maradt. Az intézmények és alkotmányos garancziák, vagy legalább ezek követelései mind sűrűbben és nagyobb hatállyal léptek fel a Habsburgok uralma alatt. A jogok és tények küzdöttek egymással. A nemzet jogai és az uralkodás gyakran szomorú tényei. A nemzetnek néha sikerült egyes alkotmányos garancziákat érvényre juttatni. A hadügyben sohasem szűnt meg követelni a nemzet az alkotmányos garancziák gyakorlati alkalmazását. A vér- és pénzadó jogát még átruházott alakban sem bízta a királyra, mint rábította a külügyi kormányzást. De még az utóbbinál is igyekezett némi alkotmányos és nemzeti befolyást

gyakorolni. A nemzeti jogok és az átruházott koronajogok kapcsán volt is bizonyos alkotmányos ellenőrzés azon bürokratikus abszolutizmussal szemben, melyet a Habsburgok Ausztriában vitátlanul alkalmaztak s Magyarországon időnként ki akartak terjeszteni. Ez az egyetlen gát és korlát volt az abszolutizmus kizárolagos féke Magyarországra nézve közvetlenül s némi közvetett visszahatásában Ausztriára.

A fék és korlát néha Magyarország irányában is hatálytalanná lett s a bürokratikus abszolutizmus vagy nyíltan vágj' lappangva áttört a Lajtán. De a magyar alkotmányon pusztán tényleges s nem egyszersmind jogi sérelmet okozott s csak újabb garancziák követelését idézte fel.

A garancziák érvényesülése vagy újabb elhanyatlása azonban nem vonta maga után közhogunk lényegének peripetiáit. Ez ugyanaz maradt mindig 1848 előtt és 1867 óta.

De a lényeg nem alakult ál a hatalom ellenséges küzdelmeinek hatása alatt, *nem alakulhat át a pártküzdelmek miatt sem*. Ha átalakulna, megtörnék a magyar alkotmány és fejlődésének egysége.

Ha igaz volna, hogy Magyarország az államiság nagyobb méretével, garancziáival bírt 1848 előtt, mint ma, akkor a magyar alkotmány 1867-ben visszafejlődött volna. Viszont, ha államiságunk lényege erősebb ma, mint 1848 előtt, akkor is megtörik alkotmányunk és jogfejlődésünk egysége s az előbbi megszűnik annak lenni, a mi volt, régi, zárt egységnek.

A különbségek csak az intézményekben és alkotmányos garancziákban jelentkeznek. Csak így méltányolható Deák Ferencz szereplése teljes igazságossággal. Régi közhogunkat vette körül új garancziákkal. Ha ellen-

ben bebizonyodnék, hogy Deák Ferencz régi közjogunkat csorbítani hagya, *akkor a dualizmus a magyar alkotmány dekadenciáját jelentené*. Akkor Deákat nemcsak jogfeladással lehetne vádolni, mint vádolják, hanem egyszersmind a nemzet félrevezetésével. Ha ugyanis Deák Ferencz azt állította, hogy nem ad és nem adott fel jogokat s ez mégis megtörtént volna, akkor vagy egy nagyon vastag, jóhiszemű tévedés forogna fenn, vagy}' pedig, a mi ki van zárva, a nemzet becsapása.

Ámde a doleg úgy áll, hogy Deák megmaradt a jogegység alapján. A különbség csak az és ez adott a politikai célcímkézések mellett némi alkalmat a félremagyarázsokra, hogy Deák a változó intézmények és garancziák kapcsán fejtette ki a nemzet jogait. És vagy egyáltalán nem, vagy csak részben fejtette ki ezeket azon *abszolút* alapon, melyet Werbőczy szolgáltat a korona és nemzet egysége által.

Egy évtized előtt megjelent közjogi munkámban, a «Dualizmus» czimüben én ez abszolút alapra helyezkedtem. Ez alapon bizonyítottam a nemzet szuverénitását s ekképp teljesen elvi alapon bizonyítottam a nemzet föltétlen jogát a külügyekhez és a hadügyhöz. Itt nem lehetséges félremagyarázs, habár a gyakorlati intézmények nem is felelnék meg a szuverenitás követelményeinek. Deák kénytelen volt Lustkandllal folytatott nagyszerű polémijában a legizmus és esetek felsorolása által fogadni el a főcsatát, habár itt-ott az abszolút alapra is kitér. Kénytelen volt, mert Lustkandl intézményeinket támadva meg nem értett vagy megcsónkított idézetekkel állt elő a Corpus-jurisból.

Jogegységünket azonban Deák Ferencz sehol sem törte meg. Ekképp sehol és sohasem jutott önmagával ellentétre. A kiegyezést megcsináló Deák a különböző

oldalról fellépő, s egy inkább 49-es, mint 48-as alapon álló vágád daczára ugyanaz volt 1867-ben, mint volt 1861-ben és mint Lustkandllal folytatott polémiájában.

Nem, Deák Ferencz nem változott. De hogy kisebbíthető legyen a dualizmus, azért igyekeztek támadói kimutatni, hogy megváltoztatta álláspontját.

III.

Deák és Lustkandl.

A nemzeti jogok bebizonyításának taktikáját Deákra nézve a támadások Írták elő.

A hazai bölcsének hires feliratai is csak a királyi leíratokat czáfolva fejtették ki a magyar közjogot, mint a hírhedt osztrák professzorral folytatott polémiája is. Ekképp Deák Ferencz az intézmények és alkotmányos garancziák kapcsán bizonyította a nemzet jogait különösen a hadügyekre vonatkozólag. De nincs egyetlenegy tétele sem Deáknak, mely a jogi bizonyításon tulmenve, maguk által az intézmények által reprezentáltatná nemzeti vagy állami függetlenségünket. E függetlenség nála is jogi téTEL s az intézményeket csak támogatásul hívja föl, de nem adja azokat úgy elő. mintha a jogi téTEL ezekből következnék le.

A nemzet joga kétségtelen volt mindig és kétségtelen ma is az önálló hadseregezhez. Deák azonban nyitva hagyta a vitatkozás idején az önálló magyar hadsereg kérdését (de nem az exercitus hungaricus-ét) s így a kiegyezés korszakában ellenmondás nélkül állíthatta, hogy az országnak külön önálló hadereje nem volt.

Az ide vonatkozó harcz már rég megvivatott, A per aktái már szinte le vannak zárva. Ámde mégis

meg-megújulnak a Deák és így a kiegyezés elleni támadások.

Terjedelmes perirat keletkezett újabban is. Az erre való reflexió nélkül szükségesnek vélem Deák Ferencz álláspontjának megvilágítását, polémiaja és feliratai kapcsán.

Ezeknek foglalatja lényegileg következő.

Deák Ferencz hires közjogi munkája (Adalékok a magyar közjoghoz 1865.) Lustkndl bácsi egyetemi tanár terjedelmes műve ellen jelent meg (Die Oesterr.-Ung. Monarchic 1863.), a melyben a bácsi tanár azt akarta bebizonyítani, hogy Magyarország a tulajdon törvényei és közhoga szerint is *reálunióban* van Ausztriával s ennél fogva államjogi önállással és szuverénitással nem bir. Sőt műve végén egészen addig elmegy, hogy az osztrák tartományok a pragmatica sanctio szerint összmonarchiát képeztek, a melynek Magyarország csak egy specziális része volt. Vagyis: Magyarországot valóságos osztrák provincziának vallja. Lustkndl tehát nem a Verwirkung (jogvesztés) alapján állott, hanem egyenesen Magyarország államjogi törvényeiből, jogtörténeti alapon akarta Magyarország függetlenségének' hiányát, vagyis az Ausztriával való *reáluniót* bebizonyítani.

Ezzel szemben Deák Ferencz bizonyítása végig annak a kimutatásából áll, hogy a magyar nemzet állami jogairól semmiféle törvényben és soha, sem az ausztriai császár javára le nem mondott, sem az ausztriai örökös tartományokkal soha *reálunióra* nem lépett. Tehát, hogy Magyarország és Ausztria viszonya 1526 óta a *perszonáluniót* meg nem haladta s Magyarország ezen viszonyban teljes államjogi önrendelkezéssel birt.

Deák Ferencz hatalmas bizonyítása Lustkandlnak ama sajátszerű álláspontja ellen kezdődik, a melyben

Lustkandl az 1848-ik évi törvények érvényét tagadja, mivel azt nem illetékes gyülekezet s ez is a nép erőszakos magatartásának kényszere alatt hozta, később pedig 1849-ben az ország maga törölte el. De, szerinte, ezeket a törvényeket maga V. Ferdinánd király is csak a maga személyére, az örökösek megnevezése nélkül s a trónöröklésre jogosultak meghallgatása nélkül irta alá. Természetes, hogy Deák vaslogikája könnyű szerrel zúzza össze Lustkandlnak ezen inkább fifikus, mint okszerű állításait.

Erősebb jogtörténeti munka folyik az Adalékok második fejezetében, ahol Deák Lustkandlnak azon hosszas történeti bizonyítását teszi semmivé, a mely szerint a Habsburg-ház Magyarországon mindenjárt 1526-tól kezdve teljes elsőszülöttiségi öröklési renddel bírt s a trónöröklés már akkortól kezdve kiterjedt a leányágra is. Ebben a bizonyításban tiszta fényben ragyog Deák történeti és közjogi tudása.

A vita döntő része azonban az 1723. évi I. és II. t.-czikk, vagyis az Ausztriában úgynevezett pragmatica sanctio körül folyik. Tudva van, hogy az Adalékoknak ez a része rendkívüli becsénél és világosságánál fogva nemcsak óriási diadal volt Lustkandl fölött, de egyben az 1865—1867. évi közjogi törvényhozásnak is alapul szolgált, sőt ma is csaknem egyedüli alapja a pragmatica sanctio magyarázatának. Megállapításai azonfelül átmentek a közjogi könyvekbe. El lehet mondani, hogy az 1867 óta élő nemzedék tulajdonképpen Deáknak ebből a művéből s ennek is kivált ebből a részéből tanulta meg annak a bebizonyítását, hogy a pragmatica sanctio s a vele összekötött közös védelem Magyarország állami szuveréinitását semmiben meg nem csorbította.

Lustkandl Magyarország állami önállóságának el-

veszítését különösen abból a két tételeből vezette le, hogy az 1713. április 19-én Bécsben kihirdetett császári határozatok Magyarországra és Erdélyre is kihirdették s így érvényük itt is meg volt állapotba. Másodszor pedig szerinte az 1713. évi határozatok és az 1723. évi törvények között semmi különbség nincsen. Tehát, ha más nem is hozta volna létre a két állam közt a reáluniót, *ez föltétlenül létrehozta*.

A jelenleg élő nemzedék, ha közvetlen olvasásból nem is, de tankönyveiből s a közigyi iratokból jól ismeri azt a hatalmas érvelést, a melylyel Deák mind a két állítást lerontotta. Az elsőt kivált az 1715. évi III. t.-czikkkel, mely két évvel a családi okmány kihirdetése után még azt állapította meg, hogy Magyarországra a nőági öröklés ki nem terjed. A másodikat pedig azon négy pontba szedett különbség kimutatásával, mely az 1713. évi osztrák okmány és az 1723. évi magyar törvények között fönforog. Vagyis, hogy Magyarországon a trón-öröklési okmány nem abszolút fejedelmi hatalommal hirdettetett ki, hanem a nemzet és király által együtt törvénybe foglaltatott, azután, hogy Magyarország azt a maga állami önállásának megtartásához mint föltételhez kötötte; továbbá, hogy a nőági örökösdés, bár Ausztriában korlátosra nincs, Magyarországon a három megnevezett ághoz van kötve s végül a nemzet e három ág kihaltával a régi szabad királyválasztás jogát magának föntartotta.

Ugyanily sorsban részesül Lustkandlnak azon állítása is, mely az 1715: L1X. t.-czikkrc támaszkodva, az ott tervezett politikai, katonai és gazdasági rendezésből a két állam reálunióját törekszik megállapítani. Deák kimutatja, hogy Lustkndl nemcsak a törvény szavait nem érti meg, vagy pedig abba nem létező szavakat told

be, de maga ez a törvény is csak kizárálag Magyarország belső ügyeinek rendezéséről és ehhez képest királyi kiküldöttekről szól, de semmiképpen sem közös rendezésről és császári biztosokról.

Itt kerül szóba Deáknál először a *külügy* is, a melyet ō már 1861. évi második felirati javaslatában, az akkori fogalomjelzővel élve, »a királynak fentartott jogok közé* sorol, bár kétségtelen, hogy itt olyan felségjogot ért, a melyet a nemzet a királyra ruházott át s a melynek gyakorlásába előbb is, később is törvény utján, magyar tanácsosok által folyt be, vagy legalább befolyni kétségtelen joga volt.

Deák konklúziói a *pragmatica sanctio* tekintetében azzal végződnek, hogy az 1723. évi törvények csakis »az elválhatatlan és együttes birtoklást* mondották ki Ausztria és Magyarország között, de a közös kormányzatot, tehát a reálunió lényegét nemcsak nem mondották ki, hanem ellenkezőleg, a különvált kormányzatot egyenesen föltételül kötötték ki. Tehát a reálunió helyett itt is a perszonálunió van kikötve.

A *nemzeti jogok* és *királyi felségjogok* tekintetében külön és nagy érvelés folyik Lustkndl ellen, az Adalékok negyedik fejezetében. Deák ebben az érvelésében is az, a ki mindig volt. Bölc, objektív ítéletü, nagy államférfi. Czéljához képest mindenütt szorosan és közvetlenül a törvényekkel bizonyít s olykor, de csak világositás okából, bár sohasem érv gyanánt, a történeti eseményekkel is. De ō általában keveset foglalkozik a történettel, mert hiszen többnyire a nemzet jogait a történeti tények, legtöbbször az erőszakos történeti tények ellen kell kimutatnia.

Lustkndl álláspontja a felségjogok tekintetében az, hogy a király által törvényesen gyakorolt felségjogok

mind lényegükben, mind alakjukra nézve *uáltozhatatlanok*. Ezzel szemben Deák Ferencz azt bizonyítja be, hogy a törvényhozás mind a király, mind a nemzet jogait időnkint másként alakította. így például a nádori szék betöltésénél hajdan a királyi jog terjedtebb volt, mint későbbi időben. Viszont a nemzetnek telleges ellenállási jogát (az aranybulla záradéka) a törvény eltörölte. És így tovább.

Deák szemében az alkotmány történeti fejlődés eredménye. A nemzeti életből fejlett ki és a kor igényeihez képest időnkint változásokon ment át. Egyes, már eleve meglevő elveket a törvények idők folytán tisztábban és határozottabban fejtették ki. Például magának a miniszteri felelősségnek az elve sem volt új. Az 1507: VII. t.-czikk már ismeri a király tanácsosainak jogi és politikai felelősséget, de ezt, mint parlamentáris felelősséget először az 1848. évi törvények fejtik ki.

A törvények és jogok tehát változtak, de sohasem változott egy: az tudniillik, hogy az összes törvényhozás a nemzet és király közös egyetértésével történik. Ezt az elvet minden koronázási hitlevél ismétli. A változhatlanság elve csak erre az egyre szorítkozik; máskülönben a királyi és nemzeti jogok a törvényhozás utján változnak, de kell is, hogy változzanak, mivel az a fél, a kinek a joga változás alá nem esik, különben lassan kizárná a másikat az alkotmányosság élvezetéből.

Átmegyünk azonban azon a nagyszerű, szinte a humorral határos bizonyításon, a melylyel Deák Ferencz kimutatja, hogy Lustkandl a magyar törvényeket még olvasni sem tudja s hibás olvasásának ismételte fénysesen felül.

Érdekes azonban, a mit Deák mond akkor, a mikor Lustkandl amaz állítását tönkreteszti, mely szerint

a magyar király a bányaügyekben az osztrák örököslakottak tartományokkal közös regálét, tehát közös felségjogot gyakorolt volna.

«Alkotmányos országban — úgymond Deák — a király és nemzet között fennálló viszony a király és nemzet egyesült akarata által lőn megállapítva s ezt csak a kettőnek egyesült akarata változtathatja meg. Lemondhat a nemzet valamely jogáról s azt *fejedelmére ruházhatja által*; lemondhat a király is valamely eddig törvényesen gyakorlott jogáról s azt a nemzetnek visszaadhatja; *de se egyik, se másik nem teheti azt, hogy ily jogot közös egyetértés nélkül egy harmadikkal megoszsson* vagy másra átruházzon. A királyi jogok nem magánvagyon, hogy azt bárkinek lehessen ajándékozni.*

Deák Lustkandl ellen fényesen bebizonyítván azt is, hogy nemcsak a bánya-regále, hanem a pénzverés! és vámszedési regále gyakorlásában sem volt soha semmi közösségi Magyarország és az osztrák örököslakottak közt, Lustkandl állításaival az 1790—91. évi törvények alapján is megütközik. És szinte ezen az alapon nyeri meg rajta legfényesebb diadalát.

Lustkandl törekvése, azt bebizonyítani, hogy a magyar király felségjogai kivált 1723 óta nem függenek sem a törvényhozástól, sem a koronázástól, hanem magából a király személyéből származnak. Bizonyít II. Józseffel is, aki magát soha meg nem koronáztatta s mégis Magyarország örököslakott királyának (*rex hereditarins Hungariáé*) neveztetik. Ebből azt következtette, hogy ezen a jogállapotban az 1790. évi törvények nem változtattak.

Deák kimutatja, hogy a nemzet magatartása II. Józseffel szemben őseink amaz erényéből származik, hogy a törvényeket és öröklést még akkor is tiszteletben tartották, a mikor sérelmüük volt. És sohasem vallották azt

a közjogi tévtant, hogy ha az egyik fél megséríti a szerződést, akkor a másik fél azt jogosan fölbonthatja.

Lustkndl különben még a fundamentális 1790: X. törvénycikkben is a reálunió változatlan fönállását látja. Ez ellen elég Deák Ferencznek a törvény függetlenségi záradékára s arra utalni, hogy ez a törvény azért nem törölte el a reáluniót, mivel nem volt mit eltörölnie.

Lustkndl azonban az 1790: XII. t.-czikkből is fegyvert kovácsol s ezt a III-ik törvénycikkkel egybevetve, abból, hogy a koronázatlan királynak e törvény az ország kormányzásához való jogot (kivéve privilegiumok adásának jogát) megadja, azt akarja bizonyítani, hogy a király az ország rendéivel megkoronázatlanul is gyakorolhatja a törvényhozás jogát. Deák ezzel szemben rendkívül tiszta és egyszerű logikával mutatja ki, hogy e törvény a koronázatlan királynak csak közkormányzati, de nem törvényhozási jogot ad, de még az előbbiből is kiveszi és eltiltja a privilegiumok adásának jogát. Sőt az 1790: XII. t.-czikk világosan ki is mondja, hogy a törvények hozásának, eltörlésének és magyarázásának joga csak a koronázott királyt illeti és őt is csak az országgyűléssel együtt.

Deák egyébiránt ezen jogot már Werbőczy Hármaskönyvének II. R. 3. címében látja s ott is, mint a még régebb jog folyejgyzését. »Íme — úgymond Deák — a nemzet és fejedelem közt megosztott törvényhozó hatalom s a mindenik részt megillető kezdeményezési jog a régiebb időből.«

Deák Ferencz az egyes királyi felségi jogok nemzeti gyökerét sorra megmutatja Lustkandlnak a királyi *regália*k, tehát a bánya, a pénzverés, a sóbányák és sóáru-lás, a salétrom- és lőporkészítés terén. Azután pedig

áttér a két legnagyobb felségjogra: a katona-ügy ekre és külügyekre.

Ezek azonban külön figyelmet érdemelnek, még pedig nemcsak azért, mivel legfontosabbak, hanem azért is. mivel Deák Lustkandl ellen polemizálva, itt már az 1867. évi XII. t.-cz. alapjait rakja le.

Lustkandl álláspontja az volt, hogy a *katonaügyekben* a magyar országgyűlésnek sohasem volt törvényhozási joga. Szent István idejétől kezdve ez mindig a királyt illette, sőt még a nemesi fölkelésre nézve sem bírtak az ország rendei szabad határozati joggal, hanem a király által felszólítva, személyesen tartoztak fölkelni.

Deák vele szemben a XVI. és XVII. század nevezetesebb katonai törvényeivel, köztük az 1599: XIX., 1603: V., 1625: XXIV. és 1655: XIX. törvénycikkekkel bizonyít, a melyek mutatják, hogy a törvény az állandó katonaság behozatala előtt is rendelkezett a katonai ügyekkel. Az 1715: Vili, t.-czikket már a megváltozott európai védelmi rendszer tette szükségesse.

Deák Ferencznak az 1715; Vili, t.-cikkel szemben az az álláspontja, hogy itt az ország rendei nemcsak *állandó, rendes katonaság tartását* határozták el. hanem azt is. hogy az e célra szükséges adók és subsidiumok mindenkor az országgyűlésen tárgyaltassanak, a hová különben is tartoznak. A *subsidium* szó alatt pedig, a későbbi törvények világos értelme szerint, nemcsak a pénzbeli adók, hanem az *ujonczok* is értendők. Az ország tehát az állandó katonaság szükségét kimondván, nyomban gondoskodott arról is, hogy' annak fentartására és kiegészítésére a maga törvényhozási jogát is fentartsa, a mit kétségtelen szavakban kifejezve meg is tett. Ugyanezt a törvényhozási jogot ismétli az 1790: XIX. törvény-*czikk* is.

»Az állandó *magyar katonaságnak*, vagyis *magyar ezredeknak* fentartása — úgymond Deák — részint toborzás által (Werbung), részint, midőn a szükség úgy kívánta, ujoncozás által történt. De ezen ujoncozás mindig országgyűlésileg határozatot el. így pl. az 1790. évben a LXVI. t.-czikkben a *magyar ezredeknak*, melyeket a háború nagyon meggyöngített, szükséges kiegészítésére, minthogy arra a szükséges toborzás elegendő nem vala, 6000 ujonczot ajánlottak az ország rendei s elhatároz-ták egyszersmind, hogy azon bizottság, mely ugyan-azon országgyűlés által a commissariaticumok rendszeres kidolgozására kiküldetett, adjon javaslatot az iránt is, mi módon lehetne a magyar ezredek fentartását jöven-dőre törvényszerűleg s a nép hajlamával egyezőleg, az adózók minél kisebb terheltetésével eszközölni s javas-latát a jövő országgyűlésen mutassa be, hol tárgyaltat-ván, törvénybe fog igtattatnál.

Deák az 1792; II. t.-czikk által megajánlott 50.000 ujoncra s az 1802: I. t.-cz. által megajánlott 12 gyalog- és 10 lovasezredből álló magyar hadseregre (*exercitus hungaricus*) nézve, valamint az 1807:1. t.-cz. által meg-ajánlott 12.000 ujoncra s az 1825-ben, 1830-ban és 1840-ben megajánlott ujonczokra sehol sem mondja, hogy azok külön magyar hadsereg részére ajánltattak volna meg. Mint másban, ebben is megelégszik a törvény azon terminológiájával, hogy azok ö Felségének külön kikötések mellett megajánlott *magyar ezredek* voltak, vagy *magyar katonaság*. A törvényekkel Lustkandl ellen azt bizonyítja be, hogy Magyarország törvényhozási joga a *magyar katonai ügyekre is kiterjedt*. Ugyanazt és ugyan-ilyen módon bizonyítja a kereskedelmi és pénzügyekre is.

A *küülügyek* tekintetében Lustkandl állításával szem-ben az 1861. évi második fölirati javaslatnak következő

markáns tételeit idézi, mely már a jura reservaták kérdését illeti:

-Vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, melyeket magára a király személyére ruházott az alkotmány. Ilyen jog a magyar királynak az a joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat vagyis a külügyeket legmagasabb királyi hatalmával intézi.«

De nyomban hozzáteszi, hogy ha a külügyek vezetése nem is tartozott a törvényhozás köréhez, az ahhoz szükséges eszközök, különösen a katonaállítás és az adók megajánlás! joga mindig alkotmányszerüleg gyakoroltatott. Ezért nem terjeszkedtek ki az 1848. évi törvények sem bővebben a külflgyekre. Ehhez még azt is megjegyzi, hogy az ujonczok megajánlásánál a magyar országgyűlésnek mindig joga volt azt kívánni, hogy a küldögök fenforgó körülményeiről értesittessék s csak azután bocsájtkozott az országgyűlés a kérdések tárgyalásába.

Ezt külön is kimondja az 1830: VI., de különösen az 1840: II. t-czik, ahol a rendek mindenekelőtt és indok gyanánt előadják, hogy »a törvények értelmén sarkalló kivánatuk folytán a küldögök fenforgó körülményeiről és a magyar ezredek jelen állapotáról ő felisége nevében értesítettek.«

Azonkívül felhozza Lustkandl ellenvetéseivel szemben az 1741: XI. és 1790: XVII. t.-czikkeket, különösen az utóbbi következő tételeit: »et ideo tam ad ipsuni status ministerium hungaros adhibiturum, stb.«, a mely tételeből Lustkandl azt következtette, hogy a magyar külügyeket az ausztriai miniszterium által gyakorolta a király.

Deák kimutatja, hogy a királyra átruházott külügyi felségjogot igenis a maga állam-miniszteriumában

tárgyaltatta a király s ez alapon határozott, a mihez joga volt; de az említett törvények éppen azt mutatják, hogy az ország rendei még ezen fejedelmi tanácskozó-testületbe is befolyást követeltek s ebből a külügyekre sem, de a többi ügyekre sem lehet kedvezőtlen következést vonni.

Deák könyve ennél többet a hadügyekkel és külügyekkel nem foglalkozik, vagy csak futólag. Szemmel látható, hogy ezekben a kérdésekben a jövőt nem akarja preokkupálni.

Az Adalékok-on is, mint Deáknak minden 1867. év előtti munkáján világosan meglátszik, hogy a haza bőlcse szigorúan el volt határozva a perszonálunió s ezzel a nemzeti önállóság megvédelmezésére, de annak módját és mikéntjét nyitva hagyta a jövendőnek.

*
**

De mivel Deák Frcnacz Lustkndl ellen írva, maga is visszautal 1861. évi második felirati javaslatára, szüksséges, hogy ennek is rövid képet adjam.

Deák második felirati javaslata (1861. aug. 8.) a felségjogok s kivált a hadügy és külügy kérdéseiben szintén nem lép ki tartózkodó álláspontjából, viszont azonban szinte megsemmisítő érveléssel mutatja ki a nemzetnek e részben való önállóságát. Deák Ferencznak ez a korszakos munkája különben jóval határozottabb már, mint az első javaslat, mely óvatosabban, szinte a talajt kémlelve, ereszkedett a közjogi kifejtésekbe.

A királyi felségjogok gyakorlása tekintetében mindenekelőtt az 1790. évi III. törvénycikkből állapítja meg, hogy a királyt a törvények megtartására a pragmatica sanctio a *koronázás előtti időszakban* is kötelezi. Nyom-

ban áttér ezután a nemzetnek a *saját adója* és *katonásága* fölött való jogára s minden kétséget kizáró módon fordul a királyi leirat azon kívánsága ellen, hogy Magyarország az örökösi tartományokkal közösen tárgyalja az *adó* és *katonaállítás* kérdéseit. »Mióta adó fizettetik — úgymond — s mióta állandó katonaság létezik, az adónak és katonaállításnak meghatározása kétségtelen joga volt a nemzetnek*. Ezt nyomban az 1827. évi IV. törvényczikk szavaival is erősíti, a hol szintén a *kalonaállítás* szó fordul elő.

Megjegyzendő, hogy Deák Eerencz ezen, szinte harczias javaslatában nem megy túl ezen a határon. Nevezetesen pedig semmi jogot nem bizonyít arra nézve, hogy a kiállított hadsereg kormányzása és vezetése miképpen történjék? Ezt hallgatag bár, de a király jogai közé tartozónak ismeri. Ellenben annál nagyobb fontosságot tulajdonít annak, hogy az adó és katonaállítás az országgyűlésen határoztassékkel el. Az adóra nézve kifejti, hogy az még legcsekélyebb részleteiben is mindig az országgyűlésre tartozott. A *fejedelmi jogok* pedig a fejedelem ugyanazonossága mellett sem zavarhattak össze.

A *külügyeket* illetőleg megjegyzi, hogy «vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, miket magára a király személyére ruházott az alkotmány». És mivel a király egyszersmind az örökösi tartományok fejedelme is, azokat *ugyanazon* fejedelem gyakorolja, a miből egyébiránt reálunióra következtetni nem lehet. «Ilyen fejedelmi jog — úgymond — a magyar királynak azon joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat — vagyis a külügyeket — legmagasabb királyi hatalmával intézi.»

De ezzel a joggal szemben is fölsorolja Deák a 17. században tett kikötéseket, hogy t. i. a törökországi

viszonyokba Magyarországnak milyen befolyása legyen, Konstantinápolyban még külön magyar rezidens is legyen (1608:11. és 1681: IV.), továbbá az 1723: 10., 1741:11. és 1790: 17. t.-czikk követeléseit, hogy t. i. a külügyek tárgyalásából a magyarok se zárassanak ki. A király külügyi felséjogainak tiszteletbentartása van az 1848. évi törvényekben is, a melyek külügyminisztériumot éppen azért nem állítanak föl, de a külügyekre való befolyás gyakorlását a felség személye körüli miniszterre bízzák.

Egészen külön foglalkozik Deák a fölirati javaslatban a hadsereggel. Kijelentése e részben igen figyelemreméltő.

«Kétségtelen az, — úgymond — hogy a *magyar hadsereg* (a mi alatt Deák természetesen a magyar ezredeket érti) a többi, tartományok seregeivel közösen harczolt a hon és fejedelem ellenségei ellen, de lényeges volt mindenig a különbség Magyarország és az örököst tartományok között azokra nézve, mik a *katonaságot* tárgyazzák. Magyarország az örököst tartományoknak s azok kormányzatának minden befolyása nélkül önállólag határozta meg a magyar katonaság *számát*, a mint azt számos törvények, különösen az 1802: II. t.-cz., bizonyítják. Országgyűlésileg határoztatok meg a *magyar hadsereg* *fentartásának módja*, és pedig gyakran lényegesen eltérőleg az örököst tartományokban behozott rendszertől; a megfogyott hadsereg *pótlására* *szükséges ujonczok* országgyűlésileg ajánltattak meg és ezek megajánlásánál csak a magyarországi ezredekben létező hiány vétetett tekintetbe s az ajánlat a *magyar ezredek* betöltésére tétetett; a többi tartományok katonaságánál létezett aránylag kisebb vagy nagyobb hiányra soha semmi figyelem sem volt. Országgyűlésileg határoztattak

mcg az újonczok állításának módja s feltételei, valamint a szolgálatnak ideje is, minden tekintet nélkül arra, hogy a többi tartományokban mindenek miként állapítattak meg. És az ujonczok megállapításánál nemcsak az vétetett figyelembe, hogy a magyar ezredek teljes számából mennyi hiányzik, hanem megkívánta az országgyűlés azt is, hogy a küldögök fenforgó körülményei is fedeztessenek föl előtte s az ezek szerint megismert szükséghez mérve tette ajánlatát.®

Felidézvén régi törvényeinket Deák második főirata, a hadügyi dolgokban ebben konkludál:

„Kétségtelen mindenekből, hogy Magyarország a katonaságot (a mi alatt Deák mindig a magyar ezredeket érti) illetőleg is mind közjogi, mind kormányzati tekintetben mindig alkotmányos önállással birt s az 1848. évi III. t.-cz. azon része is, mely a magyar *katonai ügyeket* kormányzati tekintetben a magyar király fejedelmi hatalmának sérelme nélkül a felelős miniszteriumra bízta, már előbb fennállott törvényeink értelmében lön alkotva.»

Deák második felirati javaslatában a hadügyi és külügyi felségjogokat külön nem tárgyalja és nem jelöli meg azon intézési módot sem, a hogyan a nemzet azt a változott állapotban rendezni óhajtaná. Csak a főirat utolsó részében utal még egyszer az 1815. évi VIII. és 1827. évi IV. t.-czikkekre, kijelentvén, hogy »a közadóknak és bármi egyéb segélyezéseknek és katonaujonezoknak megajánlása és meghatározása egész terjedelmében az országgyűlést illeti s ettől soha semmi szín alatt, még szükség esetében sem vonathatik el.«.

Eléggé kitetszik mindenekből, hogy Deák Ferencz még ott is a magyar ezredeket vagy katonaságot érti, a hol magyar hadseregről beszél és hogy különvált, önálló

magyar hadsereg létezését nem állítja sehol. Meg fogjuk látni, hogy a kiegyezés után, 1868-ban, ezt világosan ki is mondja.

*

* *

Czélzatosan közöltem ily részletességgel Deák Ferencz közjogi állásfoglalását 1861-ben és Lustkandllal folytatott polémijában. Le kelleti számolni azon régi s koronkint megújuló váddal, hogy Deák 1867-ben megváltoztatta régi álláspontját s lecsúszott az 1861-iki alapról.

Nem csúszott le! Lustkandllal és a leiratokkal szemben bebizonyította, hogy Magyarország a perszonálunió viszonyában van Ausztriához. Továbbá bebizonyította a nemzet jogait a külügyhöz és hadügyhöz.

Közjogi felfogásának egész tartalma érvényre jutott a kiegyezésben. Nem homályosodon el a perszonáluniós a nemzet nem vesztett jogokat. Alkotmányunk egysége nem szenvedett változást. Sőt az alkotmányos garancziák növekedtek terjedelemben és intenzitásban.

A hadsereg kérdését a következő fejezet részletesen tárgyalja.

E fejezetből ki fog tűnni, hogy a »hadsereg« szó alatt Deák Ferencz nem érthetett egyebet, mint az »exercitus hungaricus«-t.

IV.

A király hadserege.

(1715; VIII.)

A magyar alkotmány egységének s a nemzeti szuverénitás teljességének előfeltétele mellett könnyű és veszélytelen a legkényesebb kérdések vitája. Ha bizonyos, hogy a nemzetnek minden korszakban megvolt és megvan a joga az önálló hadsereghez, semmi hátrányt nem foglal magában annak bizonyítása, hogy valamely katonai erő tényleg megfelelt-e az önálló és nemzeti hadsereg fogalmának, vagy pedig nem?

Külön kötetekben megjelent munkáimban s egyéb tanulmányaimban világosan kimutattam, hogy a korona az állandó hadsereg felállításához való jogát a nemzettől kapta. És kapta a Habsburgok alatt éppen az 1715: VIII. t.-czikk által, valamint a hadijog legutóbbi átruházása gyanánt az 1867: XII. t.-czikkben.

Ha tehát az előbbi t.-czikk alapján sem *akkor*, sem *később* nem keletkezett önálló és különálló magyar hadsereg, ez a nemzet jogát nem alterálhatta.

És mégis, valamint eme kérdésnél uralkodik a legnagyobb homály közjogunkban és történetünkben, ugyancsak e kérdésnél tört elő leginkább a párvillongás. A kiegyezés pártja s a közjogi ellenzék közt itt volt

legerősebb a vitatkozás. A vita és küzdelem azonban már rég holt pontra jutott, de nem a történelmi kutatás, mely befejezve még nincs.

E holt pontról a vita nem mozdult előre, sőt itt az újabb történeti kutatás eredményéig befejezést is nyert. Az akták lezáródtak a nélkül, hogy az ellenfelek egymást meggyőzhették volna. A vitának mintegy befejezését képezte Szederkényi Nándor évek előtt (1896.) közzétett beható tanulmánya, mely az én munkáim után jelent meg. A szó- és tollharcz régi anyagát azonban Szederkényi Nándorénál kevésbé komoly és kevésbé nyugodt alakban ismét a nyilvánosság elé hurczolták. A nyilvánosság elé hurczolták a nemzeti jogok elsíkkasztásáról szóló vádak kapcsán, a minőket eddig a szélsőbal! közjogi irodalom nem hangoztatott. Még egyszer, s remélem utoljára, rekapitulálnom kell tehát azon közjogi és történeti érveket, a melyek az 1715: VIII. t.-czikkre vonatkoznak.

A közjogi ellenzék álláspontjáról legjobban csoporthoztotta ezeket Szederkényi Nándor s ekképp az ő eszmemenetét adom elő a következőkben.

*

* *

Szederkényi könyve (A magyar hadi intézmény történeti és közjogi világításban. 1896.) nagyobb felében egészen történeti mű, a melynek most élő államjogunkkal vonatkozása nincs, vagy csak kevés van. Fölölte tanulmányosan és rendszeresen adja elő a honfoglalási «magyar hadak» közjogi és katonai szervezetét s azokat a változásokat, a melyeken világhírű ősi hadi szervezetünk a keresztény királyság kezdetén és később az Anjouk és a Hunyadiak alatt átment. Röviden csak az átalakulás mértföldjelzöйт akarom könyvéből kiemelni.

Szent István király a mozgó, nomád hadakat a várszerkezethez kötötte s így a vármegyékkel hozta összeköttetésbe. Ennek a rendezésnek nyomai egészen 1809-ig, az utolsó nemesi fölkelésig megvoltak. De már II. Endre 1222. V. végzeménye arról tanúskodik, hogy már akkor is volt a *királynak* külön katonasága, a melyet a törvény a vármegyei hadszerkezetből világosan kivett. Történetünkben innenül végig figyelemmel lehet kísérni a király külön katonaságát. Ugyancsak az 1222. VII. végzeményből kitetszik, hogy nemcsak a király külön hadcsapatai, de még a nemzetiségek (nemesek) hadereje sem volt köteles a maga költségén követni a királyt, ha a király a hadsereget az országon kívül vezette. A nemzet tehát csak megtámadtatás esetében fogott fegyvert a maga költségére, máskülönben pedig a király viselte a hadsereg költségeit. Ugyanezek a törvények mutatják, hogy a nemesi fölkelés már akkor különbözött a királyi hadseregtől s hogy az utóbbi főntartására az ország jelentékeny jövedelmi forrásokat adott a király kezébe. Az aranybulla különben megengedte a királynak, hogy az országon kívül is viselhet háborút, ha pénze és katonája van. Nézetem szerint ez a katonai felségjog első ismert átruházása a királyra.

A handeriális hadrendszt Róbert Károly hozta be elsőnek olasz minta szerint, a melylyel a nagy részben elpusztult várkatonaságot pótolta. Ez már az állandó katonaság bizonyos formája volt. Az Anjouknak általában erős királyi hadsereük vala. Ezt kivált Nagy Lajos királyunk egészítette ki azzal, hogy az országos főméltóságok viselőit is zászlóaljak föllállítására bírta s e végből külön címeres zászlókat adományozott nekik. A király állandó hadserege és a nemesek alkalmi bandériumai között tehát az Anjouk alatt is megvolt az éles különb-

ség. A közép- és kisebb nemesség vármegyénktől 20—20 jobbágytelek után 1 lovas katonát együtt állított ki s ez volt a vármegye közös czimeres bandériuma, míg a főurak maguk és külön állították ki bandériumaikat. Innen a «zászlósinak» czíme is. Ez volt lényegében a banderiális rendszer.

Zsigmond alatt törvény utján egyenesen a király hadseregére rovatott a határszáli várak felszerelése, őrzése és védelme, kivált Csehország felé. Ha a királyi hadsereg az ellenséggel nem bírt, a király a legközelebbi zászlósurak és vármegyék bandériumait is hadba hívhatta. A vármegyei »telekkatonaság« új rendezésével a nem-nemesekre is kimondatott a hadkötelesség. De a nemzetre háruló hadkötelesség akkor is másodsorban álló maradt.

Állandó nagy gondot okozott azonban a királyi haderő föntartása. Már Albert alatt 1439-ben előfordul a később untalan ismételt panasz, hogy a királyi hadsereg a lakosságot fosztogatja. A III. t.-cz. a királyt zsoldosok fogadására s azok rendes díjazására utasítja, az 1454: III. t.-cz. pedig a királyi hadseregre fordítandó jövedelmek kezelését helyezi ellenőrzés alá.

Mátyás király alatt a nemesség már egészen el volt szokva a katonáskodástól s divatba jött a személyes hadkötelezettség megváltása és portánkint a királynak megszavazott hadi segély. A király ebből szervezte hires fekete sereget, mely mintegy 20.000 lovasból, 8.000 gyalogságból és nagyszerű tábori készletből állott. Ezzel a nemesség hadi fölkelését a király lehetőleg mellőzte. Halála után azonban a nemzet visszament a banderiális rendszerre s az 1492. évi törvényekben újra a királyi hadsereget korlátozzák. (Néztem szerint ebben ismét egy átruházott felségjog korlátozása mutatkozik.) Ki van

itt mondva megint, hogy a király, ha saját hasznára vagy kényére kezd háborút, csak a maga fizetett seregével teheti; a bandériumok követni nem tartoznak. Később a telckkatonaságot a király rendelkezésére bocsátják, de a nemesség már el volt szokva a személyes szolgálattól. Az 1522: XX. t.-cz. még azt is kénytelen megszabni, hogy a nemesség nem *kocsin*, hanem gyalog vagy lovon köteles a táborban megjelenni, hogy harccolnak tudjanak. Az 1526. évi országgyűlés a török betörés ellen már az egész nemesség, sőt minden jobbágy személyes fölkelését is elrendeli, azonban a dekomponált hadszervezet Mohács alatt tönkremegy.

És most a Habsburgok uralmával kezdődik a hoszsas és változatos harcz a nemzet és király között a hadseregért. I. Ferdinánd osztrák seregeket is hoz az országba, ahol a kívülről a török ellen behozott idegen katonaság mind számosabb és számosabb lesz. E mellett azonban az országgyűlés (1537: III.) a bandériumok szervezését is elrendeli s vezetését az ország kapitányának kezébe adja. Az 1542: XVI. t.-czikkben az ország a hadiköltségekre adott királyi jövedelmek ellenőrzését rendeli el ismét s innéttul ez is, majd mint követelés, majd mint sérelem, általánossá lesz. Olykor azonban a rendek arra is sürgetik a királyt, hogy a német birodalmi rendektől is eszközöljön ki pénzsegélyt, a mi egyébiránt természetes, mivel a törökök elleni védelem tulnyomólag Magyarországban folyt.

Szederkényi Nándor részletesen végigmegy azon XVI—XVII. századbeli törvényeken, a melyekben hol az idegen katonaság kivitelét, hol a katonai zsarolások megszüntetését, hol pedig magyar főfőszisztek kinevezését s a segélyek helyes fölhasználását kívánják a rendek a királytól. Ezek közt ismételve előfordul az a kívánság,

hogy az országban levő összes haderő parancsnoka a nádor legyen, a véghelyeken pedig egészen magyar legyen a katonaság. Egyes törvényczikkek azonban elismерik, hogy a török ellen a külföldről behozott katonákra szükség van, de ezeket a háború után azonnal ki kell vinni. Sőt az 1625: VII. még azt is kimondja, hogy a végvárak fentartására a római szent birodalom és a szomszédos tartományok hathatós segélye sürgetendő.

Nagy változás állott be a linzi béke után. Az 1638. évi II. t.-czikk egyenesen kimondja, hogy úgy a véghelyeknek, mint másutt az ország katonáinak a gondját a király tényleg magára vállalja s úgy az országból eső jövedelméből, mint a szomszédos országok s tartományok segélyéből fentartani fogja.

Ugyanakkor a III. t.-czikkben történt, hogy a rendek a király által így fentartott katonasághoz a maguk részéről az ország különöző részeiben 1200, 1700, 1000 és 500 fejből álló csapatokat szerelnek föl. A VIII-ik t.-czikk ehhez csak annyit tesz, hogy a kapitányoknak és várfelügyelőknek az utasítások a magyar tanácsból menjek s ő Felsége hadi tanácsában az ott levő magyar tanácsosok alkalmaztassanak a magyar ügyekre. A végzésekre nézve azonban az 1681: V. t.-czikkben ismétlik a rendek, hogy azok katonasága magyar legyen, egyébként pedig a VIII. t-czikk szerint a szükség miatt egyelőre az ebből vonható következések nélkül megtűrik az idegen katonaságot, de a lakosság megterhelése nélkül.

Ebben a jogállapotban következtek el az állandó hadsereg törvényes rendezése végét indított nevezetes tárgyalások, a melyek később az 1715: VIII. törvényczikk létrehozásában végződtek.

Szederkényi könyvének adatait itt is tárgyiasan, az ő világításában kívánom előadni.

A rendek 1708. júnus 25-ki pozsonyi előterjesztésére, melyben a véghelyek magyar katonaságát s azt sürgetik, hogy a király után a nádor legyen a sereg főkapitánya, I. József 1709. május 28-ki leiratában válaszolván, a nemesek bandériális felkelésének fentartására utal, de véletlen betörések esetére országgyűlési megbízottakat kér, a kikkel a hirtelen szükséges adókat megállapíthassa. A külföldi tisztek szükségét azonban határozottan állítja, sőt Szent István király óta (L. I. C., 6.) törvényesnek is tartja. A nádor fővezérségrére nézve pedig azt mondja, hogy ez az 1485: IV. t.-czikk szerint csakis felkelés esetére értendő.

A rendek 1709. augusztus 13-iki újabb főlirata azt mondja, hogy a katonatisztek kinevezésének kérdése elmaradhat a jövő országgyűlésre, de a nádor a törvények, kivált az 1555: I. t.-cz. és 1681: I. t-czikk szerint minden néven nevezhető katonaságnak a főparancsnoka, tehát nemcsak a fölkelésé. Mindaddig tehát, a míg ő Felsége az országgyűléssel másképp nem határoz, minden, akármiféle katonaság a nádori hivatalkörnek van alárendelve.

Az erre 1710. január 20-án adott királyi válasz már utal arra, hogy az előbbi hadakozás módja megváltozott s a rendeknek is be kell látni, hogy pusztán fölkelő-sereggel az országot megoltalmazni nem lehet, tehát hathatóabb, rendezettebb katonaságra van szükség, mely *nemzetiekből* és *idegenekből* szervezendő. Az adó-segély tekintetében a király megbízik a rendek ősi példájában, csak rendkívül betörések esetére kéri ismét az országgyűlési megbízottakat, a kik az adómegajánlást az országgyűlés nélkül is megtehessék. A katonai tisztségek betöltése dolgában a király is megnyugszik abban, hogy ez a kérdés a jövő országgyűlésre maradjon.

A rendek ismét 1710. április 8-án válaszoltak a királynak. Rendkívüli szükség esetére beleegyeznek abba, hogy az ország nádora vezetése alatt külön országos bizottság ajánlhassa meg ilyenkor az adót, de erre vonatkozólag országgyűlési megállapodás (törvény) szükséges. A nádor főparancsnoksága tekintetében előbbi álláspontjukból azonban nem engednek.

I. József halála után (1711. április 11.) az országgyűlés az 1712. április 20-iki ülésben körvonalozta katonai követeléseit olyképpen, hogy a meddig a béke követeli, felváltva a felében külföldi s nemzeti katonaság, regimentekbe szervezve, generalátusokba osztva maradhat; de ezek élére benszülött magyar nemzetbeliek neveztessenek ki. Az adózás pedig az ország természetbeli adózásán kívül a »régi szokás- szerint az örököst tartományok s a római szent birodalom hadi segélyéből s a király bevételeiből fedeztessék. Azonkívül egy magyar nemzetiségű haditanács lesz kinevezendő, mely a király szolgálatára s a haza javára kezeli a katonai ügyeket s úgy a külföldi, mint a nemzeti katonák kihágási ügyeiben döntő fórum lesz.

A rendek július 27-én megállapították a szentesítendő törvény szövegét is, mely a kolera miatt csak később iktattatott törvénybe, mint az 1715: *Vili, t.-cz.*

Ez a törvénycikk tehát, mint Szederkényi is megjegyzi, hosszas alkudozások eredménye volt. Annak értelmét tehát ez a hosszas előtárgyalás adja meg leghelyesebben. Szerinte a rendek a legfőbb vezetésben teljes önállóságot kívántak létesíteni, a mi a fölterjesztések ből s a törvény javaslataiból kitűnik. Maga az 1715-ben a belső kormányzat rendezésére kiküldött országos bizottság 1822-ben benyújtott munkájában is így indokolja az 1715: VIII. t.-cz. rendelkezését:

»Hogy az ekképpen szükségesnek elismert álló-sereg legfőbb vezetésére vonatkozó kíváncalmuk — úgymond — miért nem nyert kifejezést a törvényben, az a tényleges helyzet folyománya volt.« A mi alatt azt érti, hogy a fenyegető török háború miatt még tetemes idegen katonaságot kellett az országban elhelyezni.

A nádor hadvezetési, vagyis főparancsnoksági hatás-köre egyébiránt szintén előfordul az 1715-ben kiküldött országos bizottság 1722-ben benyújtott elaborátumában, ahol a nádor hadvezetési joga (*bellicae dispositiones*). mint kétségtelen közjog állittatik oda, mégis azzal a hozzátétellel, hogy mivel nemcsak az ország, hanem az egész kereszténység üdve forog fenn, ez indokolja, hogy itt nagy és erős hadsereg tartassék. »Tehát ez okból — így szól az országos küldöttség — csak ez idő szerint, a nádori tekintély teljes fentartásával, *az ország s ő Felsége további intézkedéséig* a katonai rend in status quo hagyandónak véleményeztetik.® Ugyanezen elaborátum befejezésének toldaléka a szerves munkálatot ezzel zárja le:

»Az állandóság biztosítására a magyar kormánytanács műlhatatlanul szervezendő, mely csak ő Felségétől függjön s a hadi biztonság teljesen függetlenül az udvari s haditanácstól, az alá rendeltessék, a személyzet érdemes birtokosokból s itt lakó magyarokból neveztessék ki.«

Ebből az elaborátumból mindenkorral törvény nem lett s mint Szederkényi is megjegyzi, a kormánytanács csak 1848-ban, a független felelős miniszterium felállításával nyert megoldást

Szederkényi Nándor könyve ezután az 1741-ben és 1802-ben megajánlt magyar ezredekkel és pénzbeli subsidimnokkal foglalkozik. Ő ezen, szerinte, királyi csapatokat és ezredeket a császári csapatok és ezredek »mintegy

kiegészítő részének« tartja s megjegyzi, hogy a «királyi csapatok» vezérleti nyelve eddig (t. i. 1741-ig) magyar volt. Ezen időben emelkedett szerinte a német nyelv a hadi szervezet közös nyelvévé s hozatott be a fennálló ezredekbe is vezényleti nyelvvé.

Híven fölsorolja azután a különböző országgyűléseknek a hadügyekre vonatkozó sérelmeit, az 1790—91-ik évi országgyűlés új, de szentesítést nem nyert koronázási diplomájának a magyar hadiszervezetre vonatkozó terveit, valamint az 1802: I. t.-cz. által «exercitus hungaricus* név alatt adott 64.000 főnyi katonaságot is, kapcsolatban a Ludovika Akadémia alapításával, a melynek megnyitását az országgyűlések — vitás lévén a király és az országgyűlés közt a tanítás nyelve — hiába sürgetik. Súlyt helyez arra, hogy a rendek az ujonczokat 1802-ben is, 1807-ben is, később is mindenig a magyar hadsereg kiegészítésére szánták s hogy a Ludovika Akadémia is önálló magyar nemzeti katonai akadémia gyanánt volt alapítva. Híven beszámol azonban egyben azzal is, hogy a nemzetnek ezen teljesen önálló, magyar nemzeti hadsereg föllállítására való, törvényen alapuló igényei sohasem teljesítettek s végül az 1848. évi eseményekben végződtek.

Könyvének ezen része azonban már a XIX. század első felének ismeretesebb közjogi eseményeit tárgvazza s így annak részletezését mellőzhetem azzal, hogy Szederkényi Nándor álláspontja szerint a nemzet az 1715: Vili, t.-czikkben sem mondott le önálló, nemzeti hadseregről s így azt mindvégig változatlan történeti jog alapján követelhette.

A függetlenségi párt egyik derék kutatójának előadása szerint csoportosítottam a történeti tényeket, nehogy a részrehajlásnak legkisebb látszata is fenforoghasson ellenemben. És mit mutatnak a felsorolt tények és adatok?

Határozottan negatív eredményt. Azt, hogy magyar nemzeti hadsereg az 1715: VIII. t.-czikk alapján nem jött létre. Nem jött létre még oly értelemben sem, hogy az állandó hadsereg a király hadserege ugyan, de a nemzetnek a vér- és pénzadón túl is befolyása leendett e hadseregre. Sőt a törvény határozottan megrontotta e régi magyar hadiszervezet nemzeti jellegét. Ezért mondhatta Deák Ferencz e törvényről, hogy az rossz törvény Magyarországra nézve.

Igaz, hogy a rendek más hadsereget akartak létesíteni. A királyi hadsereg alakjában magyar nemzeti hadsereget. Mutatják ezt az 1715: VIII. t.-czikk létesülté előtt és után folytatott tárgyalások. A rendek kívánsága azonban nem teljesedett, épp azért utóbb már szerették volna visszacsinálni az egész 1715: VIII. t.-czikket.

A létesült «állapot* azonban megvolt s a bevégzett tény létezéséi ideiglenesen elfogadták a rendek. Ez az állapot minden homálya daczára az volt, hogy a korona hadserege a közös hadsereg bizonyos formáját képezte, a melyben magyarok és idegenek együtt voltak a demarkáció világos megjelölése nélkül a gyakorlatban.

Itt ki kell térnem röviden a korona hadseregének fogalmára. A föntebbi előadás eléggé részletesen fél-sorolta a tényeket, melyek szerint nemzeti királyainknak is voltak koronkint igen hatalmas hadseregeik, a melyek külön helyzettel bírtak a nemzeti véderő kerebében. így volt ez átalában a középkorban mindenütt. Ama jogi felfogás, hogy a hadsereg a koronáé, mely

fölött ez feltétlenül rendelkezik, benne volt az angol alkotmányban is. Sőt ez a felfogás bizonyos tekintetben még most sem szűnt meg. III. Györgyről világosan tudjuk, hogy a míg pénze tartott, a parlament nélkül, sőt a parlament ellenére viselte háborúját.

Anglia területén kívül az angol korona ma is tarthat állandó hadsereget. Ily'hadserege van az angol koronának Indiában s a világ több más pontján. És a középkori felfogás azért tartott tovább Angliában, mert az ujoncozás a szárazföldi hadseregre nézve ott még ma sem lépett életbe, s így a hadi szervezet még mindig a hadfogadás eszmekörében mozog.

A magyar király saját seregtartási joga azonban a középkorban is lényegesen különbözött akár az angol, akár egyéb jogi felfogástól. A korona és nemzet közti sajátságos viszony hozta létre nálunk ezt a szerkezetet, melylyel sok nemzeti dicsőség fénye van összekötve.

Nemzeti királyaink alatt is, a nemzet saját joga gyanánt tekintette a hadi organizmus lényegét. A nemeség azonban, bár néha igen kétes értékű okoknál fogva, kifáradás, tunyaság miatt a koronára bízta a hadijog igen fontos részét.

Törvényeink felhatalmazták a koronát, hogy állandó fejedelmi hadsereget tarthasson. A külön fejedelmi hadsereg jogalapja tehát a magyar közhog szerint a felhatalmazás, vagyis az átruházás. Ez volt alapja Mátyás dicső fekete hadseregének is. És hogy mennyire a nemzet képezte forrását e hadijognak, mutatják azon korlátozások, a melyeket az országgyűlések hoztak a fejedelmi jog, vagy a hadsereg túlkapásával szemben.

Ugyancsak a nemzet korlátozta a királyára bízott jogot, a mi világosan bizonyít azon rendszer mellett, a melyet közhogunkban, *Deák tanítása szerint*, én üllitol-

tam fel. Azon rendszer mellett, hogy a korona és nemzet egysége sajátságos jelleget kölcsönöz nálunk a jogoknak. A korona a reábizott nemzeti jogokat nem birtokolhatja el; sőt a nemzet alkalomadtán korlátothatja, sőt visszavezeti a jogokat. Természetesen, nem a korona ellenére, hanem ezzel egyetértve.

E rendszer fényének világossága által be lehet hatolni abba a homályba, mely az 1715: VIII. t-czikkben foglalt fölhatalmazást körülveszi. E fölhatalmazás által jutottak a Habsburgok állandó hadseregek tartásának jogához Magyarországon. E jog alapján azonban nem jött létre oly hadsereg, mely a nemzet kívánságának megfelelt volna, s e miatt a rendek állandóan és következetesen rá akarták bírni a koronát, hogy az átruházott jogot nemzeti szellemben érvényesítse. Vagyis, az ország itt is az átruházott fejedelmi jog korlátozását akarta keresztülvinni. A belszervezet és vezérlet fejedelmi jogát igyekeztek a rendek alkotmányos és erős garanczia alá helyezni.

A tény azonban kétségbenvonhatatlan, hogy az önálló magyar hadsereg nem jött létre a fölhatalmazás alapján s ekkor a rendek a fönrevebb említett demarkaczionális vonalat igyekeztek élessé s bizonyos tekintetben választó vonallá tenni.

A Szederkényi szerint királyi ezredeket élesen meg akarták különböztetni a korona egyéb haderejétől. A nemzeti törekvés érvényesítése különösen akkor lépett föl legnagyobb erélyivel, a midőn a korona hadisegélyre szorult. Akár ujonczokra, akár pénzre. A korona és a nemzet közti vitatkozás koronként a magyar ezredek nemzeti jellegének még gyakorlati elismerésére is vezetett. De a törekvés állandó volt a bécsi hadikormányzatnál, hogy a magyar ezredeket beolvassza s nemzeti

jellegéből kivetkőztesse. Több, mint egy századon keresztül folyt a demarkáció vonalánál a küzdelem. Ezzel áll kapcsolatban a gravámenezésnek szintén egy századra terjedő sorozata.

Ellentmondó tények és nemzeti törekvések hullámzása jellemzte ezt az egész századot. Pedig tulajdonképpen e formában és keretben már nem is egy önálló hadműködésre képes külön hadsereg körül forgott a küzdelem, hanem az úgynevezett magyar ezredek, a magyar katonaság, vagy 1802 óta magyar hadseregek nevezett hadiszervezet eszmekörében. Ez a magyar haderő csak bizonyos számú ezredekből, lovas- és gyalogezredek ből állott s műszaki csapata egyáltalán nem volt. És taktikailag nem vott különválasztva a fejedelem egyéb hadseregétől.

Szederkényi szerint is mintegy kiegészítő része volt a korona egyéb haderejének. És a nemzeti törekvés sem irányult a gravámenekben és a törvényekben a taktikai különválasztásra, hanem a vezérletre való befolyáson kívül, a tiszti kar magyarságára, a külön területiség érvényesítésére s külön magyar adminisztrációra. Vagyis a magyar ezredek, mint nemzetileg organizált haderő, kiegészítő részét képezték volna, még a nemzeti kívánnalmak mellett is,ő Felsége többi véderejének.

A tények azonban legtöbbnyire mások voltak, mint az óhajtások. De a magyar közjogban ez nem határoz. A kérdés közjogilag az, magyar nemzeti hadsereg volt-e az, a melyet az 1715: VIII. t-czikk alapján létesült úgynevezett «állapottal» jellemztem? Legkevésbé tartották ez állapotot kívánalmuk teljesítésének maguk a rendek. De valódi, önálló, nemzeti hadsereg volt-e a magyar ezredek összfoglalatját képező úgynevezett magyar katonaság? Bizonyára nem. Az önálló magyar hadsereg csak

a nemzet kétségbenvonhatatlan jogában s a gravamen e-két túlszárnyaló nemzeti aspirációkban létezett. A való tényekben nem.

Ezek szerint lecsuszott-e a 61-es alapról s feladott-e nemzeti jogokat Deák Ferencz? Bizonyára nem! És nem jutott ellentébe múltjával s a nemzeti törekvésekkel, a midőn 1868-ban hires beszédét tartotta a véderőről.

Deák Ferencz az 1868. évi véderőtörvényjavaslatok vitájában a képviselőházban 1868. augusztus 3-án vett részt, a mely beszéd már akkor is nagy hatást gyakorolt s később is hagyományos közhelyi magyarázatává lett a közös hadseregről szóló törvényes intézkedéseknek.

Deák Ferencz ezen beszéde nagyobb részében a hadsereg reformjának célszerűségi kérdéseivel és az általános védkötelezettség indoklásával foglalkozik. Rátér azonban a haderő állásának közhelyi magyarázatára is.

Beszédének idevonatkozó legnevezetesebb pontja így szól:

»Azon ellenvetést tették többen ezen törvényjavaslatok ellen, hogy bennük a *magyar hadsereg* egészen fel van adva.«

Ha a magyar hadsereg eszméjét úgy értelmezzük, mint az állandó katonaság behozatala óta értelmezték törvényeink s a folytonos gyakorlat, akkor ezen eszme a jelen törvényjavaslatban nincs föladva, sőt mivel annak egyik szakaszában hivatkozás történik az 1867: XII. t.-cz. azon szakaszára, mely szerint »a magyar hadsereg ő Felsége többi seregeinek kiegészítő része, az eszme nemcsak mellőzve nincs, de világosan föntartatik.

Oly magyar hadsereget azonban, mely teljesen független, önálló s ő Felsége többi seregeitől egészen elkülönözött legyen, a törvényjavaslatok sem foglalnak magukban.

Az állandó katonaság 1715-ben állapíttatott meg törvény utján mint honfiakból és külsőkből fogadás által alkotandó sereg. A törvény akkor ezenkívül egyebet nem rendelt. Későbbi törvényeink szólanak *magyar ezredekről*, azok számáról, teljes állapotban leendő tartásáról; de *elkilonzött hadseregről*, mely e fogalomnak «független, önálló, külön magyar hadsereg* csak távolról is megfelelt volna, semmit nem szólanak. 1790-ben azon országgyűlésen, mely a nemzet jogainak föntartásában, biztosításában ernyedetlen buzgalommal járt el s mely a X-dik t.-czikkben kimondotta Magyarország független önállását, az ország rendei nem határoztak semmit önálló, független, külön hadseregről; hanem azt igenis kívánták, hogy a hadi tanácsnál két magyar hadi tanácsos is alkalmaztassék, a mi bizonyosan nem a sereg elkülönzését jelenté. Ajánlottak akkor az ország rendei ujonczokat is a magyar ezredekhez; kimondották, hogy a magyar ezredek teljes számban leendő föntartására a fogadás nem lévén célszerü mód, e helyett egy országos küldöttség készítsen el »de conservandis in actuali statu completo legionibus Hungaricis* célszerü javaslatot; de külön, önálló magyar hadseregről nem szólnak.

Deák itt még arra hivatkozik, hogy az 1802: I. t.-czikkben előfordul a «magyar hadsereg* (exercitus hungaricus) kifejezés, de ennek a szónak a magyarázata is nyomban ott van abban, hogy jelenleg 12 gyalogezredben, 10 lovasezredben, összesen 64.000 katonában határozták meg az «exercitus Hungáriáé» számát.

Hivatkozik még az 1795: II. t.-czikkre, melyben a 340 ezerből álló császári királyi hadsereg fentartására 2,040.000 mérő rozsot stb. ajánlanak föl: «pro intentione 340 millium exercitus cesareo regii». A törvényezik tehát nem «hadseregről», hanem «császári királyi

hadseregről»; szól s ebben benne foglaltatnak a magyar ezredek is.

«Tekintse végig akárki — így szól Deák — e törvényeket s országgyűlesi iratokat: látni fogja, hogy *teljesen önálló, független, külön magyar hadsereg létezésének nyoma sincs azokban*; sőt még az 1848-iki törvények is említik ugyan e szót «magyar hadseregg», *de arről, mint önálló, független, külön hadseregről sehol nem rendelkeznek.*

S hivatkozom — így végzi Deák — a t. ház tagjaira, hogy ilyen önálló, független, *külön magyar hadsereg 1818-ban is csak akkor jött tényleg létre, mikor seregeink nem a pragmatica sanctio értelmében ő Felsége seregeivel együtt, hanem ellenük kiüzdöttek.*»

Deák ezen közjogi fejezetéit azzal végzi, hogy ily teljesen önálló, független, külön hadsereget az ország rendei azért nem sürgettek, mert azon meggyőződésben voltak, hogy két ilyen elkülönözött, független és önálló hadsereggel sem a hazát, sem ő Felsége trónját s többi országait a pragmatica sanctio értelmében megvédeni nem lehetett volna.

Deák e szerint még azt is megmagyarázza, hogy miért nem igyekeztünk a gyakorlatban s nem az eszmékbén különvált hadsereg létesítésére? Ugyanazért, a miért Deák s gróf Andrássy, mindenki híressé vált beszédeiben kimutatta, hogy a kétségtelen nemzeti jog érvényesítése célszerűségi szempontokból maradt el, mert különvált hadsereggel nem lehetett volna a pragmatica sanctio alapján vállalt kötelezettséget nézetük szerint eléggé megfelelő erélylyel teljesíteni.

A tények és hatalmas nyilatkozatok ez özöne után lehet-e az állítólag elsikkasztott, önálló magyar hadsereget éppen az én csekély személyemen keresni? És éppen én rajtam, a ki a nemzet jogát az önálló hadsereghez nemcsak soha kétségbe nem vontam, hanem éppen én voltam az, aki a nemzet jogát tám meg egy hatalmas, új érvvel is megtámadtam.

Éppen rajtam, aki talán első voltam annak kimutásában, hogy még a hadi felségjog is nemzeti eredetű s átruházott jellege félre nem ismerhető. Éppen én rajtam, aki konstatálva a tényeket, a miket különben Deák, Andrassy, sőt a szélsőbal nem egy kutatója is konstatál, hogy tudniillik a gyakorlatban nem volt meg az önálló hadsereg, a Corpus juris-ban igenis kimutattam a nemzet jogát az önálló hadsereghez.

E jogról különben ismét szólni fogok további fejtegetéseimben.

De mielőtt e fejezettel végeznék, meg kell koczkázatnom azon kérdés fölvetését, vájjon nincs-e ebben a mozzgalmas és régi idő óta tartó hadsereg-vitában valamely félreértés? Oly félreértés, mely, ha megszűnik, megszűnik egyszersmind maga a vitatkozás.

Deák híveinek és a függetlenségi pátnak a tulajdonképp való főtételere nézve nincs nézeteltérésük. Azon főtételekre nézve, hogy a nemzetnek elvitathatatlan joga van az önálló hadsereghez. A külöombség a két tábor közt az: vájjon volt-e *tényleg* különálló és önálló hadsereünk Deák alkotása előtt? Deák fennebb idézeti beszédében azt állítja, hogy nem volt. Még dicső 1848-iki szabadságharcunk alatt is csak akkor volt a nemzetnek önálló hadserege, a midőn a korona és az ország hadai nem egymás mellett, hanem egymás ellen harcoltak. A félreértés, úgy látszik, az exercitus hungaricus

tekintetében forog fenn, úgy ennek önállóságára, mint katonai értékére nézve.

Deák és követői azt az u. n. magyar hadsereget, mint már fejtegettem, nem tartották és nem tartják különálló magyar hadseregnek, hanem pusztán oly magyar hadcsapatoknak, melyekből hiányzott a különálló jelleg, habár e csapatok nemzeti jellege koronként megvolt. E nemzeti jelleghez az ország kétségkívül jogot formált s a jogot a bácsi kormány erőszakosságai meg nem szüntethették. A függetlenségi páron sokan ellenben ezt a hadsereget, vágj⁷ annak 48-iki fejleményét — mint Szederkényi is — valóságos magyar önálló hadseregnek tartották és tartják. Avagy azt azonosítják dicső honvédhadstereinkkel, melyre Deák fönnebhi szavai vonatkoznak s melynek külömlbségét munkáimban kifejtettem. (Utalok különösen az 1848-diki hadi állapotok tekintetében, a »Függelék«-ben közölt 1868. véderővitára. Főleg pedig *Perczel Mór* és gr. *Andrássy Gyula* beszédére.) De az előadottak alapján, azt hiszem, helytelen egy minden esetre vitás tény alapjára helyezni a nemzet jogát. Különösen akkor, a midőn az elv maga nem vitás, t. i. a nemzet joga az önálló hadsereghoz s midőn ekképp egy hosszú és áldatlan vitát ki lehetne küszöbölni köz- és pártéletünkbelől.

Mondanom sem kell, hogy a közhoglani ellenzék e mellett támadhatja a nemzeti jogok lekötését s a lekötés célszerűségét bírálva, követelheti az önálló hadsereget.

V.

Lekötött nemzeti jogok.

A jogátruházások és joglekötések szorosan bele tartoznak a magyar közjog rendszerébe. Ezen rendszeren, mint eddigi fejtegetéseim is kímutatták s kímutattam több más közjogi munkámban, át- és átszövődik a jogátruházás és joglekötés fonálszála.

De az átruházás minden csakis a koronára történi és történik. A joglekötés is minden csakis a koronára vonatkozik. Az idők változtával az átruházott jogok némelyike visszakerült a nemzethez, s a lekötött jogok fölszabadultak.

A korona s a nemzet közti jogviszony oka a jelenségnek s okát képezték egyszersmind a fönforgó gyakorlati viszonyok. A koronára hol több, hol kevesebb jogot ruházott a nemzet, a szerint, a mint ezt a viszonyok követelték. Ugyancsak a viszonyok átalakultával újra igénybe vette a nemzet a koronára ruházott jogait.

Deák Ferencz alkotása, a dualizmus, vagy egész világosan az 1867: XII. t.-czikk igen lényeges nemzett jogokat kötött le. Lekötötte a külügyet és a hadügyet. De nem adta fel a nemzetnek ezekre vonatkozó jogait; mert a joglekötés még nem jogfeladás.

Nem jogfeladás, különösen azon alakban, a mint az Deák alkotásában jelentkezik.

Mind a külügyet, mind a hadügyet csak a szükséges-ség és a célszerűség követelésének mérvéig, tehát nem teljesen kötötte le Deák Ferencz. Az 1867: XII. t.-czikk 8-ik szakasza szerint csak azon külügyek vannak lekötve, a melyek a monarchia minden a két államát érintik. A specziális magyar külügyeket Deák alkotása szerint is megtartotta a nemzet. Csak a reprezentációt végzi a közös orgánum: a külügymíniszter. A hadügy közössége mellett teljesen megmaradt a nemzeti jogkörben a vér- és pénzadó. Továbbá hadiszervezetünk nemzeti intézménye: a magyar honvédség. E jellege bizonyára vitatlanabb, mint volt a régi magyar katonaságé, a magyar ezredeké.

Második főismérve Deák alkotásában a nemzeti jogok lekötésének, hogy a lekötés nem örök időre s nem harmadik faktor irányában történt. A nemzet királyával egyezett meg a közös intézmények iránt s ezek közös jellegét ugyancsak királyával egyetértve meg is szüntetheti. Az úgynevezett harmadik faktornak, Ausztriának, ebbe semmi beleszólása nem lenne.

Az idevonatkozó vita már a nyolezvánas évek végén s a kilencvenes évek kezdetén véget ért azon kétségevonhatlan eredménnyel, hogy nincs örök törvény s nincs harmadik faktor. Közjogilag ma már vitatlan, hogy a nemzet királyával egyetértve megcsinálhatja a külön magyar hadügyet és külügyet.

A harmadik jellegzetes vonás Deák joglekötésénél az, hogy növelte az alkotmányos garancziákat. Növelte a külügynél és hadügynél egyaránt.

A külügy, mint Deák még 1848-ra is kimutatja, átruházott felségjogot képezett, melyre az országnak

csak a felség személye mellé rendelt miniszter által volt befolyása. Most kettős befolyással rendelkezik a nemzet. Egyik befolyását gyakorolja a delegáció által közvetve. A másikat közvetlened a parlamentben. A miniszterelnök s így az egész kabinet felelős a külügyek helyes vezetéséért.

A hadügyekre is kettős befolyást gyakorol a nemzet. Közvetlen befolyást a pénz- és véradó megszavazása által, közvetett befolyást a delegációban. Sőt paradoxonnak látszik, de mégis igaz lényeget rejt az állítás, hogy a magyar király a magyar nemzettől nyert jogok alapján parancsol a közös hadseregnak is.

íme, így kötötte le Deák Ferencz a nemzet jogait, így tartalmaz jogföladást a dualizmus!

*
**

Ez eszmemenetet ismételten kifejtettem munkáimban. Legutóbb is következőleg foglaltam ezt össze.

Évtizedeken át tartó parlamenti és publiczisztikai harcz kimutatta, hogy az 1867-iki alkotás nem adott fel nemzeti jogokat. E harcóból a jelen sorok Írója kivette a maga részét s minden munkájában, vagy helyesebben vita-iratában igyekezett kimutatni, hogy egyetlenegy kor-szakban sem történt állami és nemzeti jogokról való lemondás. Jogok lekötése igenis történt. A nemzetet megillető jogok igénybe nem vétele hosszú korszakokon át szintén végbement, az erőszak véres, vagy vérte- len müveiről nem is szólva. De alkotmányunk éltető és fentartó szellege gyanánt egész törvénytárukat betölти a jogok fenlartásának csodálatos rendszere. Különbözhetett a nemzeti és állami jogok gyakorlata tekintetében régi alkotmányunk a 48-iki nagy átalakulástól, vagy a 67-iki kiegyezéstől. A diétái, vagy a parlamenti rend-1»

szer más és más korszakot képviselhettek, vágj' képviselhetnek. A századokon át tartó gravánierező politika jelenthette az idegen hatalomnak a nemzeti jogokba való folytonos belenyúlását s a nemzetnek ez ellen való tiltakozását. De egy egészen bizonyos s ez az, hogy alkotmányunk lényege minden korszakban ugyanaz volt. Az a lényeg, hogy Magyarország független és semmi másnak alá nem rendelt szabad állam. Közjogunkban, habár nem is mindig a törvénytelen gyakorlatban, állandóan létezett és létezik a magyar állami szuverenitás. Létezik a dualizmusban is és Deák Ferencz alkotása e szilárd és állandó alapon épült fel.

Bizonyos lényeges jogok lekötése azonban megtévesztett még jóhiszemű alkotmánymagyarázókat is.

A külügy és hadügy lényeges alkotó eleme az állami szuverenitásnak. A mely állam külügyi és hadügyi szuverenitását más államra bízná és e jogokról lemondana, megszünnék államnak lenni. Magyarország hosszú időkön át nem gyakorolta befolyását a külügyekre, nemzeti véderejére is minden türelmet rátette kezét a hatalom. De sohasem mondott le akár a külügyek, akár a hadügyek nemzeti intézéséről. És nem mondott le 1867-ben sem az önálló hadsereghez való jogáról.

A joglekötés egészen más, mint a jogfeladás. Magyarország Deák Ferencz alkotása által magyarázva, illetőleg kiegészítve, a pragmatica sanctio-t létesítette, a közös védelmet a közös hadsereg alakjában és közössé tette a külügyeket, mint a kölcsönös védelem eszközét. Ekképp tehát vitális jogokat kötött 1c, de nem idegen állam irányában, hanem csak a magyar koronával való meggyezésképpen. Nem szerződött Ausztriával a közös ügyekre nézve, hanem törvényt alkotott saját királyával. Harmadik faktor tehát nincs s ennek kimutatása képezte

e sorok írójának egyik főtörekvését. Az 1867-iki törvényalkotások nem jelentik államiságunk letörését, hanem a nemzet akaratából s a dinasztia és a monarchia közös védelme céljából létesített jogglektést. De oly jogglektést, mely a korona és a nemzet összhangzó akarata következtében változhat s a közös védelem, valamint annak eszköze átalakulhat.

A nemzeti és koronajogoknak ez egészen specziális magyar rendszere segítségével lehetett és lehet bizonyítani a magyar állam függetlenségét és szuverénitását minden korszakban. Éppen Lustkandl tanával szemben hegyeztem ki a nemzeti és koronajogok e rendszerét.

Az állami szuverénitásnak akár a külügyi, akár a hadügyi szférában a korona által való gyakorlása egészen más színben tűnik fel, ha a gyakorolt jogok nemzeti eredete és átruházott jellege világosan feltárul. És különösen akkor, ha közhigi axióma gyanánt lép fel amá téTEL, hogy az állam-szuverénitási jogokat sem elbirtokolni, sem éléviteni nem lehet. Az állami attribútumokat csak a nyílt lemondás szüntetheti meg. Az átruházás, vagy a nem gyakorlás, pláne a jogok fentartása mellett, e gyászos eredményt egyáltalán nem idézi fel.

Szinte évröl-évre és tételröl-tételekre kimutatható, hogy a magyar nemzet lényeges jogok átruházása, vagy lekötése mellett, mindig fenn akarta tartani államiságát s ennek szuverénitását. Az átruházott jogok tekintetében itt-ott tán lehetett a múltban homály s a nemzeti ellenőrzés szempontjából lehetett igen lényeges hiány. Ám éppen Deák alkotása mind a két tekintetben kimagaslik, ügy a külügyek, mint a hadügyek tekintetében az ellenőrzést létesítette a mellett, hogy a jogátruházást világossá tette.

A parlamentben és a sajtóban lojális fegyverekkel egész jogosan küzdhet azon felfogás, hogy Magyarország külügyét és hadügyét egészen önállóvá kell tenni s hogy a pragmatica sanctio-ban megállapított kölcsönös védelem külön magyar hadsereggel is gyakorolható. E kérdésben a nagy ütközet megvivatott; Deák, Andrássy és más nagyok vettek részt a küzdelemben. A célszerűség vezette az ország sorsának intézőit s így jöttek létre a közös intézmények. Ez intézmények mellett azonban mindenütt jelentkezik a nemzeti eszme, a törvényben is megjelölt külön magyar külügyek s nemzeti katonaságunk, a honvédség által. De maguk a közös intézmények sem rombolták le államiságunkat és önrendelkezési jogunkat. A magyar alkotmány nem csonka alkotmány, mint Deák alkotásának nem egy hazai ellensége hirdeti. Magyarország nem a birodalomba beillesztett valamely tartományfélle állam, mint a Grivisichek s a Lajtán túl olykor megnyilatkozó utódaik képzelik és hirdetik. A magyar alkotmány az állami és nemzeti szuverénitáson épült fel. A magyar állam valóságos állam s a magyar nemzet valóságos nemzet. A jogoknak a célszerűség okozta lekötése nem egyértelmű a nemzeti jogok feladásával. A lekötöttség beláthatatlan időkre tartós maradhat, mert a formáknál is tartósabb a lényeg s a lényeg az, hogy a monarchia két állama az azonos uralkodó alatt egymás kölcsönös védelmére van utalva. De a magyar szuverenitás garancziáját teljesen megadja ama tény, hogy a magyar nemzet a parancsoló viszonyok hatása alatt királyával, tehát nem idegen állammal megegyezhetett célszerűségi szempontból jogok lekötése iránt, de más viszonyok közt ismét megegyezhetik ugyancsak királyával a lekötöttség átalakítása és módosítása tekintetében.

Ebben csúcsosodik ki a magyar közjog és történeti fejlődés végeredménye. Közjogunk nem gátja nemzeti fejlődésünknek. Ebben megegyezhet velünk minden rajtunk túlmenő politikai felfogás, habár mi a dualizmushoz, Deák Ferencz művéhez, a legerősebbet ragaszkodunk. Harczainkat ne komplikáljuk azzal, bőgj- a dolgok eredeténél kezdjük újra vitatkozásunkat. Hosszú küzdelmeink idején leszármoltunk a múlt századokkal és azok szellemével. Nézeteink leszürödtek, habár tán ellentétes pólusokon, a külügyekre és a hadügyekre gyakorolt régi befolyásról. Részemről igyekeztem megvédelmezni állami szuverenitásunkat a múltban is. De, hogy ezt sikerrel tehessem, az átruházott felségjogok egész rendszerét kellett kifejtenem. Valóban, midőn a külügyi és hadügyi intézmények nemzeti jellege tényleg és nem jogilag megszünni látszott, a nemzeti jogok meg nem tartott törvényeinkben s a koronára ruházott jogok által éltek tovább. A magyar külügyi és hadügyi szuverenitás ekkor a jogfen tartás s az átruházott koronajogok alakjában létezett. Ám ennek daczára különböző hitben lehetünk a külügyek intézésének, valamint a magyar véderőnek múltjára nézve. De megczáfolhatlan bizonyossággal mondhatjuk el, mi, Deák alkotásának védői, hogy a 67-iki kiegyezés által a nemzet nem veszített jogokat. Nem veszített a múltban sem. Deák alkotása számos erős garancziával látta el nem egy nemzeti érdekünket.

Bizonyos, hogy a dualizmus is ezredéves alkotmányunk szellemében épült fel. Egyszerst a jogátruházás, másrészt a jogfentartás szellemében. Hadi felségjogokat ruházott a koronára a vezérlet és vezénylet fogalomkörében s az 1867: XII. t.-czikk fentartotta a «magyar hadsereg» kifejezését. E kifejezés későbbi védtörvényeinkben elmosódott, de maga a jog nem. Ennek lényege, a

nemzet joga a hadügyek és a külügyek önálló intézéséhez, benne van Deák alkotásának betűjében és szellemében, habár a nemzet az 1867: XII. t.-cziikk által királyával megegyezett a közös védelem iránt.

A »magyar hadsereg, illetőleg a magyar ezredek« kiegészének 1868 után bekövetkezett sorsáról részletesebb felvilágosítást ad a Függelék azon fejezete, mely az 1868-iki véderővitáról és a védszervezet átalakulásáról szól.

VI.

A közjogot vagy a nemzetet kell-e fejlesztenünk.

Czélzatos és nem czélzatos félremagyarázásokkal szemben két előleges kijelentést kell tennem. Az első az, hogy e fejezetben fölvetett kényes természetű, sőt esetleg utópisztikus problémákat, csakis példák gyanánt hoztam fel annak bizonyítására, hogy még e problémák is megoldhatók a nélkül, hogy alkotmányunk egységét meg kellene bontanunk, vagy azt előre, vagy hátra kellene igazítanunk. A másik az, hogy nem a dualizmus fejlesztésének rég letárgyalt kérdéséről szólok. Annál kevésbé foglalkozom a volt nemzeti párt és a szabad-elvű párt ide vonatkozó hosszú küzdelmével. A pártszempontokat mellőzve, a magyar alkotmány egységének magas piedesztálján szemlélem a kérdést.

Ausztriához csak a perszonál-unió egy sajátságos neme köti Magyarországot. Azon perszonál-unió, mely Deák alkotása szerint közös intézményekkel bir. E közös intézmények világosan következnek a pragmatica sanctio-ból s a kölcsönös védelem célszerű berendezéséből.

A perszonál-unió e sajátságos neme a közös intézményekkel együtt beláthatatlan időkig eltarthat. Hogy mi történik a beláthatóság horizontján túl, arra nem

vethet ügyet, a ki a pozitív szükségletek számára készít intézményeket. Viszont azonban a politikában, értve ez alatt az európai helyzetet is, gyors változások történhetnek. A mai igények holnap más igényeknek adhatnak helyet. És akkor a közös intézmények is átalakulhatnak.

Ha azon váratlan tény bekövetkeznék, hogy a közös intézményeket fentartani nem lehetne, akkor beállhatna az az eset, hogy a pragmatica sanctio-ban megjelölt kölcsönös védelem nem közös, hanem külön szervek által eszközöltetnék. Vagyis a kölcsönös védelem szolgálatában különálló magyar hadsereg s különálló külügy állna.

Mondanom sem kell, hogy ezt csak eshetőség gyanánt hozom fel annak bebizonyítására, hogy még ez esetben is benne rejlenék a megoldás kulcsa a magyar alkotmányban. És az alkotmány lényege akkor sem szenvédne gyökeres átalakítást. És pedig azért, *mert a külön hadsereg és külügy lekötött alakban benne van alkotmányunkban*. Közjogilag helytelen tehát azon kifejezés, hogy ez esetben, a perszonál-unióra térnénk vissza oly értelemben, mintha most nem volnánk a perszonál-unió állapotában. Közjogunk egységét a perszonál-unió kérdése is bizonyítja. A perszonál-uniót rendezte maga a pragmatica sanctio, kimondva az uralkodóház azonossága mellett a teljes függetlenséget, de egyszersmind az együttbirtoklást s a kölcsönös védelmet. E kölcsönös védelem gyakorlásának módját nem irta körül. Lehetett s lehet azt gyakorolni külön nagy közös intézményekkel, de azért a pragmatica sanctio-ban konstruált sajátságos jellegű perszonál-unió ugyanaz marad lényegében. A kölcsönös védelem két módjának a célszerűség szerint való eldöntése nem alterálja a perszonál-unió fogalmi és jogi tartalmát. Deák a közös intézmények által akarta gya-

koroltatni a kölcsönös védelmet. De a mondottakhoz képest a perszonál-unió természetét meg nem változtatta.

Ily értelemben mondom tehát, hogy közjogilag helytelen azon téTEL, hogy a közös intézmények felbontása következtében a perszonál-unióra térünk vissza, mert hisz ez intézmények daczára, a perszonál-unió állapotában vagyunk.

És van egy más módja is az átalakulásnak, a mely bekövetkezhetik. És bekövetkezhetik a közös intézmények fenmaradása mellett. *Ez a magyar hatalmi túlsúly a monarchia és a dualizmus keretében.* Ez ugyan már inkább politika, mint közjog, de közjogilag is megindokolható. Erről alább szólók.

Előbb azonban ki kell mutatnom azon, szintén inkább politikai, mint közjogi révedezés lehetetlenségét, mely a magyar nemzeti abszolutizmus eszmékörében forog bizonytalan fényével és homályával.

Az első pillanatra úgy látszik, mintha a magyar közjog különösen alkalmas volna nemzeti abszolutizmus létesítésére. A jogoknak a koronára való ruházása utal e lehetőségre. Ha ugyanis igen lényeges jogokat átruházzat és átruházhatott a nemzet a koronára, átruházzatná esetleg rendkívüli nagy célok miatt az összes alkotmányos jogokat. Átruházzatná rövid, vagy éppen hoszszabb időre.

A magyar alkotmány lényege azonban tiltakozik ez okoskodás ellen. A nemzet nem gondolt, vagy helyesebben nem aljasodott el soha annyira, hogy erre gondoljon. Nem gondolt a nemzeti királyság legfényesebb korszakaiban sem. A nemesség középkori elsatnulása koronkint a hadijog terén is nagy fölhatalmazásokat adott a koronának, de a vér- és pénzadó ügyét soha sem s egy pillanatra sem bízta a koronára. E leglénye-

gesebb jogok alkotmányos s utóbb parlamenti gyakorlása hozzá volt nőve a nemzet leikéhez. És ez vala szerencséje. Mindazon népek, a melyek a középkorban a nemzeti királyság irányában föladták jogaiat, vagy ezeket kivívni nem tudták, elvesztették alkotmányos érzéküket s többé nem képesek alkotmányos kormányzatra, ekképp a parlamentárizmusra sem.

Még nagyobb baj, hogy a századokon át tartó czentralizáció s a társadalom lenyűgözése dekadenciába sodorta őket, mint dekadenciára jutottak a latin fajok s különösen a francia. Ugyanígy jár a magyar nemzet is, ha a középkori nemzeti királyság alatt alkotmányos garancziáit feladva, nemzeti abszolutizmusba sülyed. Ellenben, hogy alkotmányos garancziáit, a koronával való egysége mellett, híven megőrizte minden korban, létesült tüneményes jogfejlődése. Ekképp jött létre azon egyedülálló tünemény, hogy a magyar parlamentárizmus ezredéves és folytonos önkormányzat alapján épült föl.

Ezt a parlamentárizmust egy ezredévre visszanyúló gyökereivel együtt megvédelmeztük a hatalom minden túlkapása ellen. Meg kell azt védelmezniük a belső elernyedés minden tünetével szemben is. Meg kell védelmezniük önmagunk és szenvédélyeink ellen, nehogy túlzások által lejárassuk azt. De meg kell védelmezniük a decompositio jelenségeivel esetleg föllépő nemzetiségi törekvésekkel szemben is.

A föderálizmust, mint már fejtegettem, kizáraja a magyar közhog, a korona és nemzet teljes egysége miatt. Ugyanezt azonban kizáraja a parlamentárizmus is.

A magyar parlamentárizmus éppen alapelve miatt nemcsak a föderálizmust zárja ki, hanem még a nemzetiségi velleitások megnyilvánulását is.

A magyar parlamentarizmus a teljes nemzeti egység alapján épült fel, abban tehát nincs helye senkinek és semminek, a ki, vagy a mi a teljes nemzeti egység megbontására törekednék. E közigyi alapelvhez kell szabnunk törvényeinket. A kúria bíráskodásról szóló törvény elmulasztotta a nullitás erejével megfelelő mérvben sújtani a nemzetiségi izgatást. És az összeférhetetlenségi törvény nem gondoskodott arról, hogy mandátumát veszítse azon képviselő, aki nemzeti egységünk megtörésére dolgozik a parlamenten *kiutül*. A parlamenti szólás-szabadság természetesen nem érinthető.

Ausztriáról nem is szólva, Anglia példáján okulunk, mely a legtulzóbb parlamenti erőszak daczára sem bir az ir képviselőkkel. Ha az írek mellett volnának nemzeti öntudattal telített skót képviselők, az angol parlamentárizmusnak vége lenne.

A magyar alkotmány a nemzeti eszme zárt egységenek alapján épült ugyan fel, de nem zára ki a hatalmi terjeszkedést. Nem zárta ki a múltban, névszerint a középkorban sem nem zárná ki jövőre, ha állami érdekkünk követelné. A koronának, illetőleg kormánynak adott felhatalmazások alapján lehetne kormányozni a hatalmi körünkbe vont országokat. Hiszen Bosznia szintén az 1880-iki közigjogilag különben nem korrekt formájú felhatalmazás alapján nyeri kormányzását. Bosznia kormányzásába a magyar kormány az 1880: VI. t.-czikk által foly be sem Kállay Béni szerencsés kezű igazgatása e törvényezéssel áll kapcsolatban.

Lehetne kormányozni tartományokat, közösségek nem létének esetén, pusztán a magyar királynak, illetőleg kormánynak adott felhatalmazás alapján is. Ekkép a Mohács előtti magyar hatalom visszaállítható volna közjogunk széles területén.

Azért megyek a legnagyobb végletig, hogy megmutassam, hogy alkotmányunknak nincs szüksége a fejlesztésre. Ellenben igenis a *nemzet* az, a melynek igen nagy fejlesztésre van szüksége.

Alkotmányunk bevégzett egész. Nemzetünk nem az. Közjogunk teljes, nemzetünk hiányos. Alkotmányunk befejezte evoluteját, nemzetünk — még nem. Közjogunk erős, de nemzetünk aránylag gyöngé. Isten csodája, hogv a mohácsi katasztrófára következő szörnyűséges három századot nemzetünk elviselhette. Csak úgy viselhette el, hogy dinasztikus és vallási ellentétei mellett nem voltak még faji ellentétei is. Alkotmányunk egysége itt is csodát tett. A nemesség egysége a legteljesebb nemzetegységet alkotta. A faji ellentétek korszaka azonban megmutatta, hogy a magyarság kevés szánni nagy feladatainak horodozására. Kisebbségen volt nemcsak Szent István, birodalmában, hanem a szorosabb értelemben vett Magyarországon is. Gyors szaporodása azonban segítségére jött. Az asszimiláció is támogatta. Kifejlődhetik annyira, hogy megalapíthatja a magyar nemzeti államot. Sőt a Közép-Dunánál oly hatalmas nemzet- és államalakulást hozhat létre, hogy nagy európai hivatást tölthet be.

Munkáim során számtalan szor utaltam ama körülmenyre, hogy a magyar nemzet a világesevények országutja mellett szükségképp vágj' nagygyá lesz, vagy összetörök az események.

Ebből tehát következik, hogy nagygyá kell lennie. És lehet azzá. Lehet pedig a dualizmus keretében a közös intézmények mellett is.

És itt térek vissza a magyar hatalmi túlsúlyra a monarchia keretéhen. A korona átruházott jogait a közös intézmények irányában a magyar nemzeti aspirációknak megfelelően alkalmazhatja. És ez lehetséges a korona

kettős jogköre mellett is. Sőt szinte önként következik az azonos uralkodó kettős jogköréből.

Ez a két jogkör lényegileg különbözik egymástól s elmeletileg össze nem zavarható. A magyar korona jogainak forrása a nemzet. E jogok tehát elidegenithetlenek s másra, mint a magyar királyra át nem ruházhatók. Ekképp az osztrák császárra sem.

Az osztrák császár jogkörének forrása az osztrák császári korona. Rendelkezik vele az osztrák uralkodó s így megegyezhetik a magyar királyival s pedig jogérvényesen.

Három századon át az ellenkező történt. Majd mindenig a magyar király egyezett meg Ausztria uralkodójával a magyar nemzeti jogok rovására. A megegyezések eme sorozata azonban törvénytelen és jogtalan volt a már mondott okoknál fogva. Jogrendszer abból sohasem következhettek.

Ha ellenben az osztrák császár egyeznék meg a magyar királyival, a magyar nemzeti jogok javára, ez közjogilag érvényes lenne a két impérium természete miatt. És akkor mily képet mutatnának a közös intézmények: a külügy és a hadügy! Mily értelmet nyerne azon közjogi téTEL, hogy az uralkodó a magyar nemzet-től nyert jogai alapján parancsol a közös hadseregnak!

íme, közjogunkban nincs semmi gátja a nemzeti nagyságnak és fejlődésnek.

A régi gravámenező politikának sem czélja, sem értelme. Deák és alkotása, valamint a követői elleni támadások jogosulatlanok.

A ki nagy és hatalmas Magyarországot akar, az törekedjék létesíteni a nagy és hatalmas magyar nemzetet. A savanyu elégedetlenség s a kesergő panasz ezt a nemzetet nem fogja létesíteni. Ellenben igenis létesít-

heli a nagy és hatalmas magyar nemzetet a komoly akarat és szünetet nem ismerő munka. Mert ez a nagy magyar nemzet tényleg létesíthető.

De nem közhoglani vitatkozással, hanem népesedési, gazdasági és kultúrai eszközökkel. Ha nemzeti megszilárdulásunk *ezen* eszközeivel annyit törődtünk volna, mint a többnyire meddő közhoglani viszálykodással, létünk eddig már régen biztosítva volna a nemzet megnövekedett erői által.

VII.

Nagy magyar nemzet.

Ez a nemzet, a nagy és hatalmas magyar nemzet nemcsak létesíthető, hanem szemünk láttára létesül.

Ennek a nagyszerű etnikai és kultúrai kibontakozásnak törvényeit és további fejleményeit kutatom évek hosszú sorozata óta. Munkáimban még a határidőt is megjelöltettem. Megjelöltem annyiban, hogy ha az eddigi föltételek állandóan fenmaradnak s a nemzeti munka következetes lesz, a magyar nemzet eljut a nagyság előcsarnokába, valamivel már korábban, mint a jelen század közepe elkövetkezik. *Ekképp csak valamivel több idő alatt, mint a mennyit 1867 óta közjogi vitatkozásokra fordítottunk.*

A nemzetek számbeli kiterjedésre nézve két törvény hatása alatt alakulnak és fejlődnek. Egyik a faji terjeszkedő képesség, a másik az asszimiláció.

A mi nemzet-alakulásunkra az utóbbi is hat. A magyarság asszimiláló erővel szintén bir. De korántsem akkora hatványban, mint a minőt képez faji terjeszkedőképessége. Az iskola s a kultúra különösen a városokban s a vegyes vidékeken nagy eredményeket érhet el, több, mint ellensúlyozhatja a nemzetiségi vidéken tapasztalható veszteségeinket. A nemzetalkotó főtényező azonban fajunk propagatív képessége.

E részben a meg-megújuló statisztikai felvételek elég világosan beszélnek. Szabadságharcunk óta a magyar faj megkétszerződött, sőt a legutóbbi felvételek szerint a kétszerest is meghaladta. S ha csupán azokat az adatokat veszszük figyelembe, a melyek a hivatalos népszámlálás óta állnak rendelkezésünkre, állandóan azt az eredményt látjuk, hogy a magyarság számbelileg és szaporodási arány tekintetében jelentékenyen felülműlja a Magyarországon élő egyes nemzetiségeket, sőt az 1900. évi népszámlálás adatai szerint a *magyarság 1'4° jo-kal abszolut többségre is jutott.*

Szemünk láttára nyilatkozik meg tehát a magyar faj expanzív ereje. A 90-es években a Dunántúl s az Alföldön stagnálás mutatkozott ugyan a születések százalékában. De még akkor is a magyar faj születési arányai sokkal magasabbak voltak a nemzetiségek születési arányainál. Azóta a magyarság születési aránya némileg, de főleg a halálozási arány javult s csak ennek köszönhető, hogy a magyarság az 1890-ik évi 48'5%-ról 1900-ban 51'4⁰%-ra emelkedett. A magyarság térfoglalása tehát kétségbenvonhatatlan s e meglepő nagy fejlődési arányok a magyar faj szaporodási fölényét a nemzetiségekre nézve szinte lesújtóvá teszik. A statisztikai adatok az 1900. évről konstatálják, hogy a magyar anyanyelvűek számának emelkedésével a németek számaránya ugyanazon idő alatt 13.1%-RÓL 11.8%-ra, a tótoké 12.5%-ról 11.9-ra, az oláhoké 17.1%-ról 16.7%-ra szállt.

Hogy a magyarságnak ez a szaporodása nem annyira az asszimiláció által történt, hanem a propagativ képesség folytán, arra erős bizonysságunk az a körülmény, hogy népünk megnövekedése főleg a magyar faj lakta vidéken történt. Ezt bizonyítják az alábbi hiteles adatok;

Sorsz. Országrészek	100 lélekre esett		
	1890.	magyar	1900.
1. Dunabal part	27.6	29.3	
2. Dunajobbpart	68.5	70.0	
3. Duna-Tiszaköze	73.3	77.3	
4. Tiezajobbpart	45.0	49.1	
5. Tiszabalpart	59.2	60.9	
6. Tisza-Marosszöge	17.3	19.8	
7. Erdély	31.0	32.9	

Ez adatok szerint a magyarság előrehaladása általános és fokozatos.

Sőt még ott is, ahol, mint Erdélyben, a nemzetiségek befolyása folytán a 90-es évek alatt 1890-től 1897-ig csak fél százalékot tett a magyarság előrehaladása, a legutóbbi népszámlálás szerint 1890-től 1900-ig a növekedés 19 százalékot tett ki. Hátha még hatalmas erdélyi akciót fejtünk ki telepítés, ipar és földbirtokvásárlások által. Különösen hogyha lehetségesse tessük magyar pénzintézetek versenyzését a szász és oláh pénzintézetekkel sőfleg az Albinával. Megmérhetetlen szégyenünk, hogy az oláhok és szászok erélyesebb gazdasági akciót képesek kifejteni mint mi. A múlt évben a székely kongresszushoz intézett nyílt levelemben kimutattam, hogy az oláhok és szászok valósítják meg ellenünk azt a programmot, a melyet a folyamvölgyek magyar megszállása tekintetében a mi számunkra dolgoztam ki. A legsürgősebb feladat, mely minden egyebet megelőz, az állami pénztárfeleslegek segítségével, olcsó pénz előteremtése földvásárlások céljára Erdélyben. Ezt sürgöttem a minap és sürgöttem újra. És akkor még gyorsabban fog Erdély magyar lakossága megszaporodni. Egyszersmind kifejlődik és megszilárdul a Székelyföld.

A felsorolt adatokból próbáljuk megkonstruálni a jövendő félszázad fejlődésének képét. Már régibb munkáimban utaltam a többi európai nemzetek számarányaira, a melyből azt a következtetést vontam le, hogy 65–70 percenzt az az arány, a melyet a nemzeti egység biztosítékául lehet tekinteni. Kifejtettem, hogy 65–70 percenzt magyarság mindenütt elég volna nemcsak a faji szupremácia biztosítására, hanem a nemzeti állam minden következményének érvényesítésére. *Elég volna különösen akkor, midőn e számbeli fölénnyel kiegészítik a politikai, kultúrai és gazdasági vezérlő tulajdonokat.*

Elérhető-e és mikorra ez a számarány? Ez két föltételtől függ. Az egyik meg van: ez a vázoltam erős propagatív erő. Ezt konzerválni és lehetőleg fejleszteni kell s ehhez szükséges a második feltétel: a megfelelő birtokpolitika. Előző munkáimban kifejtettem, hogy a magyar faj szaporodásának fentartása okvetlenül megköveteli a birtokviszonyok átalakulását, vagyis azt, hogy a kötött birtok az Alföldön és a Dunántúl tért adjon népünk fejlődése számára. Különösen szükséges, hogy az alföldi és részben a dunántúli hitbizományok egyrésze természetellenes helyéről, a rónák szántóföldjeiről, természetes régiójukba, az erdő- és bányagazdaság körébe költözzenek át. A magyarság régiója, kevés kivétellel, összesik a nagy és a kötött birtok régiójával. Az erdő-koszoruzta bárcsere régiók pedig többnyire nemzetiségi vidékek. A nagybirtok, főleg a kötött nagybirtok, mindenütt a világon gátja a nép terjeszkedésének s különösen gátja a sikföldön, mint az Alföld és Dunántúl, a mely legalkalmasabb a kis- és középbirtok terjeszkedése számára. A helytelen beosztás és elhelyezkedés némi megigazítása tág kaput nyit a magyarság terjeszkedése előtt. Biztató jeleket látok, hogy ezek az eszmék hovatovább meg-

hódítják hazánk vezető férfiúit. Sikföldön a parcellázás és telepítés s a hegyvidéken erdőgazdaságok vásárlása s ily módon, a birtokcsere révén, a latifundiumok egy részének áthelyezése a nemzetiségi régiókba, föltétlenül biztosítaná, ha felül nem műlná a magyarság mostani szaporodási arányát.

Ez az arány, a legutóbbi népszámlálás adatai szerint, 10 évi átlagban 3 százalék. Ötven év alatt tehát, e 3 százalékos minimális állandó szaporodás mellett, 15 százalékot tenne ki a magyarság szaporodása, a mi hozzáadva a jelenlegi státushoz, az 5 Γ 4 százalékhöz, éppen kiadná azt a 65 százalékot, a mely elég volna a magyarság faji szupremációjának biztosítására.

Az 50 évre, tehát az évszázad közepére szóló approximativ számítás szerint a magyarság a Dráván innen az ország lakosságának legalább 65°,-át képezné. Mily nagyszerű és fényes kép! Ez nem ábránd. Ha az előfeltételeket teljesítjük, létesíthető, majdan kézzelfogható valósággal a nagy magyar nemzet kialakulása.

És ez még nem is a legnagyobb és legfényesebb eredmény, a melyet teljesen a realitás alapján elérhetünk. Ez egészen szerény s a kilencvenes évek veszteségeit is magába foglaló számítás eredménye. Nagyobb mérvű gazdasági akció, agrikulturai és ipari akció, de főleg bátor és nagyszabású parcellázás, valamint telepítés csudákat művelhetnek. És nekünk csudáakra nincs is szükségünk.

Nem igényeljük azt a csudát, a melyet Francziaország a nagy forradalom parcellázása, a későbbi iparos fellendülés kapcsán előidézett. Ennek köszöni Francziaország, hogy népe nem csak kibírta a forradalom és Napóleon vérontásait, a milliókra menő emberáldozatokat, hanem megnövekedett Európa legnagyobb népei-

nek sorában, míg végre a század közepén a faji dekadenczia utolérte.

Nekünk csak arra van szükségünk, hogy a parcelázó, telepitő és iparos akció a magyarság terjeszkedését a kilencvenedik évi népszámlálás eredményeire vigye vissza. Ekképp, hogy azon súlyos születési deficiztek megszűnjenek, a melyek a kilencvenes években fenyegető mérveket értek el. Azon deficiztek, a melyeket én munkáimban előre megjósoltam, úgy, hogy a statisztikai irodalom vezérférffiai s ezek élén Vargha Gyula miniszteri tanácsos s az országos statisztikai hivatal kitűnő főnöke konstatálták a szomorú jóslat bekövetkeztét

Az utolsó népszámlálás végeredményei így is kevés eltérést mutattak a megelőző eredményektől. Annál könnyebb gazdasági akció és egyéb eszközök segítségével visszavinni népfejlődésünket a kedvezőbb alapra. És ezen alapon, vagyis az 1890-iki népszámlálás alapján tett számításokkal kimutatható, hogy a magyarság a jelen század közepén, a szoros értelemben vett Magyarországon, 72 százaléki leend, Szent-István egész birodalmában pedig 65. Számokban kifejezve, Szent-István egész birodalma közel harminc millió, a szoros értelemben vett Magyarország több, mint 24 millió lakossággal fog bírni. És e lakosságban a magyarság több, mint 17 millió leend.

És ez egyáltalán nem vérmes számítás, mert a magyarság az eddigi tapasztalat szerint is 50 év alatt megkétszereződik. Kedvező körülmények között tehát a magyarságnak úgy abszolút, mint relatív számaránya még nagyobb leend.

Ily viszonyok közt a nemzetiségi kérdés önmagától megszűnik, vagy ártalmatlan jelentőségre esik vissza. De Ausztria irányában is más helyzete leend Magyarország-

nak és a magyarságnak. Ausztria lakosságának számát félszázadon át még nem érjük el, csak megközelítjük. Nem érjük el ennyi idő alatt, habár Magyarország lakossága gyorsabban fejlődik, mint Ausztriáé. De míg az osztrák népmeség csak 11 millió leend, addig a magyarság meghaladja a 17 milliót. És mennyire elmaradnak a magyarság mögött: a csehek, osztrák-lengyelek, vagy éppen Ausztria egyéb nemzetiségei.

Hátha még a számbeli növekvést hasonló arányban támogatja a gazdasági és kultúrái fejlődés. *Ha a megnövekedett magyarság a hazai fajok irányában ellentállhatatlan kultúrával és gazdasági fölénynyel fog bírni.*

Ekkor a magyar nemzet valóban belép a nagyság előcsarnokába. Oda, a honnét az ut a népek halhatatlanságának öröklétébe vezet.

VIII.

Ferencz József és a dinastia.

A nagy nemzeti cél és eszmény csak a korona közreműködése mellett létesíthető. A koronának és a nemzetnek egynek kell lennie a nemzeti munkában, valamint egy a közhogban.

Ha a közhoglani egységet a korona és nemzet politikai egysége kiegészíti, akkor a fényses eredmény kímaradhatatlan.

Ámde három század nagy ellentétet mutat. Nagy ellentétel a közhoglani és a politikai egység közt. A korona és a nemzet egységesek voltak a közhogban, de nem a politikában.

Ennek oka tévedés volt. A Habsburgoknak egy világtörvény hatása alatt a Közép-Dunánál nagy és hatalmas monarchiát kellett teremteniük. Meg kellett teremteniük Magyarország által, de ők meg akarták teremteni Magyarország *ellenére*.

Ez képezte annyi baj és szerencsétlenség kútforrását. E monumentumot Ferencz József és koráról írt s egy, az alábbi idézet s különösen annak nemzeti tartalmú ritkított sorai daczára ellenem támadó vád által befeketíteni akart munkámban így adom elő:

»A Közép-Dunán okvetlen szükség volt és szükség lesz teljesen egységes és erős államra, mert ez csak úgy állhat fenn külső ellenséggel szemben, ha erős, s úgy nem bomlik szét belső bomlasztó erő következtében, ha szorosan egységes.

Minden alakja a laza szerkezetnek végzetes volna azon hatalomra, mely a Közép-Dunánál áll fenn, s melynek határain belül a három főtörzs: a latin, a germán és a szláv érintkezik, nemcsak egymással, hanem egyszersmind a magyar fajjal. Azon fajjal, melynek sokkal hatalmasabb előrei sikertelenül kísérlették meg a Közép-Duna nagy államának megalapítását, de mely ez államot nemcsak megállapította, hanem a mohácsi vészig sikerrel fenn is tartotta.

Ekkor váltak ki élesebben a differenciák. A Habsburgok azon világörvény hatása alatt cselekedtek, hogy a Közép- és Felső-Dunánál erős és concentrált államot kell létesíteni.

Annál parancsolóbb volt e törvény, mert a német-birodalom a középkor dissolvens erőinek hatása alatt szerkezetileg teljesen szétmállott s így erőtlenné lett. A német nemzet a legújabb kivívott egységig nem képezzett jelentékeny nehezéket az európai egyensúly mérlegén. Annál inkább lökték az események a Habsburgok politikáját a centralisatio útján előre. Különben megmagyarázhatatlanok lennének a jogtalanságuk, esküszegések és véres merényletek, melyeket a történelem följegyzett. A bécsi reactio nem gyűlölte a magyart, mint nemzetet, hanem, mint a birodalmi centralisatio legerősebb gátját. Viszont a magyar nemzet is nemcsak önfenntartási ösztönét követte, hanem ugyanazon kényszerítő erőnek engedelmeskedett, midőn védve függetlenségét a Mohács előtti magyar állam restaurálására

törekedett. A nemzet nem a Habsburgokat gyűlölte nehéz harcainak idején, hanem a »birodalmi» eszmét. Magyarország megszokta még régi függetlenségének idején a külföldről importált dynastiákat, a melyeket azután nemzetivé tett.

Ha a Habsburgok a nemzeti állam föllállításáért folytatott küzdelem élére állnak, ép oly nemzeti királyokat adnak Magyarországnak, mint az Anjouk, s a magyar nemzet úgy lekesedett volna értük, mint Mátyásért.

A Habsburgoknak két módjuk volt erős és egységes birodalom létesítésére. Vagy Magyarország által, vagy Magyarország ellenére. A Habsburg-ház az alternatíva második részét választotta, s csak koronként révedezett egyes tagjainak szeme előtt az alternatíva első része. A napóleoni háborúk okozta katasztrófa idején Gentz, az udvari publicista fejezte ki ezt legvilágosabban. Ismételte I. Miklós czár Varsóban Magyarország leveretése után. Bismarck számtalanszor utalt erre erre irataiban és beszédében. Legutóbb pedig II. Vilmos császár figyelmeztette a Habsburgokat Magyarországra, *mint a monarchia súlypontjára*. A czentralizált birodalmi eszmének a magyar nemzeti állam gondolatával való összefforása leendett a nagy probléma békés megoldása. A Habsburgok azonban a magyar állameszmét erőszakkal bele akarták kényszeríteni a birodalmi eszmébe. Ez a törekvés sohsem lépett föl oly határozottan, oly kíméletlenül, mint Világos után.<

A történeti tévedésen alapuló törekvés azonban kevésbé sikerült, mint valaha. És soha annyira meg nem bizonyult, hogy Magyarország ellenére a Habsburgok létre nem hozhatják a Közép-Duna nagy hatalmát.

A »létesítés» kifejezését és értelmét azonban meg kell korrigálni, s a *consolidatio* fogalmával kell helyet-

tesíteni. Ez a fogalom érdekes megvilágítást nyer töréneti vonatkozásában s a jövőre való kihatásában.

A Közép-Duna nagy hatalma Mohács előtt Magyarország volt. A german nyúgöt, s kezdetben a görög és később a török keleti hatalom közt képezte az egyensúlyozó! s a conservativ erőt. A magyar hadiszerkezet elhanyatlása miatt azonban a Közép-Duna hatalmas magyar állama összeroskadt. De mert sem a fizikai világban, sem a politikában üres hely nem létezhetik, a Habsburgok igyekeztek hatalmas monarchiát létesíteni. Ez Ausztria és Magyarország által létre is jött, *de az új alakulás nem szilárdulhatott meg*, mert a Habsburgok a szilárdulás központjává Ausztriát és *nem Magyarországot* tették. A helyes *kifejezés* tehát *az, hogy a monarchiát Magyarország állal* kell *consolidálni*. E fogalomban ekkép az is benfoglaltatik, hogy a szilárdulás központjává Magyarországot kell tenni, miután az alternatíva első fele, vagyis az Ausztria által való consolidatio nem sikerült.

Csak ez a gondolat lehetett a dualismus megalkotása mögött. E gondolatnak kellett uralkodnia azon perctől kezdve, a midőn Magyarország kibékült a dinastiával, s visszaszerezte régi alkotmányosságát.

Bármily vajudásokon ment keresztül a dualismus, s bármily sok bajt okoztak a régi hagyományok, a magyar állam és a magyar alkotmány megerősödésével arányban fejlődött a történeti gyökerű gondolat, hogy a monarchia consolidatiója csak Magyarország által történjék. Még további fejlődésre vitte e gondolatot Ausztria züllése, s a súlypont áthelyezést tette előtérbe.

A korona és nemzet munkája először egyesült tartósan és nagy méretekben. Három század alatt csak rövid korszakokban volt béke a korona és nemzet közt. Ekkép

rövid korszakai voltak az igazi alkotmányosságnak. Ebben csakhamar betört a reactió.

I. Eerencz József király alatt az igazi alkotmányos szellem állandó volt, mióta föltette fejére Szent István koronáját. Nincs a legutóbbi hanninczöt évnek egyetlen nagy momentum sem, a midőn Ferencz József király eltért volna az alkotmányosság szellemétől.

Egedett a parlamentarizmus követelményeinek még akkor is, a midőn az engedés személyes érzelméit, vagy, mint az egyházpolitikánál, lelkismerctét érintette.

Higgadtsága és türelme a nehéz viszonyok között példányszerű és bámulatos. Kötelességérzete, melyből még agg napjaiban is kultuszt csinál, egyenesen meglepő kitartásra bírja a munkában. Kitartása és higgadtssága a legutóbbi gazdasági harcz alatt is fényes példát mutatott. Ez az oka, hogy alkotmányválságok nem zavarván meg a korona és nemzet politikai egységét, a nemzeti munka soha oly mérvben elő nem haladt, mint I. Ferencz József alkotmányos uralma alatt.

Három évtized és egynéhány év alatt többet fejlődött a nemzet, mint a múltban századok alatt. Még a magyarság számbeli fejlődése is újabb alkotmányosságunk korszakában vette föl csodás méreteit. Nemzeti kultúránk s maga gazdasági életünk 1867 óta fejlődött ki oly mérvben, hogy mint soha ennek előtte a három század viharai közepett.

A millenium nagy évében a korona és nemzet között a belső egyesülés teljessé vált. Király és királyné közünk éltek. És ugyanezen időtájt határozta el I. Ferencz Józset király, hogy nemzeti hőseinknek szobrokat állít.

Csoda-e, ha minden magyar szív földobogott, s ha már-már sokan a nemzeti királyság közeli elkövetkezését láttuk.

E korszakban írtam meg Ferencz József és Erzsébet királyné jellemrajzát E rajzokat, azok színét és alaphangulatát akkor mindenki elfogadta.

Elfogadta az összes kritika vagy a legújabb vádig nem tett kifogást senki. És ez nagyon természetes s pedig nemcsak az akkori hangulat, hanem egyszersmind az igazság miatt. Ferencz József és korának *történeti* méltatására még nem érkezett el az idő. Csak a jelen nemzedékre következő új nemzedék lehet mentes az elfogultságuktól, s csak ezen új nemzedék történetírója lehet egészen tárgyilagos és igazságos. Az Athenaeum millenáris történetének X-dik kötetében közzétett munkám nem is történelem ily értelemben. Mint a munka előszavában magam megmondom: publiczisztikai eszközökkel dolgoztam. Már Róma egy nagy történésze megírta, hogy élő emberekről nemcsak történetet írni nem lehet, hanem még azt sem lehet elmondani valakiről ennek halála előtt, hogy boldog volt-e vagy nem.

De midőn a jövő történetírása számára *előmunkálutot* végeztem, azt hiszem, egyszersmind igazságos voltam, s a valódi történetírás helyben fogja hagyni ítéletemet Ferencz József szereplése fölött a múltban. Helyben fogja hagyni azon kemény és éles szavakat, melyekkel elítéltem Ferencz József gonosz tanácsadóit, a kik a szörnyű vérengést fölidézték. És a kik a gyermekifjuval elhitették, hogy kötelessége a boszú politikájának szabad tért adni. És a fiatal uralkodó tényleg önmaga irta önmagáról, hogy a kötelességérzet vezeti. Ez a nagy parancs, melynek Ferencz József király egész életében hódolt, még akkor is, midőn saját érzelmeivel ütközött össze. A gyermekifjukor s a reáktrojált kötelességérzet választófalát emeltem a fiatal uralkodó és gonosz tanácsosai közt, áthárítva ekkép a felelősséget az utóbbiakra.

Gondolom, helyesen tettein s a jövő történetírója sem fog másként cselekedni.

A mi pedig Ferencz József király alkotmányos uralkodásának tényeit illeti, ezekről hasonlókép még nemzeti szempontból is csak kedvező lehet a jelen, s remélhetőleg kedvező lesz a későbbi nemzedékek ítélete. Annyi kétségbevonhatatlan, hogy Ferencz József király három század óta az első igazán alkotmányos uralkodónk. És a legelső, aki a magyar nemzeti eszmék iránt fogékonysságot mutatott, sőt a millenáris időszakban a nemzeti törekvések élén volt. *A magyar chauvinizmusba mindig royalismus vegyült.* Ha a millenáris időszak tényei föhijulnak, a magyar nemzeti közszellemben ismét oly hatalmas royalismus fejlődik ki, a minőre alig volt példa nálunk és sehol sincs példa más népek történetében. Nem is lehet, mert egy népnél sem fűződik oly szoros egysége a korona és a nemzet, mint Magyarországon. A nemzeti törekvések élére lépő dinastia a lelkessedés lobogó lángjában találná az egész magyar nemzetet.

Meg is vagyok győződve, hogy a millenáris emlékek csakhamar ki fognak ujulni. Meg vagyok győződve, hogy a nemzet nagy többsége ma is úgy gondolkodik, mint a kilencvenes évek végén, s a mesterséges izgatások csak szőkebb körben idéztek föl ellentétes hangulatot.

A pillanatnyi hangulatok koronként átalakulnak, hogy szerencsére ismét visszatérjenek régi megnyilvánulásukhoz. A véletlen hangulatváltozások nein változtatják meg a történet logikáját.

A magyar nemzetre óriási munka vár saját és a dynastia érdekében.

Nemzeti állammá és a monarchia súlypontjává kell lennie. Ez azonban csak akkor történhetik meg, ha a

korona és a nemzet együtt működnek, vagyis, ha a közjogi egység ismét a legteljesebb politikai egységgé lesz.

A történeti alternatíva első feléhez, vagyis a középdunai nagy hatalmasságnak Magyarország ellenére való megszilárdításához, többé soha visszatérni nem lehet. Innét túl más választás nincs, mint Magyarország kifejlesztése által tenni eleget a historiai törvény követelményeinek. Csak a dynastia, a monarchia, és egyszersmind Magyarország szenvedhetik kárát, ha ez irányban a munka szünetel, vagy épen megakad. Sőt a netán fölüljuló ellen tétek most már nem pusztán rendszerváltoztatásokat, hanem valóságos katasztrófát idézhetnének föl. Katasztrófát, melynek örvénye, fájdalom, elnyelhetné a három század óta vajúdó közép-dunai alakulást.

E sötét képről nemzetünknek nem szabad levennie szemét. A monarchiában minden más nemzet és faj megtalálhatja új életét egy nagy új alakulás keretében. Csak a magyar nemzet aligha. A magyar nemzetnek legfőbb érdeke, hogy királyával egyesülve gátlává legyen a monarchia bomlásának. Minél inkább züllik Ausztria annál zártabb egységet kell mutatnia Magyarországnak, Minél erősebb a bomlás oda át, annál erősebbnek kell lenni az organikus egységnek nálunk. Csak így mentheti meg Magyarország a monarchiát. És csak így lehet, és csak így lesz ez utóbbinak súlypontjává.

De nem szabad mesterséges ellentéteket keresni nemzet és a korona közt. Ez ellen tiltakoznak épen legfőbb nemzeti érdekeink. Épen közjogunk adja kezünkbe a vezérfonalat. A korona és a nemzet nemcsak egy, hanem régibb és újabb törvényeink igen fontos nemzeti jogokat bíztak a koronára. Rábítta legutóbb az 1867: XII. t.-cz. a hadseregek egész belső szervezetét, vezényletét és vezérletét. A koronajogok gyakorlati alkalmazásától

sok, sőt minden függ. *E jogok keretében érvényesülhetnek még a legmesszebb menő törekvések is.* De természesesen csak úgy, ha a korona és nemzet közt egyetértés van. Az ellenkezőnek, a korona és nemzet közti viszánynak útját megmutatta a történelem. Megmutatta véres köveivel, akadályaival és veszedelmeivel együtt. Hárrom század ennek a végzetes útnak intő és tanulságos mérföldmutatója. Pusztaságokon, romokon s véres mezőkön vezetett az át. Csak itt s ott mutatkozott egy kis tenyészet az ut szélein. Csak helyenként volt egy kis napsütés, éltető melegével és tenyészetével.

Egy másik utat is épített azonban ép a jelenkor. A korona és a nemzet kölcsönös szeretete hozta létre. A történelemben az lesz a neve: *Ferencz József útja*.

Ez az ut még rövid, alig harminezöt év a mérföldmutatója, de kevés kivétellel viruló mezőkön vezet át. A nemzet fölvirágzásának mezőin. Ha a korona és nemzet e békés utón mindvégig kitartanak, ez az ut egyszersmind a *nemzeti nagyság útja* leend.

Czélzatos és nem ezélzatos félremagyarázásokkal szemben kijelentem, a mi különben fejegetéseim egész tartalmából következik, hogy nem teszek különbséget a jogok közt, akár gyönge, akár erős a nemzet. Joga mindenkorban volt és egy marad. De mégis egészen más gyakorlati hatású tény az, ha a nemzet a korona munkája által támogatva megnövekszik és kifejlődik. E tények következményei kiszámithatlanok.

A legjellemzőbb s a legérdekesebb pedig az, hogy nemzeti fejlődésünk s a nagyság czélja felé való előrehaladásunk inkább conservativ, mint bontó eleme a monarchiának. A^ralóban ily conservativ jelleget kell ölütenie nemzeti törekvésünknek, s pedig épen akkor leginkább, a midőn a monarchia másik állama bomlado-

zik. A fönntartó erőnek Magyarországnak kell lennie. És e fönntartó erőt érvényesítenünk kell *a dualismus irányában is*, ugyanakkor, a midőn ezt az osztrák zűrzavarok szintén fenyegyetik. Európa szeme rajtunk van. Úgy kell szerepelnünk, mint a monarchia conservativ elemének. És e szerepünk által fog diadalmaskodni a nemzeti ügy.

IX.

A dualismus és Ausztria válsága.

Az osztrák állam belső zűrzavarának kapcsán le kell számolnom az utolsó vágakkal, a melyek Deák alkotása ellen támadnak. Azon, a napi sajtóban is mindenuntalan ismétlődő vágakkal, hogy Deák összebonyolította az ezeréves magyar alkotmányt az osztrák alkotmánynal. A büszke magyar közigot mindenuntalan válságba sodorja a bizonytalan alapú osztrák közig. Mi lesz a dualismusból, ha Ausztriában az alkotmányt felfüggesztik, vagy ha az osztrák állam a federalismus anarchiájába jut? Mily szerep az, hogy Magyarország kénytelen az osztrák alkotmányos küzdelmekbe beleszóni, sőt az alkotmány magyarázatába elegyedni, mint történt a 14-ik paragrafusnál? Ezen mindenuntalan megújuló kérdések aktuálisak maradnak, habár most, vagy máskor sikerülne is javítani a kusza helyzetén. Az osztrák fajharcz kiszámíthatatlan még rövid időre is, annál inkább hosszabb tartamra.

Deák alkotásának védelmezésében ismét szorosan a közig határán belül maradok. És hogy az itt fölvetett kényes kérdések fejtegetésénél semmi hátsó gondolat, vagy mellékczél nem vezet, mutatni fogja e kérdések tárgyalásának modora s egész tartalma.

A kiegyezés művét Ferencz József. Deák és a nemzet bölcsessége nem ephemér alkotás gyanánt hozta létre. Nem is pusztán átmeneti stádium gyanánt tekintette azt. Habár örök törvénynek sem. A korona és nemzet közti viszály megszüntetése s a nehéz probléma *tartós* megoldása gyanánt jött létre a dualismus, ismétlem nem ugyan örök, hanem beláthatlan időkre. A conservativ gondolat tehát benne van Deák és munkatársainak művében. E conservativ gondolatnak különösen ébernek kell lennie Magyarországon akkor, a midőn Ausztria egész állami szerkezete annyira romlik és korhad, hogy a dualistikus intézmények funkcionálása is kérdésbe kerülhet. Készen minden eshetőségre, de mégis, ha valamikor, úgy most, ragaszkodnunk kell Deák művéhez ennek szellemében.

Nemcsak e mű híveire, hanem ellenfeleire is kötelesség hárul Ausztria beláthatatlan zűrzavarával szemben. A helyett, hogy hevesen támadják a dualismus intézményeit, ez utóbbiaknak inkább le kellene szerelniök az ostrommal s várakozó álláspontra kellene helyezkedniük. Egyáltalán az osztrák «alkotmányos» botrányokkal szemben a magyar parlamentarizmus nyugodt és szabályos működését kellene elősegíteniük. És pedig főleg az említett conservativ gondolat miatt.

Magyarországnak abban volt, abban van s abban lesz ereje, hogy liberális a belpolitikájában s conservativ az úgynevezett külső közhogában s a nemzetközi viszonylatokban. Szinte nemzeti létünk kapcsolódik bele különösen az európai, hatalmi és egyensúlyszervezeti conservativusba. E conservativ gondolat és a dualismus azonban semmi gátját nem képezi nemzeti és állami kibontakozásunknak. Különösen a dualismus nem fejezi le nemzeti törekvéseinket s nem tépi ki egyetlen tollát

sem merészen és magasan repülő eszményünk szárnyának. — A dualismus s általában a magyar alkotmány ez említett conservativ jellege mellett, készen fogadhat minden eseményt, kényszerűt vagy olyat, mely természetesen fejlődhetik ki.

A magyar alkotmány, mint annyiszor ismételtem, bevégzett egész; államiságunk jellege és terjedelme tekintetében. Ily értelemben bevégzett egész volt már a pragmatica sanctio előtt; s ez nem változtatta meg államiságunknak sem jellegét, sem terjedelmét. Ám az együttbirtoklás s a kölcsönös védelem kötelezettsége által megalkotta a kettős államu monarchiái rendszert. Ép azért a pragmatica sanctio, mely egyrészt megállapította az együttbirtoklást s a kölcsönös védelmet, másrészt pedig biztosítja a magyar állam függetlenségét s e függetlenségnak az uralkodóház irányában való paktumszerű jellegét, modern közjogunk alapját képezi. Tartalmazza a korona és nemzet viszonyán alapuló magyar államiságot, úgy mint az nemzeti királyaink alatt létrejött. De tartalmaz egyszersmind joglekötéseket az azonos uralkodás miatt, a nélkül, hogy a magyar államiság csorbát szenvedne.

Deák alkotása a közös ügyeket illetőleg nem más, mint a pragmatica sanctio magyarázata az együttbirtoklásból folyó kölcsönös védelem tekintetében. Pusztán czélszerűségből alkalmazza Deák műve a közös intézményeket a kölcsönös védelem célpontjaira. A koronával egyetértve Deák, illetőleg a nemzet alkothatott volna külön intézményeket is. És a pragmatica sanctio államjogi rendszere mind a két esetben egyenlően érvényesült volna, valamint egyenlően érvényesülne jövőre. Es mind a két formában egyenlően teljes volna Magyarország államisága.

Ez az oka, hogy alkotmányunk minden eshetőségre készen áll.

A gazdasági viszonyok rendezése pusztán esetleges vele járója Deák alkotásának. Az ezzel való foglalkozás tulajdonkép nem is tartozik a jelen munka keretébe. Ép azért csak azt említem föl, hogyha Magyarország bármikor önálló gazdasági terület akar lenni, ehhez való jog a kétségtelen. A közös, vagy külön vámterület a legkisebb befolyással sincs Magyarország államiságának terjedelmére.

De nem bírna befolyással erre még a legfontosabb és legsúlyosabb különben valószínűtlen eset sem, ha Ausztriában az alkotmány hajótörést szenvedne. Közjöngök erejére és Deák bölcsességére vall, hogy Ausztria alkotmányának havariája épen nem ragadná magával örvénybe a magyar alkotmányt. Deák művére nézve nem Ausztriával kötöttünk alkut, hanem törvényt hoztunk a magyar királytal, aki egyszersmind osztrák császár. Ekkép nem egyesítettük az osztrák alkotmánynyal alkotmányunkat, mely megmaradt teljesen független egésznek. A magyar alkotmány kizárolag csak a közös ügyek kezelési *módjára* nézve érintkezik az osztrák alkotmánynyal, de így sem szövődik abba bele.

A közös ügyeket illetőleg nem alkadtunk meg az osztrák népekkel. Ezek gyökere visszanyúlik a *pragmatica sanctio*ig. Deák alkotása csak is a *pragmatica sanctio* *magyarázatát* igtatta törvénybe. Az 1867: XII. t.-cz. 18. §-sa világosan megmondja, hogy csak ez ügyek, vagyis csak a külügy és a hadügy közössége folyik a *pragmatica sanctio*ból.

Ez fix pont a dualismusban. A közös intézmények tehát egészen kívül állnak az osztrák alkotmányválság esélyein, valamint kívül áll maga a *pragmatica sanctio*.

Vagyis, habár Ausztriában ideiglenesen, vagy tartósan szünetelne is az alkotmány, maguk a közös ügyek e tényből *kifolyólag* nem változnának meg. A sanda félre-magyarázással szemben nem fölösleges constatálnom, hogy a korona és nemzet akarata ebből *az esetből kifolyólag is megváltoztathatná a közös ügyeket*. De csak úgy, mint bármely nagy átalakulást követelő eset folytán.

A ki azt hiszi, hogy a közös ügyeket az osztrák alkotmányosság kapcsán hoztuk létre, — téved. A ki pedig véli, hogy a közös ügyek iránt Ausztriával alkudtunk meg, az megséríti a magyar alkotmány szellemét, s nem a fejedelem, hanem Ausztria irányában köti le a nemzet jogait. Vagyis fölállítja a harmadik factort, melynek eszméjét a kilenczvenes években leküzdöttük. És mely függésbe hozná alkotmányunkat az osztrák alkotmány irányában.

Ezekhez képest a közös intézmények nem is szerepelnek föltétel gyanánt Deák alkotásában. Az egyik föltétel, melyet az 1867: XII. t.-czikk 25. §-sa második alapföltételnek nevez, kétségkívül az osztrák alkotmányosság. De ez a föltétel nem vonatkozik a közös ügyekre, hanem ezek intézési módjára.

Bebizonyította ezt ismételt nyilatkozataiban Széli Kálmán miniszterelnök, a kinél Deák alkotásának nincs mélyebb ismerője, s őszintébb és nyíltabb magyarázója.

Az említett 25-dik szakasz ekkép szól:

»A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviseletével léphet bármilyen közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S ő Felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta föl

többi országait is, s a közös ügyek kezelésével ezek alkotmányszerű befolyását nem tartja melltőzhetőnek.»

Ugyanez kitűnik azon történeti előadásból, melyet az említett törvényczikk 5-dik szakasza tartalmaz, s mely fölvilágosító erővel bir a múltra s az útmutatás erejével hat a jövőjére nézve. Ezt az érdekes magyarázatot tartalmazó 5-dik szakasz következőleg szól:

«Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindenkorra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgylés s a magyar király közegyetértéssel intézkedtek, és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem bírt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok absolut fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről absolut hatalommal rendelkezett. Most azonban, a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet azáltal, hogy ö Felsége «alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait, azokat tehát absolut hatalommal ezentúl nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem melltőzheti.»

Mindez kétségtelennek teszi a már fönnebb mondottakat, hogy a magyar alkotmány csak a közös ügyek kezelési módjára nézve jutott érintkezésbe az osztrák alkotmánnyal. Ha tehát az osztrák alkotmány ideiglenesen vagy tartósan szünetelne, csakis *ez érintkezési ponton* kellene szükségkép új intézkedésről gondoskodni.

Általában az intézmények kezelési módja nem tartozik azok lényegéhez. így Deák alkotásában sem lényeges, vagy épen fix elemet képez a kezelési mód. Pusztán külső burok az, mely Icfoszlik alkotmányunkról, mihelyt a lényeges alapföltétel, vagyis Ausztria alkotmánya megszűnik.

Ez esetben abba a helyzetbe kerül az ország, a miben volt a dualismus előtt Az osztrák császár akkor ismét absolut fejedelme lesz Ausztria népeinek. És Magyarország újból az osztrák császárral, mint az osztrák népek teljhatalmú képviselőjével fog érintkezni, a monarchia két államát közösen érdeklő ügyekre nézve.

Ez egyszerű és világos téTELNEk gyakorlati alkalmazása azonban fölöttébb nehéz és komplikált. Fölöttébb nehéz és komplikált azon mód megállapítása, mikép lennének kezelendők a közös ügyek delegációk nélkül?

E mód megállapítása azonban tulajdonkép nem tartozik tárgyamra. És annyira a politika, sőt a párt-politika köreit érinti, hogy bármely módozat fölein ütése ellenhatásokat idézhetne föl. Az én föladatom pedig nem ez volt, hanem kizárálag a nemzet jogainak s közjogunk épiségeinek kimutatása.

A valószínűen be nem következő eshetőség föllépése bizonyára intézkedést tenne szükségesé. Ennek azonban biztosítani kellene az ország befolyását s a közös ügyek új kezelésének kormányzatilag felelős jellegét. Szerencsére, legfölebb csak ideiglenes intézkedésről kellene gondoskodni, mert az osztrák absolutismus nem lehetne állandó. Ezt teljesen kizára a modern kor szelleme. Magyarország befolyásának minden esetre arra kellene érvényesülnie, hogy az osztrák alkotmány fölfüggesszése soká ne tartson. És jelenlegi befolyásának oda kell irányulnia, hogy az absolutismus létre ne jöjjön. A dolgok fölületes ismerete mellett is bárki tudhatja, hogy Széli Kálmán egész alkotmányos befolyásával, bár nem az osztrák alkotmányba való beavatkozással, ez alkotmány fönntartására törekszik.

Magyar szempontból még ma sem lehet közönyös, váljon Ausztriában van-e alkotmány, vagy nincs. Az

osztrák alkotmányosságnak ma nincs ugyanazon jelentősége, a mivel az bírt a kiegyezés korszakában. Ausztria az imént még a német Bundra támaszkodhatott, s a reákcióknak organikus berendezése volt a közeli hagyományokban. Az újra föléledt Magyarországnak joggal kellett attól tartania, hogy az absolutisimus eszközeivel rendelkező Ausztria ismét támadást intézhet a magyar alkotmány ellen. Ez a rémkép ma már nem létezik, vagy legalább utolsó ködfoszlányai is tüneleznek a politikai látóhatárról.

Az osztrák alkotmányosság iránt mégis érdeklődnie kell Magyarországnak a közös ügyek kezelésén túl azon szempont miatt, hogy alkotmányos szellemű nép, minő a magyar, mindenütt csak az alkotmányosságot mozdíthatja elő. És ugyanazon uralkodó két állama közül nem kormányozható tartósan, absolut módon az egyik, a inig a másikban a legliberalisabb alkotmány létezik.

A viszonyok logikája szerint tehát az osztrák alkotmány csak rövid időre volna fölfüggeszthető. Nem többre, mint csak annyira, a mennyi szükséges volna a szlávok és németek közt forrpontra jutott küzdelem lehűtésére; s esetleg az alkotmányba oly ventil beillesztésére, mely lehetségesse tenné az osztrák állam legfontosabb ügyeinek parlamenti kezelését.

Ily biztosító szelepnek volt szánva az osztrák alkotmányban a 14. §-us. De nem bizonyult elégsgesnek, valamint létesítésekor egyáltalán nem voltak előre láthatók a később létrejött állapotok. Bebizonyult, hogy a fajküzdelem kizárja az igaz parlamentarismust. Kizárja saját benső lényege miatt, mert ez a lényeg intransigens Ausztriában ép úgy, mint Angliában, vagy Németországban. És intransigenssé lenne a parlamentben Magyarországon. A parlamentarizmus alapelve pedig a transak-

ció, mely egyenes ellentétben van a faji vagy nemzeti öntudattal.

A dualismus létesítésének idején a német hegemonia gondolata vezette az irányító köröket. Azt hitték e körök, hogy a hegemonia meg nem rendül, legfölebb csak küzdeni fog a szlávság ellen. A szükségparagrafust e főltevésből kiindulva vette körül a törvényhozás szoros garancziákkal. A mikor aztán a fajküzdelem teljes erővel kitört, hol a németek, hol a szlávok tették hatálytalanná e garancziák segítségével az alkotmányos biztosító szelep működését.

Az alkotmány válság nyílt kitörése előtt a 14. §-ra vonatkozólag oly békés gyakorlat fejlődött ki, hogy e paragrafus segítségével igen fontos s Magyarországra is vonatkozó dolgok érdemleges megoldást nyertek. így nyertek ismételt változtatást a bank alapszabályai s egyéb kérdések, a melyeket Lustkandllal folytatott polémiamban még 1898-ban kimutattam a Pester Lloyd hasábjain. E tárgyban azóta Ausztriában könyvirodalom fejlődött ki.

A fajharcz azonban megállította az úgynevezett szükségparagrafus ily irányú alkotmányos gyakorlatát, a mely pedig a parlament szerepét nem zárja ki. Ez ugyanis utólag, vagy hozzájárul az intézkedéshez, vagyelveti azt.

A 14-dik §-us révén ekkép az osztrák alkotmányértelmezésébe Magyarország is belevonatott. A jövőről nem beszélek, mert ez már politika volna. De akkor, a midőn a Badeni-kormány alatt az osztrák irányadó körök a szükségparagrafusra gondoltak s ennek alkotmányos jellegét állították, váljon bele kellett-e mennünk az osztrák alkotmány magyarázatába? Avagy nem leend-e helyesebb az osztrákokra bízni saját alkotmányuk értelmező-

sét? Mielőtt a kérdésekre válaszolnék, előzetes kérdéseket kell vizsgálnom. E vizsgálatból azonban teljesen ki van zárva minden politikai, vagy pártszempont. Közjogunk integritásának érdekéből kötelességeim leszámolnom e munka keretében azon kérdéssel is, váljon Magyarországnak van-e joga belebocsátkozni az osztrák alkotmány magyarázatába?

Deák alkotása pusztán az alkotmány létezését követeli meg Ausztriában. Ez alkotmányosság lehet szükebb körű, kevésbé szabadelvű, de valamiféle alkotmányosságnak Ausztriában mégis kell lennie. Ép így az alkotmány magyarázata ellentéte kerülhet a mi fölfogásunkkal, s ez esetben sincs beleszólásunk az értelmezésbe. De hogyha az alkotmány magyarázata nyilvánvalóan és brutálisan megsértené annak lényegét, Magyarországnak kétségtelen joga lenne azt el nem fogadni alkotmányosságnak. így például, ha a delegáció tagjait az osztrák kormány egyszerűen kirendelné, mert a birodalmi gyűlés nem akarna választani közösügyi bizottságot, ezt Magyarország el nem fogadhatná alkotmányos állapotnak. Ily delegációval a magyar delegáció nem tárgyalhatna. Az osztrák alkotmány magyarázatába való bele nem avatkozás ekkép következik ugyan a dualismus szelleméből, de nem föltétlen érvénnyel. A magyar alkotmány erejét és tekintélyét növeli az, hogy a gyöngébb osztrák alkotmány irányában, ily körben és ily értelemben bizonyos ellenőrzési joga van.

A mi most már a 14. §-ust illeti, ezt létrejöttekor a liberális politikusok és közjogászok is, mint szabadelvű vívmányt fogadták. És így fogadták azért, mert utólagos parlamenti ellenőrzés alá helyezte a kormány tényeit, a mi pedig a pátensek államában nagy haladást képezett.

Megemlékeztem már a 14. §-ussal kapcsolatos gyakorlatról, sazzal, hogy Lustkandllal folytatott polémiában ezt a gyakorlatot részletesen kifejtettem. E gyakorlat bizonyára rontotta a garancziákat, a melyek a 14. §-ust körülvették, s kiterjesztette e paragrafus hatállyát. Ily irányú gyakorlat kifejlesztésében Magyarországnak nem leendett beleszólása, ha ez irány Ausztriában meggyőredezik. Az osztrák alkotmány más eredetű és tartalmú, mint a miénk, s így más szellemű annak magyarázata is.

Ámde az alkotmányos gyakorlat még nem szilárdult meg, s a gazdasági kiegyezés egész komplexuma irányában tényleg még nem nyert egy esetben sem alkalmazást. És hozzá az újabb kiterjesztés igen heves ellenzsére talált osztrák politikai és jogász körökben. *Ellenkező* fölfogásom daczára nem csudáltam tehát, hogy a magyar politika vezető férfiak hozzájárultak az Ausztriában támadt aggodalmakhoz. Hozzájárultak annak daczára, hogy bizonyára előttük is világos volt, hogy sokkal jobb kiegyezést lehet kötni Magyarországra nézve a 14. szakaszszal, mint e nélkül. Azon bajokat és veszedelmeket azonban, a melyeket a 14. §-us alkalmazásának kizárasa maga után vont, talán ők sem látták előre. Ezek kapcsán bekövetkezett a monarchiának oly gazdasági és politikai decadenciája, melynek további súlyedése kiszámíthatlan s a nemzetiségi dulakodás kapcsán a züllés határát érinti.

Az osztrák pártok nem a gazdasági kiegyezés ellen küzdöttek, hanem a szükségparagrafus mellőzése után a kiegyezés révén akartak engedményeket kicsikarni egymás rovására. Az animus legem ferendi és contrahendi megvolt az osztrák törvényhozásban. Ha a faji zűrzavart meg lehetett volna szüntetni, az osztrák parlament bizonyára elfogadja a Badeni-féle egyezményt.

A kiegyezés vajúdása azonban tartani fog a két kormány, szerencsére, már bekövetkezett megegyezése után is. A monarchia minden két állama súlyos gazdasági válságba került. Maga Ausztria az állami bomladozás minden jelenségét mutatja. Ennek azonban nem Deák Ferencz és alkotása az oka, hanem az osztrák népek fajharcza s az, hogy az osztrák alkotmány nem képes az állami szerkezet funkcionálását föntartani a fajharcz e dulakodása közepeit.

Tán valójában megjavulnak az osztrák viszonyok. De ha nem, a kibontakozás valamely módját meg kell találni. Nem a gazdasági kiegyezés, vagy pusztán a monarchia két államának egymással való érintkezése miatt, hanem Ausztria létérdékére való tekintetből.

Ez a mód létrejöhét az alkotmány deklaratív magyarázata, vagy épen alkotmányváltoztatás által.

De még e kél mód közelebbi fejtegetésébe sem bocsátkozom, mert a magyar közjog területét nem akarom elhagyni, annál kevésbé lépek át a politika terére. És egyszersmind annál kevésbé fejtegetem, vájjon mily föltételek és körülmények közt történhetik meg az osztrák alkotmány deklaratív magyarázata? Vájjon mily szerepe lenne itt az osztrák koronának és parlamentnek, a melyek mindenkoruknak más a közjogi tartalma mint Magyarországon?

Annál kevésbé megyek még tovább. Annál kevésbé bocsátkozom az esetleges osztrák alkotmányváltoztatás azon problémájának fejtegetésébe, mely szerint a szláv federálizmus lépne előtérbe. Politikailag ezt a problémát igen behatóan fejtegettettem azon terjedelmes munkámban, mely »La consolidation intérieur de l'Autriche Hongrie« címmel alatt Párisban évek előtt megjelent. Jelen munkámból azonban a politika ki van zárva. Kizárolag

csak közjogi szempontból kell ügyet vennem a kérdésre, mily helyzetbe kerülne Deák alkotása, ha az osztrák alkotmány tört hajója tényleg a federálizmus révébe menekülne.

E kérdéssel Magyarország gróf Andrássy Gyula által 1871-ben már leszámolt. De ez politikai leszámolás volt, mely Magyarország teljes diadalával végződött. Akkor nem jöhetett létre Ausztriában oly szláv alakulás, mely esetleg kihatással lehetett volna a mi szlávjainkra. A közjogi aggályra azt felelték a csehek, hogy a magyarok megkapják az osztrák delegációt akkor is, ha a tartománygyűlések választják. A többihez pedig ne legyen közük.

A magyar közjog szempontjából a kérdés úgy áll, hogy Magyarországnak közjogi alapú beleszólása az osztrák alkotmányváltoztatásba, illetőleg a következmények levonására joga csak akkor lenne, ha az a közös ügyek intézési módját érintené. A beleszólás különben csak politikai jellegű lehetne.

De ha tényleg oly alkotmányváltoztatás jönne létre Ausztriában, mely a közös ügyek kezelési módját alterálná, akkor az történné, a mit az absolutismus kapcsán már előadtam.

Deák alkotása az osztrák alkotmánnyal való érintkezés pontján változást szenvedne. A magyar közjog belső lényegét azonban sem ezen, sem egyéb eset nem érintené. Deák Eerenc c szerint nem bonyolította össze alkotmányunkat az osztrák alkotmánnyal. Teljesen különálló, büszke épület a magyar alkotmány, mely ezredéves fundamentumaiban meg nem rendül akkor sem, habár mellette az osztrák alkotmány épülete összeomlik.

X.

Múlt és jövő összhangja.

Az unalomig ismételtem tételeimet és azok bizonyítását. Nem volt szabad az unalmasságtól sem visszariadnom a gonosz indulata félremagyarázások miatt, a melyek régibb munkáimat érték. De remélem, hogy ekkép tételeimet kétségtelen világításba helyeztem s bizonyításomat czáfolhatatlanná tettem. Azon két tételt és bizonyítását, hogy a magyar alkotmány épülete teljes s ekkép azt Deák meg nem csonkította. És hogy alkotmányunkban s ekkép a dualismus keretében is benne rejlik államiságunk összessége és annak minden vonatkozása. Benne rejlik, mint lekötött jog, az önálló hadsereg és önálló külügy is.

Másodszor, hogy alkotmányunk ekkép elég széles, lehető legnagyobb nemzeti fejlődésünk számára is.

Nagygyá fejlődhetik nemzetünk. Oly nagygyá és hatalmassá, hogy támaszává lehet a monarchia homaldozó másik államának és semmiféle esemény által le nem dönthető pillére a Habsburgok trónjának.

De a conservativ gondolat által azon meggyőződést kell felkeltenünk, hogy nemzeti törekvésünk nem a bomlás és zűrzavar, hanem a szilárd rend felé vezet. Hogy ez a törekvés érdekében van a Habsburg-dynastiá-

nak s Európának, mely a históriai kényszer erejével ragaszkodik azon eszméhez, hogy a Közép-Dunánál szilárd nagyhatalomnak kell léteznie, a germánság és szláváság világuralma közepeit.

A meggyőzés föladatát azonban sikerrel csak úgy végezhetjük, ha komolyan hozzájunk nemzeti munkánhoz s komoly szerepünkhez képest tartózkodunk minden túlzástól.

Veszélyek és romlás felé vinné a nemzetet az, aki a magyar nemzeti politikát a dynastiával szemben konstruálná meg. Okos politikával s a dynastiával egyesülve minden nemzeti aspirációt megvalósíthatjuk. Oktalan politikával s a koronával szemben nem valósíthatunk meg semmit.

Lebegjen szemünk előtt a nagy magyar nemzet s a magyar nemzeti állam eszménye, melynek kiépítéséhez vezető nemzeti munkának, Ferencz József minapi szavai szerint, nem szabad ismernie sem szünetet, sem pihenést. A múlt dicsőségének s a jövő eszményének fényét egyesíteni lehet és kell. Csak e két fény egyesítve lehet az a vezérlő csillag, mely elvezeti nemzetünket vágyainak igéretfootjére.

Csak e kettős fény együttrezzülése hozhatja létre a népegyéniségen azt, a mi nélkül nem érdemes élni: a nemzeti ideált.

A mely népnek nincs nemzeti eszménye, annak nincs lelke. Az élettelen tömeg, mely szébtomlik, elpusztul nyomtalanul. Csak az eszmény ereje kapcsolja élő szerkezetbe a népek, nemzetek egészét. Csak az eszmény növelte meg a kicsinyeket s teheti még nagyobbá a nagyokat. Csak a nemzeti eszmény erélye aczélozhatja meg c gyenge, de öntudatos népek izomzatát, hogy a legnagyobb nehézségek között is diadalmaskodhassanak.

Ámde ez az eszmény nem lehet, nem állhat haragból és gyűlölködésből. E gonosz indulat lenyom inkább, mint felemel. Súlyokat rak fel a népek vállaira és nem szárnyakat.

A magyar nemzet- s a nemzeti szellemet leginkább képviselő ifjúság lelkének pedig emelkednie kell. Nem szabad gyűlölködnie, hanem szárnyalnia. Szent hevület ragadja magával nemzetünk lelkét azon eszményért, hogy a múlt és jövő dicsősége alkotmányunk keretében egyesülhet. Szent hevületet érezzen az alkotmányunknak Deák által meg nem csonkított széles alapján megújuló nagy magyar nemzeti államért.

A nemzeti ideálnak két szárnya van. Az egyik a nemzeti mull dicsőségének fényes atmoszférájában lebeg. A másik ama öntudatból meríti röperejét, hogy nemzetünk ismét nagygyá, hatalmassá lehet. Sőt hatalmasabbá, mint volt Mohács előtt, melynek brutális katasztrófája többé nem töri össze.

E lélekemelő öntudat annál erőteljesebb lendületbe hozhatja képzeletünket, mert megnövekvésünk s nagyszerű kibontakozásunk nem véletlenségtől s az események játékától, hanem csak önmagunktól függ.

A nemzeti eszmény e kettős szárnya emelje magas légkörbe gondolkodásunkat. Itt, e tiszta atmoszférában nem támad nemzeti munkánkra a pártszenvedély, harag és gyűlölködés. E munkában versenyezzünk egymással, e munkáért való lelkesedésben neveljük ifjúságunkat, hogy az eljövendő nemzedékek czéltudatosabban és kitartóbban dolgozzanak, mint dolgoztunk mi. És kevesebbet viszálykodjanak, gyűlölködjenek, mint viszálykodtak és gyűlölködtek az elmúlt nemzedékek.

FÜGGELÉK.

Munkám főszövegét nem akartam túlterhelni anyaggal. Ép azért e helyütt közlök tárgyamhoz tartozó érdekes adatokat.

1.

A magyar ezredek történetéhez.

A nemzeti véderő gondolata minden alkalommal föllépett, valahányszor rendkívüli erőfeszítést követelt a korona a nemzettől. Es a nemzeti gondolat érvényesülni akart a válságok idején megadott rendkívüli haderő által. Az első nagy válság Mária Terézia uralkodásának elején történt, a mikor a hét éves háború miatt, a nemesi felkeléssel kapcsolatban domborodott ki a rendkívüli nemzeti véderő gondolata az 1741:63. törvényczikkben.

Ez a törvényczikk tulajdonképen az általános felkelésről intézkedik. »Mely általános felkelés czime alatt, elsőben is 21.622 gyalog katona, az országbeli kapuk szerint kivetve és 6 csapatra felosztva, dijaikat minden tisztekkel együtt ezen ország adóalapjából kapják (kik között a legfelsőbb liszteket ő Felsége rendelendi és alkalmazza, másokat pedig a századosoktól kezdve, maguk a megyék a vezérrel egyetértve fogják nevezni).»

Ez a huszonegyezer főnyi magyar katonaság azonban csak a háború tartamára volt kontemplálva az általános felkelés mellett. A 2. §. világosan megmondja, hogy az ország nem szándékozik ezt állandóan fenntartani. Különös óvás tétetvén, úgymond a §. az iránt, hogy sem ezen felkelés tartama alatt, sem annak megszűntével a karok és rendek a bármiként támadó hiányok betöltésére és ujonczok állítására ne kényszerítsessenek és semmikép se kényszerítsessenek.

Az ideiglenesen megajánlott hat osztályba sorozott magyar katonaság azonban állandóvá és a közös hadsereg kiegészítő részévé lett.

Az 1791:66. törvényczikk megajánl 6000 ujonczot az 1741:63. törvényczikk feltételei mellett. Megjegyzendő az ujoncozásra nézve, hogy az ujoncozást az országgyűlés csak esetről-esetre engedte meg, s rendszerint a megajánlott segély-hadsereghez, vagyis a rendkívüli magyar véderőhöz.

A cs. kir. hadsereg toborzás utján egészítetett ki. Az 1791: 19. törvényczikk világosan elrendeli, hogy az országgyűlés hozzájárulása nélkül ujoncozni nem szabad.

A második nagy válság a napóleoni háborúk idején következett be, mikor a korona az 1791:66. törvényczikkre való hivatkozással, felszólította a rendeket katonai segély adására.

Ekkor már határozott alakban lépett fel a magyar ezred, sőt a magyar hadsereg (*exercitus hungaricus*) elnevezés. Az 1802:1. törvényczikk tizenkét gyalog és 10 lovas ezredet, összesen 64 ezer embert ajánlott meg a «magyar hadseregg» számára, de csak három évre.

Ezen három év alatt az ország tartozott ezen 22 ezredet teljes létszámban fenntartani. A kiegészítést

ugyanesen törvényczikk világosan az országgyűlésnek tartotta fenn. De már előre megajánlott 12 ezer újonczot a támadandó hézagok betöltésére. Ha azonban a 12 ezer újoncz nem lenne elég, akkor ö Felsége tartozik országgyűlést hirdetni; feltéve azonban, hogy országgyűlést tartani nem lehetne, a király a *toborzás* eszközéhez folyamodhatik. A szerint tehát a legvégső szükség esetében sem volt szabad országgyűlés nélkül újoncozni.

Az 1805:1. törvényczikk újból elrendeli a felkelést, s az 1807:1. czikk 12 ezer újonczot ajánl meg, s egyszersmind elrendeli, hogy a magyar ezredek ne toborzás, hanem újoncozás által egészítesssenek. Legbehatóbban rendelte a felkelést az 1808:2. törvényczikk, mely elrendelte, hogy a nemes népfölkelésből származó csapatok *magyar nyelven* vezényeltesssenek. Az 1808:6. törvényczikk pedig 20.000 újonczot ajánlott meg az ezredek (értendő: magyar ezredek) hézagainak pótlására.

De most már békés időkben is szokásba jött az újonczok megajánlása a magyar ezredekhez, melyeket ugyancsak ideiglenesen állított fel a törvényhozás, azonban a háborúk után is megmaradtak a rendes hadsereg keretében, s magyar ezredek elnevezés alatt kiegészítő részét képezték a közös hadseregnak. Az 1830:7. törvényczikk 48 ezer újonczot adott, és pedig 28 ezret tiz évre azonnal, 20 ezret azon esetre, ha ö Felsége osztrák örökösi tartományai megtámadtatnának; de csak 1831. október 2-dikáig bezárólag tartó időn belől. Ezen határidőn túli a 20 ezer újonczot nem lehetett követelni.

Az ajánlat első része kétségtelenné teszi, hogy maga az országgyűlés elismerte, miszerint az ideiglenesen a háború tartamára megajánlott hadcsapatok rendes védérővé lettek. Az ezek számára való újoncozás innéttől állandóvá és rendszeressé lett. Az ajánlat második része

pedig bizonyítja, hogy a rendkívüli és ideiglenes véderő gondolata megmaradt, habár a rendek tapasztalták, hogy a rendkívülien megajánlott ezredek minden a közös hadsereg kiegészítő részévé lesznek.

Az 1840:2. t.-cz. már tisztán csak a magyar ezredek rendes kiegészítésére szorítkozik, megajánlva 10, illetőleg 12 évre 38 ezer ujonczot. Az 1741:63, 1807:1, 1808:6. stb. törvényczikkek feltételeinek és garancziáinak fel-enilítése állandó formasággá lett.

A magyar ezredeknek azonban külön életük mégis volt a közös hadsereg organismusában.

1. L'joncozás által csakis ezek egészítettek ki; az országgyűlés csakis ezek számára szavazott meg ujonczokat.

2. A magyar ezredek azon háborúkban, melyek idejére, mint rendkívüli véderő megajánltattak, magyar zászló és magyar vezényszó alatt harcoltak. Erről szolt Bereg megye követe. (L. a 119 lapot.)

Később azonban, miután az ideiglenesen megajánlott ezredek alkatrészeivé lettek a közös hadseregnak, mind a nemzeti zászlót, mind a magyar vezénynyelvet elvesztették.

Valami mégis megmaradt a nemzeti nyelvből a magyar ezredek számára, s ez az volt, hogy parancsnokaik tartoztak a törvényhatóságokkal magyarul levelezni.

A huszas és harmincas években már a magyar levelezés is kiment a divathói s ez volt oka, hogy az 1825. és későbbi diétákon a katonai levelezés kérdése állandó gravamen tárgyát képezte; az 1840:6. t.-cz. azonban, mely a magyar nyelvnek, az 1791:16, 1792:7, 1805:4, 1830:8 és 1836:3. törvényczikkeket kiegészítve, teljes diplomatikai rangot adott, mely elrendelte még az

anyakönyvek magyarul leendő vezetését, s hogy csak oly lelkészeket alkalmazhatnak a felekezetek, a kik magyarul tudnak; 9. §-ában kimondotta, hogy »a magyar ezredek kormányai (parancsnokságai) a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek».

A véderőre vonatkozólag sokkal kevesebb törvényünk van 1868-ig, mintsem gondolná, a ki corpus juri-sunkat szórgosan át nem kutatta. Az 1715: Vili, t.-czikktől kezdve 1848-ig csak 14 törvény foglaltatik törvénytárukban, s ezek sem organisáló törvények, hanem leginkább segélyt megszavazó határozatok. A közjog azon feltételekben rejlik, a melyek alatt a segélyt megadták a rendek. E feltételeket s az azokban rejlő közjogot nagyrészt ismertettem már. Most különösen néhány speciális intézkedést sorolok fel.

Említettem már, hogy a magyar országgyűlés az ujonczokat mindig a magyar ezredek számára szavazta meg; a császári királyi hadsereg számára soha, ez hadfogatás és toborzás által egészítettet ki.

A pénz és természeteszerűekben való segély szintén rendszerint a magyar ezredek számára szavaztatott meg; de másra is van példa. így az 1796: II-ik t.-cz. 50.000 ujonczot a magyar hadseregre szavazza meg s egyszersmind világosan a cs. kir. hadsereg számára ígér 2,400.000 mérő gabonát.

A vezénynyelvről és zászlóról, valamint a katonai levelezésről (eltekintve az 1840: VI. t.-cz.-től) különösen a következő törvények intézkednek.

1741: LXIII. t.-czikk.

19. §. A jó rend megtartása és zavarok kikerülése végett, az ekkénti katonaság a megye jegyei vagyis zászlói alatt az 1595: 17., 1596: 11., 1598: 5., s 1681: 46. törvényezikkek rendelete szerint lesz hadba menendő;

az a megye által csapatokra osztassák s ezekből az ahhoz értők s alkalmasabbak az 1545: 20. t.-cz. hasonlóságára tisztekké téteszenek.

20. §. Mivel pedig az ország törvényeivel megegyező bizonyos hadgyakorlási módnak is kell történnie, Ö királyi Felsége a kerületi vezéreket is méltóztatott megtenni, még pedig a Dunántúli kerületben nagyméltóságú galantai gróf Eszterházy József országbíró, Komárom-megye főispánja, fentisztelt Ö királyi Felsége val. bel. tanácsosa, s hadvezértábornokot.

21. §. A Dunáninneni kerületben nagyméltóságú galantai ifj. gróf Eszterházy Ferencz, magyarországi főlovászmester, Borsodmegye főispánja s ugyan Ö királyi Felsége val. bel. tanácsosa s lovassági vezér urat.

22. §. Annakutána a Tiszáninneni kerületben nagyméltóságú keresztszegi gróf Csáky György Ö királyi Felsége hadi vezérőrnagya és egy magyar lovasezred tulajdonosa, Szepesmegyének örököös főispánját.

23. §. A Tiszántúli kerületben nagyméltóságú károlyi gróf Károlyi Sándor () királyi Felségének val. bel. tanácsosa, hadi vezérőrnagy és Szatinármegye főispánját.

24. §. Ezen előszámlált vezéreknek hivatása és teen-dője lesz, mindenik reá bízott kerületben a megyékkel levelezni és a szükséges intézkedéseket tenni az iránt, hogy mind a fölkelő nemesség, mind az állítandó lovas-ság, a menetelben, hadban s jövetelben igazgattassék.

1808: 2. t.-cz.

20. §. Ezen felkelési katonaságnak a parancsokban, jelentésekben és az úgynevezett vezénylő parancsszavakban a magyar nyelv tartassák meg, és mivel ezen felkelő katonaságnak az ország törvényeivel megegyező bizonyos hadgyakorlati módjának is kell lennie, Ö kir. Felsége kerületi parancsnokokat is rendelni méltóztatott:

és pedig a Dunamelléki kerületben b. Davidovich Pált, főtüzér-parancsnokot, Therezia katonai jeles rend vitézét és egy magyar gyalog-ezred tulajdonosát; a Dunántúli kerületben bátkereszi Ott Károlyt, altábornagyot, Therézia katonai jeles rend kommandátörát, valamint egy magyar lovas-ezred tulajdonosát, a Tisza mellékiben gróf Hadik Andrást, vezérőrnagyot és a Tiszántúliban Duka Pétert val. bel. államtanácsost, altábornagyot, Therezia katonai jeles rend vitézét, *egy* magyar gyalog-ezred tulajdonosát és bánáti főhadparancsnokot.

21. §. Ezen parancsnokok tiszte és teendője lesz, minden rájok bízott egyes kerületben a megyékkel levelezni, a szemlét a hadgyakorlattal intézni, és a felkelő katonaságot elmenetelben, hadakozásban s visszajövetelben kormányozni, s e végett a szükségesek iránt rendelkezni.

1808: 3. t.-cz.

13. §. A csapatokra és századokra osztva rendeztetek igen röviden hazai nyelven oktassanak, megtartván parancsszavakban, az úgynévezett vezénylő szókban a magyar nyelvet.

II.

Az 1868-diki véderő-vita és a védszervezet átalakulása.

Az 1867: IX. t.-cz. még világosan beszél a magyar ezredekről, a 48 ezer ujonczot ezek számára ajánlja meg, sőt 10. §-ában határozottan megmondta, hogy a megajánlott ujonczok csakis a magyar ezredekbe sorozhatok, de kivételesen szabad azokat a technical fegyver nemeknél is alkalmazni.

Az 1867: XII. t.-cz. nem említi ugyan a magyar ezredeket, de a «-magyar hadsereg® kifejezés több helyen, így ii és 14. faiban is előfordul. E kifejezés azonban, mint az előadottakból kitűnik, egyértelmű a magyar ezredek gyűjtőnevével, mint azt az 1802: 1. törvényczikk tartalmazza. Egyéb törvényeink magyar katonaságot említenek, a mi szintén egyértelmű a magyar ezredek megjelölésével.

Az 1868-iki védtörvény gyökeresen átalakította a hadseregszervezetét.

A védrendszer átalakulásával kapcsolatos változás közjogunkban külsőség által is megnyilatkozik. Utaltam már rá, hogy a magyar törvényhozás 1848. előtt mindig a magyar ezredek számára szavazta meg az újonezokat. E közhelyi alapeszme folytatást nyert 1867. után is. Az

első véderőtörvény, az országgyűlés még 1867-ben és 1868-ban is a magyar ezredek számára ajánlotta meg az ujonczokat. Sőt az 1867. IX-ik törvényczikk 10. Jj-a világosan megmondja, hogy az ujonczok egyedül csak a magyar ezredekbe sorozhatok. Az 1868 XXVII. törvényczikk 3-ik §-a következőkép intézkedik: Az 1867-ik évi IX. törvénycikknek feltételei és intézkedései a jelen ujoncozásra is kiterjesztetnek, azon változtatással azonban, hogy az állítandó ujonczok az egészségügyi csapatok egyedüli kivételével, kizárolag magyar csapatokba soroztassanak, s hogy a törvényhozási utón életheléptető rendszer kedvezményei és terhei nemcsak a tényleg kiállítandó ujonczokra, hanem általában mindenhez is kiterjesztetnek, kik a fent kijelölt három évi korosztályból jelenleg sorhúzás alá esnek, de be nem soroztak; és végre, hogy a helyettesítés senkit sem ment fel azon védkötelezettség alól, mely az életbeléptető védrendszer értelmében helyettes által kitöltött hat évi szolgálatidion túl netalán reá nehezül.

A 68-iki védtörvény után sohase ajánlja meg többé az országgyűlés az ujonczokat a magyar ezredek vagy éppen a magyar hadsereg, hanem a magyar sorhadi csapatok és haditengerészet számára.

E változás újjáalakította a monarchia védszerkezetét. A régi közjogi alapgondolat az volt, hogy az úgynevezett csász. királyi hadsereghez az ország törvényhozásának semmi egyéb köze nincs, mint a költség megajánlása; s hogy nemzeti motívumokat egyedül az úgynevezett magyar ezredek tartalmaznak, ezen közjogi alapgondolatnak a védrendszer átalakításával lényeges módosuláson ment keresztül. Mondanom sem kell, hogy a nemzet joga, mint kimutattam munkámban, érvényben marad sokkal nagyobb dologra, mint a magyar ezredek.

Érvényben maradi a külön magyar hadsereg föllállítására is. Különben a *magyar ezredek rendszerére a közös hadsereg egységének minden megbontása nélkül vissza lehet tértani*. Hisz', mint munkámban kimutattam, a hadsereg a magyar ezredek rendszere mellett is egységes volt. Ezek kapcsán megismertetem a 68-iki véderővitát.

Az 1848-diki katonai viszonyok szempontjából különös figyelemre méltó *Perczel Mór* és gr. Andrassy Gyula beszéde. *Deák* beszédét már a IV. Fejezetben közölttem.

*
**

Kerkápoly Károlynak, a véderőre vonatkozó törvényjavaslatok tárgyalása előkészítésére kiküldött bizottság előadójának, jelentése a következőkben ismertette e javaslatok főbb elveit:

A javaslatok egy nagy elven nyugosznak, mint közös alapon, a védkötelezettség egyetemesének nagy elvén. Megnyugvására volt a bizottságnak, hogy az elvet múltunk jól ismeri. A magyar szent korona minden tagja hadkötelezet volt elejtől fogva, s 1848, mely ama koronának e hon minden lakóját tagjává avatá, ép ezáltal különbség nélkül hadkötelezetetté is tette azt egyszersmind. A javaslatok e kötelezettségek nemcsak egyetemlegesen, de személyesen teljesítendő kimondását kívánják. Arra a kérdésre, hogy az általános védkötelezettség alapján a múlt természetes fejlődésének s a cél és a helyzet követelményeinek megfelelő lesz-e az e javaslatok értelmében megtérítménytől véderő, a bizottság igennel felelt.

A honvédelemnek hazánkban addig teljesen egyöntetű rendszere 1715-ben elveszté némileg egyöntetűségét. Az addig egyedül létezett felkelés mellé — nem annak helyébe — állandó katonaság fogadása rendeltetett el a nevezett évben, minek folytán a felkelés által képezett tisztán nemzeti haderő megszűnt egyedül lenni s csupán háttéréül maradt fenn azon a törvény szavai szerint erősebb és rendezett seregek, a mely, ugyancsak a törvény szavai szerint, úgy bel- mint külföldiekből volt felfogadandó. A felkelés tehát mindenki által veszített súlyából az állandó hadsereggel szemben, de nem enyészett el; törvénykönyvünk mutatja, hogy p. o. 1827. törvényhozás a hosszú béké közeppet is gondoskodott arról, s megnyugvással látta a bizottság, hogy a hozzáutasított törvényjavaslatok sem hagyták el e történelmi ösvényt, nem csupán rendes katonaságból, nem is csupán honvédségből és népfelkelésből, hanem ezek mindegyikéből alakítván az általános védkötelezettség alapjára fektetett véderőt.

Elmondja azután a jelentés, hogy a javaslatok értelmében előállandó haderőt védelemre elégnek találta s megelégedéssel fogadja az aktív szolgálat évei számának 6-ról 3-ra történendő redukálását, valamint az egyéves ónkéntesi intézmény létesítését.

A bizottság továbbá úgy látja, hogy az előterjesztett törvényjavaslatok, kivált módosított szerkezetükben, teljesen megóvják az 1867: XII. t.-czikkben és e t.-cz. által az ország részére e téren fentartott jogokat; úgy látja, hogy egészben tekintve egyaránt megfelelnek azok a fejlődés, a cél és időszerűség követelményeinek, valamint a közigazdaság és közművelődés, a nemzeti emelkedés igényeinek.

Ez alapon ajánlja a bizottság a javaslatoknak módosított szerkezetekben való elfogadását.

Az előadói jelentés előterjesztése után megnyittatván az általános vita, elsőnek Madarász József szólalt fel, aki erősen megtámadta a javaslatot, melyet nem tekinthet másnak, mint az aristokratikus elemek támadását a demokratikus elvek ellen és pedig kiválólag az 1848-ban kivívott hadügyi önálló rendelkezés ellen. A javaslat elvetését kéri, mert állami létünk legfőbb erejét és biztosítékát, a parlamentet megillető kizárolagos hadügyi jogot látja általa veszélyeztetve.

A következő szónok. Perczel Mór, ünnepélyesen tiltakozik Madarász vágja ellen, mely szerint e törvényjavaslat által az országnak valamely kardinális joga felaldozatnak, mintha e törvényjavaslat által a nemzet biztonsága veszélyeztetné és jövője kockázatnak. A véderőről szóló javaslat ellen szónoknak is vannak kifogásai. Először nincs a javaslatban említés a hadsereg taktikai felosztásáról. Szónok azt óhajtotta volna, hogy ne csak a magyar ezredek megnevezése használtassák, hanem fogadtassák el azon kifejezés is, mely az 1867: XII. t.-cz. 11. §-ában használtatik. Sajnálja, hogy legalább ezen körülírással: »A magyar hadsereg mint az összes hadsereg kiegészítő része» nem él a törvényjavaslat. Nincs e törvényjavaslatban intézkedés a hadképző-intézetekről, a magyar katonai akadémiáról, mi szintén gyors életbeléptetést követel. Nincs benne meghatározva az, hogy a magyar ezredek csak egyedül az országban helyeztessenek el s ide visszavezetessenek, az itt székelő külföldi csapatok pedig kimozdítassanak. Nincs benne az sem, hogy a magyar ezredekben egyedül csak Magyarországban született honpolgárok alkalmaztassanak és tiszti rangra csak ilyenek emellessenek.

Most azonban rátér a szónok a törvényjavaslat kedvezőbb oldalainak kimutatására. Először is a 11. §-ban, ha nem volna is nyíltan kimondva a magyar hadsereg szó, de akkor, midőn ezen törvényjavaslat határozottan hivatkozik az 1867: XII. t.-cz. 11., 12., 13., 14. §-aira, midőn kijelenti azt, hogy ezeket fogadja el alapul és ezek minden érvényét jövőre fentartja, akkor mégsem tagadja

meg, sót indirekte bár, de folyvást fentartja a hivatkozás által az 1867: XII. t.-cikket. A 13. §. szerint pedig nemcsak hogy nem adatik fel a nemzet azon joga, hogy az ujonczállítást megtagad-hassa, sót azon nyilvános kitéTEL által, hogy az ujonczjutáléknak kiállítása elhatározását az országgyűlés, a nemzet maga magának évenkint minden időszakban fentartja, ezáltal nyilván biztosította magát minden eshetőségre. Örömmel üdvözli szónok a 21. szakaszt, mely az egyévi önkéntesség intézményét létesíti, valamint, hogy előnyösnak találja a 32. §-t, mely szerint ezentúl a magyar ujonczok csak a magyar ezredekre sorozhatok be és az 54. §-t, mely a súlyos haditörvénykezést enyhíti. A törvényjavaslat legföbb és legérdekesebb momentumának tartja szónok az 1. §-t, mely az általános védkötelezettség elvét tartalmazza és ezen elvnek gyakorlati alkalmazását. Ezt politikai és erkölcsi tekintetek, de még a magyar hadsereg jövője is különösen ajánlják. Ez fogja nekünk előbb-utóbb állíthatni a nemzeti hadsereget.

A múltból, különösen pedig az 1848-iki törvényhozás tapasztalataiból merítendő tanulságokra hivatkozva, a többi közt ezeket mondja szónok:

«Midőn én ott (az 1848-iki országgyűlésen) és velem a «törpe minoritás» alig 30 néhányad magammal sürgettük a *magyar hadsereg felállítását*, vagy midőn azt követeltük, hogy legalább derék magyar vitézek ne adassanak idegen, zsoldos osztrák tábor-nokok kezébe, kik, miután a derék hadsereget 6 hónapon át kilikkaszták s elpazarolták a drága időt; mégis átszöktek az ellenség tábora: épen azon egyén állott velem legélesebb vitába s minden-féle diplomatisus argumentációkkal iparkodék kiforgatni bennünket és meg akará győzni a nemzetet, hogy az ő politikája jó. holott ezen politika csak pár nap múlva teljesen meghazudoltatok és mely politikának hamisságát ó maga Kossuth Lajos legünnepelj'e-sben bevallotta. . . .

Törvényjavaslatot terjesztett 1848 augusztusban a kormány a hadügyre nézve a ház elé. De hogyan lón és milyen czimmel azon törvényjavaslat előterjesztle? Talán bizony a *magyar hadsereg* nevét visclé? korántsem! Azon magyar hadsereg czimét igen diplomatica és igen kitümen elfeledő, nem használá ama kormány . . . és az igen rövid, sovány törvényjavaslatban még a fennálló magyar ezredeket meghagyta régi állapotukban, csakis az új hadezredéken kívánta a magyar nyelvet és a magyar vezényletet behozatni. Kemény, keserű harczokat vívtam én az országgyűlésen épen Kossuth Lajossal! Nyáry Pál barátom vala az, ki indítványt tön, a tanácskozások folytán a végre, hogy az új törvény czime »a magyar hadseregről» legyen és itt rendelkezés történék, ne csak az újonnan állítandó ezredek nemzeties alakítása iránt, de hogy minden átalakítás a régi, a fennálló sorezredrekre is kiterjesztessek.

Artilleriáról a törvényjavaslatban szó sem volt. Sőt mi több, a háború folytán is a huszárezredék és sorezredbeli gyalogság

megtarták a német vezényszót és császári lobogót. Hadsereg pedig igazán véve csak az általam szervezett és parancsolt volt magyar; a többiben német vezényszó használtatott a vezényletnél.

A törvényjavaslat előnyeit kimutató további fejezetések után szónok nagy lendülettel fejezi be beszédét, kijelentvén, hogy elfogadja a törvényjavaslatot s kívánván, hogy ép ügy mint a haza-fisági jóakarat és a politikai exigentiáknak számbavétele tervezé, készíté el és tévé le a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatot a ház asztalára, épen úgy ebből fejlődjék és virágozzék fel a nemzetnek hatalma, boldogsága és dicsősége.

A vita második napiján Tisza, Kálmán volt az első szónok. Kijelenté, hogy habár a törvényjavaslat tartalmával ó maga is sok tekintetben elégedetlen, mégsem pártolhatja a Madarász és társai által beadott határozati javaslatot, mert a Magyarország véderejéről való intézkedés szükséges lévén — szónok a rövidebb utat választja és megkíséri a törvényjavaslatot, a mennyiben az hiányos vagy sérelmes, itt a házban kijavitani. A törvényjavaslatban helyesli szónok az általános védkötelezettséget és a honvédség felállítását; sérelmesnek tartja azonban a javaslatot annyiban, a mennyiben itt nem Magyarország véderejéről szándékolatnak törvény alkottatni, hanem igenis egy közös törvény alkotásáról van szó; már pedig az 1867: XII. t.-cz. 13. §-a kimondja ugyan, hogy a védrendszer egyenlő elvek alapján állapítandó meg, de arról, hogy még magára ezen tárgyra nézve is közös törvényt kelljen alkotni, egy szót sem szól. A 12. szakaszban pedig még az egyértelműleg elintézendők közül is kiveszi az ujoncziállítás feltételeinek, a szolgálatidőnek meghatározását. Ezen törvényjavaslat által pedig mindenekre nézve 10 évre kötelezőleg egy közös törvény szándékolatnak alkottatni nemcsak, de mindenek még 10 év elteltével is közös, egyetértő törvényhozás tárgyaiul jelöltetnek ki.

Igaz, hogy hivatkozás van a XII. törvény azon szakaszaira, melyek közül egyikben e kitétel »magyar hadseregi van mondva, de ha meggondoljuk, hogy azon idő óta, midőn ama törvény alkottatott, a közösségi törvénynek az ő Felsége többi országi számára a Reichsrathban elfogadott példányában a magyar hadsereg megemlíttése niellőzettel, s ha meggondoljuk, hogy most már a mi saját törvényünkben is mellőztélik: valóban bajos ebben egyebet látni hátralépésnél.

Szónok kifogásolja továbbá az «összes birodalomról» szóló kifejezést, valamint azt, hogy a magyar hadsereg legnagyobb része ma is külföldön van s arra nézve, hogy az ezentúl máskép lesz, a törvényben semminemű biztosítékot nem lát. Mindazonáltal nem ellenzi, hogy a törvényjavaslat általánosságban elfogadtassék. Végeleges szavazatát attól teszi függővé, hogy az általa teendő, vagy általa helyeselt módosítványok el fognak-e fogadtatni, vagy sem.

A következő szónok Tóth Vilmos, kifejezi abbeli meggyőződését, hogy nemcsak a magyar államot, hanem ó Felsége minden-

államterületét illetőleg a lét vagy nemlét kérdése e törvényjavaslat sorsával fog eldölni. Demokratiai, alkotmányos és nemzeti szempontból megfelelőnek találja a törvényjavaslatot, majd ezt mondja: Áttérek azon fontos kérdésre, vájjon a törvényjavaslat szerint alkotandó hadsereg Magyarország hadserege lesz-e, vagy nem? Ha így állittatik fel egyszerűen a kérdés, — úgymond — azt felelem rá, hogy nem. De határozottan merem állítani, hogy egy, az 1867: XII. t.-cz. alapján rendezendő, úgymint a törvényjavaslatba elénk terjesztetik, és a birodalom közös védelmére alakítandó hadsereg egyszersmind Magyarország állandó hadserege is lesz és határozottan merem állítani azt is, hogy az ekként szervezendő hadsereg egy lelkes honvédség támogatása mellett képes lesz megvédeni a határokat, képes lesz megtorolni egy netáni sérelmet, mely ó Felsége ellen, vagy ellenünk intézettetnek.

Ivánka Imre a törvényjavaslatban különféle hiányokat tapasztal. A legelső magának a törvénynek külalakja. Mi itt törvényt hozunk nemesak Magyarországnak, hanem hozunk törvényt Ausztriának is, s ez törvényhozásunkban e tekintetben az első, s szónok szerint veszélyes eset. Ily szellemben, s ily modorban még az 1867. úgynevezett kibékülési törvények sem voltak alkotva. Másodsor arra figyelmezteti a házat, hogy ha a jelen törvényjavaslatot elfogadják, ez által a közös hadügyminstert törvényeinkbe iktatják. Már pedig az 1867: XII. t.-cz.-ben a közös hadügy ministerról szó sincs, és hogy ha a közös hadügyminstert oda fogják hozni, ennek következményeit is szem előtt kell tartani. Az 1867: XII. t.-cz. 8. §-a a külügyekre nézve, mint a kölcsönös védelem egyik részére, határozottan kiemeli a közös külügymínisternek szükségeségét. De ott, hol a kölcsönös védelemnek másik eszközéről beszél, t. i. a hadseregről és ennek főparancsnokáról, a 11. S-ban, ott a közös hadügymínister megemlítését szorgosan kerüli és határozottan kimondja, hogy az ő Felségének személyes teendője, vagy pedig az azzal megbízandó főhadvezér; azt pedig, hogy mily jogokat tart fenn magának az ország, azt a törvénynek 12. §-a írja körül. S ezen szakasz értelmében az ebbeli teendőket nem gyakorolhatni más utón Magyarországon, mint saját felelős kormányának után, nem pedig egy rajta kívül álló, csak a delegáció által feleletre vonható közös hadügymínister után. Igen sajátságos helyzetbe jutottunk épen ezen közös hadügymínister felállítása által. Miglen itt e házban a hadsereg szervezéséről szólhatunk, az nincs előttünk, a kihez fordulhatnánk, a kitől e tekintetben felvilágosítást nyerhetnénk, a kit utasíthatnánk és feleletre vonhatnánk.

Ellenben a delegációban szólhatunk a hadsereg költségeiről, de hogyha nem akarjuk kiterjeszteni a delegáció hatalmát, a hadsereg szervezéséről nem nyilatkozhatunk.

Szónok figyelmezteti a házat, hogy most oly térré lép, melynek elhatározása igen fontos, mert vájjon tanácsos-e, hogy a mi

viszonyaink közt egy ember, aki a képviselőháznak nem felelős, hanem egy küldöttségnek, hogy ily ember kezébe té tessék le ily nagy hatalom, a hadsereg és fegyveres erőnek háromnegyede feletti rendelkezés?

A magyar hadsereg eszméjéről nem mondhatunk le semmi esetre; retrograd lépéseket nem tehet azon képviselőház, mely az 1867: XII. t.-czikket alkotá. A törvényjavaslat előnyeiül felemlíti szónok az általános védkötelezettséget és a honvédség megteremtését s végül kijelenti, hogy általánosságban elfogadja a törvényjavaslatot.

Eötvös József báró, vallásügyi minister kifejti, hogy e törvényjavaslat nem más, mint következetes alkalmazása azon elveknek, melyeket 1848. óta mindenben követünk. A mi a törvényjavaslat ellen felhozott kifogásokat illeti, erre nézve azt mondja szónok, hogy miután a törvényjavaslatban az 1867: XII. t.-cz. 13., 14. és 15. tj-ai idéztetnek, a javaslat magában foglalja a szakaszok tartalmát is az utolsó betűig.

Szónok appellál egész corpus jurisunkra; vájjon ha valamely törvény minden interpretatió nélkül egyszerűen idézettel, nem tekintette-e azt mindenki a törvény újabb megerősítésének, nem pedig abrogatiónak?

A közös hadügymínister állására és functiójára nézve azt mondja szónok, hogy az 1867: XII. t.-cz. 8. szakassa közös, együttes ügynek állítja a külügyeket, a 9. szakasz, mint a közös védelemnek másik eszközét, a hadsereget hozza fel; a 10-ik azon költségekről szól, melyek a diplomáciára és a hadseregre szükségesek, s a melyek e szerint szintén közösek. A XXVII. így szól: >Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek sem a magyar korona országainak, sem ó Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. Már most, ha az mondatik egyrézsorl, hogy a közös ügyekre nézve közös ministerium fog felállítatni; másrézsorl pedig ugyanezen törvény más szakaszaiban kimondatik, hogy közösek csak a külügy, hadügy és a mennyiben azzal összeköttetésben áll, vagy ennek következése, a pénzügy; akkor azt kérdei szónok, vájjon az 1867-iki törvény értelmében a közös ministerium alatt nem épen úgy értekit-e a hadügymínister, ámbár külön megnevezve nincs? Ámbár törvényeink a hadseregek vezényletét és belrendezését ó Felsége jogai közé számították, vannak a hadügynak igen nagy és fontos ágai, melyekre nézve a felelősség igen kívánatos, sót alkotmányos országban elkerülhetlenül szükséges. Szónok tehát azon aggályokat, melyek a közös hadügymínisternek felállításából támadhatnának, csak akkor tarthatná helyeseknek, ha az 1867: XII t.-cz. által a felelősségről gondoskodva nem volna.

A felelősségről pedig ezen t.-czikknek 50—51. szakaszában annyira gondoskodva van, hogy ott nemcsak a felelősségnek elve,

hanem még a felelősség elvéről következő eljárásnak módja is meg van határozva. Azzal végzi beszédét, hogy e törvényjavaslat nem más, mint az 1867: XII. t.-cz. elveinek részletes alkalmazása.

Következett a szónokok hosszú sora, kik többnyire az előbbiek által pro és contra felhozott argumentumokat ismételték. A vita negyedik napján felszólalt Ghyczy Kálmán, aki Eötvös báró, minister szavaira reflektálva, a többi közt ezt mondta: Az igen t. kultuszminister ura a hermeneutika szabályai szerint ugyanazt állította, hogy a magyar hadseregnak megemlíttése az 1867: XII. t.-cz. illető szakaszának idézésében foglaltatik. Kérdezhetném erre nézve, hogy miért nem mondjuk ki tehát nyíltan és férfiasán azt, a mi állításunk szerint a törvényjavaslatban úgyis benne foglaltatik? De én részemről nem abban látom a föhibát, hogy e szó •magyar hadsereg• a törvényjavaslatban nem foglaltatik, hanem abban látom, hogy a törvényjavaslatban a magyar hadsereg eszméje nem foglaltatik, hogy a törvényjavaslat összes birodalmi hadseregről rendelkezvén, annak egész szelleme és szerkezete a magyar hadsereg fogalmát is kizára. Általanosságban elfogadja a törvényjavaslatot.

Ezután Andrássy Gyula gróf, ministerelnök mondott hosszabb beszédet, melyből a következők emelendők ki:

A ministerium nagy súlyt fektetett ó Felsége tanácsában a nemzet azon jogára, hogy Magyarország fiai a közös hadseregen csakis a magyar hadcsapatokba osztassanak be. A nemzet ebbeli történeti joga nemcsak fenn van tartva a törvényjavaslat által, de ki is van terjesztve; niert eddig a magyar ujonczok más technikus csapatokba is osztattak; ezen törvény értelme szerint pedig csupán csak magyar hadcsapatokba sorozandók. Megnyugtatásul mondhatom a t. háznak, hogy ó Felsége e tekintetben már is oda méltózatott utasítani a közös hadügymminsteriumot, hogy javaslatot adjon aziránt, hogyan és mi mérvben kelljen a külön magyar műszaki ezredeket és csapatokat felállítani.

Azon kívánság, hogy e törvényjavaslat két *különálló sereget* létesíten, nem teljesült és meg vagyok győződve, hogy az összes monarchiának, de *mindenekelőtt Magyarországnak lenne legnagyobb veszedelmére, ha teljesíteni akarnák*. Ennek teljesítése nem függ tőlünk, de nem függ a birodalom másik részétől sem. Ezt teljesíteni csak akkor lehetne, ha valaki rá tudná bírni a szomszéd nagy államokat, hogy ők is ne egyötöntegleg szervezett sereget, hanem két. három vagy négy sereget állítsanak fel.

Egy szélsőbali szónoknak felelve, ezt mondja a ministerelnök: •Magyarország, a mióta a felséges uralrokodó dinasziát szabad választás után trónra hívta, a védelmet mindig közösnek tekintette. Különböző módon járult ahhoz, e módot mindig maga határozta meg, de a védelmet *mindig közösnek tekintette, sőt az 1848-iki törvény sem szüntette meg jogilag a közös hadsereget*, hanem csak

honvédséget állított fel. Igaza van tehát a t. képviselő urnák abban, hogy itt valami új történt 1000 év óta; de az új nem az, hogy mások avatkoznak a mi hadügyi dolgainkba, hanem az, hogy mi avatkozunk mások hadügyi dolgaiba. Lehetne ez ellen felhozni, hogy ez ép oly kevessé helyes, de én azt gondolom, ezen ellenvetés nem áll, mert közös haderőről bizonyos értelemben csak közös befolyással és kölcsönös megegyezéssel lehet intézkedni. Tehát azon állítást, hogy ez jogfcladás volna és nem inkább jognyerés, alaposnak nem találhatom.»

Azon indítványt illetőleg, hogy az összes sereg fcloszlat-tassék és a hadseregből — a rendes hadsereg magyar részét is ideérte — alkottassák egy magyar honvédség, azt mondja a ministerelnök, hogy mindaddig, míg a szomszéd államoknál a véderő és a támadó erő súlypontja a rendes hadseregen van, nem függ tölünk, nem lehet és nem volna céllirányos sem, a védelem súlyát a honvédségbe helyezni.

Végül rátér a ministerelnök az ellenzék azon állítására, hogy sérelemnek és hátralépésnek tartja, hogy a törvény közös törvény és nem csupán közös elveken alapuló törvény. Szónok nem fogadhatja el ezen állítást. A törvény nem közös törvény, hanem csak közös elveken alapuló törvény; egy szakasza sincs ezen törvénynek, melyből nézete szerint az ellenkezőt lehetne következtetni. A magyar kormány ö Felsége tanácsában is minden ezen szempontot tartotta fenn és ezen szempont minden oldalról elismerte-tett. Intézkedik ezen törvényjavaslat a közös védelem természeti-nél fogva közös dolgokról is; de a miben e tekintetben intézkedik, törvénnyisé csak akkor fog válni, ha a másik rész épen ügy mint mi. erre különálló törvényt hoz. Ekkor fog teljesülni az, a mit az 1867: XII. t.-cz. akar: hogy a birodalom minden részének védereje, közös elveken alapuló törvény szerint intézzessék el. Az, hogy a két ujonczállítás a két törvényhozásnak külön van fenn-tartva, nem zárja ki azt, hogy egyformán intézkedjenek. Ennek következtében ebben sem láthat sem hátralépést, sem sérelmet.

A közös hadügymínisterre vonatkozólag ezeket mondja a ministerelnök:

Azok után, mik e tekintetben felhozattak, felesleges volna ismétlenem mindazokat, a miket a törvény nézetem szerint e részben világosan mond. Szerintem egyetlen szakasz döntő: az, a mely kimondja, hogy közös ministerium alakítandó mindenazon tényakra, melyek közöseknek ismertetnek el. A hadügy közösnek ismertetett el, tehát közös hadügymínisterium is alakítandó.

A törvény egy ministeriumról sem intézkedik részletesen. Ha tehát meg is engedem, hogy világosan nem nevezi meg a hadügymínisteriumot, nem engedhetem meg azt, hogy a törvényből magából ne következnék egy közös hadügymínisterium fel-állítása.

Ha nincs is világosan megnevezve a közös hadügyminister, de arról meg vagyok győződve, hogy a törvény elég világos arra, hogy ha nem lett volna kinevezve, bárkinek is jogában és módjában állhatna és hiszem, hogy találkoztak volna is, kik ezen törvény alapján annak kinevezését követelték volna.

A kormány, úgymond továbbá a ministerelnök, e törvényjavaslat megalkotásánál azon elvből indult ki, hogy a kérdés szerecsés megoldása csak úgy lehetséges, ha először kölcsönös megnyugvással történik; másodszor, ha mindenekelőtt az tartatik szem előtt, hogi az alkotandó védrendszer a lehető legczélirányosabb legyen és harmadszor, ha az ország törvényes jogai fenntartatnak. Ezen vezérelvektől indítatta, azon meggyőződésre jött a magyar kormány, hogy az összes osztrák-magyar monarchia legczélirányosabban megvédhető egy, a törvények értelmében közös hadsereg és külön nemzeti honvédség által. Ez alapon létesült az 1867: XII. t.-cz. értelmében közös megállapodással ezen törvényjavaslat. A legföbb szükségessége e törvényjavaslatnak abban van, hogy az összes monarchiának és különösen Magyarországnak minden külső és belső elleni csak abba helyezik reményüket, hogy ezen nagy horderejű kérdésre nézve az egyezség nem fog létrejönni. Meg vagyok győződve, hogy a t. képviselőház előtt ezen egyetlen körülmény döntő lesz.

Még egy hosszú sora a szónokoknak következett, míg végre hat napi vita után a törvényjavaslat 235 szavazattal 43 ellen átlánonosságban elfogadtatott.

III.

A hadsereg nyelv- és zászló-kérdése.

Már 1807. és 1811-ben szóba került a magyar nyelv ügyének előmozdítása, s nem a miatt volt panasz, hogy a törvények nem hajtatnak végre, hanem, hogy a magyar nyelvnek nincsenek törvényes jogai.

Nemzeti actióvá azonban a magyar nyelv kérdése csak 1826-ban lett, mikor nyelvünk előmozdításának ügye csaknem valamennyi követ utasításába felvétetett. Zólyom vármegye azon kevesekhez tartozott, a mely megyék nem adtak utasítást követeiknek, s e miatt Radvánszky Antal II-od alispán, Zólyom követe fel is szólalt az 1826. február 11-diki ülésben, hogy neki utasítása nincs és így kéri, hogy e kifejezés helyett »e positivis Committentium instructionibus« ez té tessék: »Complurium instructionibus«.

Az elnök megnyugtatta Radvánszkyt s még azt is megengedte, hogy habár utasítása nincs, mégis hozzá szólhat a kérdéshez, mert csak általában van szó a magyar nyelv előmozdításáról.

A munkálat azonban, mely a magyar nyelv előmozdítását célozta, tényleg elkészült a kerületi ülésben, hová azt, az 1825-iki országgyűlés 50-iki üléséből utasi-

tóttá, s nagy vitát provokált, mely az 1826. február 11-iki ülésben kezdődött.

Adamovich András Lajos, Fiume követe tiltakozott legelőször a magyar nyelv terjesztése ellen, a nyelv úgymond nem egyéb, mint eszköze az értésnek, akaratunk kijelentéseinek, a lélek szolgája. Ezen szolgánknak akarunk-e tehát a törvények és királyunk felsége mellett hatalmat rajtunk engedni és azon jótékony deáknyelvet, mely bennünket a hajdani kietlenségből a polgári virtusokra, elméinknek és erkölcsünknek kipallérozására vezetett, most hálátlanul számkivetésre vetni? Hétmillió polgártársainkat, kik nem magyar nyelven szólnak, akarunk-e e közös hazától megfosztani?

Akarjuk-e ezt azon szempillantásban, mikor Dalmáciát, Lodomériát, Galicziát visszakapcsolni kívánjuk, sőt a többi, Magyarország koronájához tartozó országokat és részeket visszaszereztetni óhajtjuk? Kéri a statusokat és rendeket, szól tovább az alsóházi napló, hogy ezen egyedül a közös hazánk boldog fennmaradására való országos szorongatásokkal megtelt szívének igaz lélekkel való kiontását nem rossz néven venni, hanem a magyar nyelv terjesztéséről való törvényes intézeteket azon idekapcsolt részekre nézve, melyek már nyolcz századuktól fogva a legszorosabb barátságos szövetségenben, a hazánk mind szerencsés, mind szerencsétlen környölállásaiban az igaz magyar polgári kötelességek teljesítésében hátramaradók nem voltak, enyhíteni s őket municipális javaikban, melyek szerint köztük diplomatai nyelvnek a deák tartósan rendelve vagyon, sérelem nélkül meghagyni, s annálfogva az ezen kifejezést »ut nationalis eorunden linqua competentem in patria principatum obligeat« következőkép változtatni méltóztassék: »ut in Hungariae regno et convenient!

quoque legislationis providentia idioma hungaricum laetius anipliusque efflorescat.»

Hasonló értelemben nyilatkoztak később a horvát követek, a melylyel egyszersmind megindult a nemzetiségi mozgalom, a magyar nyelv olyatén terjesztése ellen, hogy a társországok hivatalos nyelve a latin helyett a magyar legyen.

Tárgyunkra azonban a hadsereg nyelve tartozik. Már az említett február 11-iki ülésben szóba került a hadsereg, illetőleg a magyar ezredek nyelve. Bereg megye követe, báró Perényi Zsigmond odanyilatkozott, «hogy mivel azon okok számiáltatnak elő, melyek a magyar nyelv előmenetelét hátrálják, azt sem véli kihagyhatónak lenni, hogy a magyar katonaság dolgai német nyelven vitetnek, sőt a magyar katonaság is német nyelven vezettetik fegyverben (commanderoztatik). Az előbbi időben magyar nyelven szolgálhatott a magyar katona és ezt a nemzet méltósága és függetlensége is, úgy mint más független nemzeteknél, megkívánja. Ebből ered az is, hogy oly sok német tisztek a magyar katonaság közé vegyítetnek, kik hasonlóképen iparkodnának magyarul megtanulni, ha magyar nyelven kellene a magyar katonával beszélni; ellenben most sok altisztek kénytelenek németül tanulni, hogy előbbre meheszenek».

Bereg megye követének indítványát, mely oda ment ki, hogy a magyar katonaság nyelvének kérdésére is kiterjedjen a figyelem, támogatták Somogy és Győr vármegye követei. Érvelésük oda ment ki, »hogy mind a monarchiára, mind a trónra és magára a katonaságra nagyon szükséges a magyar nyelv, mert a magyar katonát csak magyar nyelven lehet vitézségre ébreszteni».

Az indítvány azonban letétetett a napirendről, s

pedig következő érdekes körülmények között. Az elnök figyelmeztette a rendeket, hogy már 1809-ben és 1811-ben is szóba került a magyar vezénynyelv, de az akkori rendek bölcsen megfontolták, hogy a kívánságot ne terjeszszék a korona elé. (Közbevetőleg megjegyezte, hogy a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a magyar katona megvette kötelességét német vezényszó alatt is.) Itt csak, úgymond, az a kérdés, hogy a mostani időben és környülállásokban, vagyon-e helye ezt kívánni? És nem szinte minden okok, a melyek miatt az 1807. és 1811-ben kihagyatott, miért is ugyanezt követni tanácsolják?«

A rendek, habár kifejezést adtak óhajuknak, hogy a magyar ezredekben magyar legyen a vezénynyelv, megjegyezték, hogj^T a magyar vezényszót nem veszik fel a magyar nyelv előmozdításáról szóló czikkbe.

Ez azonban nem ment küzdelmek nélkül, Somogy, Pécs, Komárom, Abauj, Szathmár vármegyék követei csak azért egyeztek bele a kihagyásba, mert a magyar ezredekben sok más nemzetiség szolgál, s mert a kérdés »csiklandós«. De azt igenis gravámen tárgyává akarták tenni, hogy a katonaság a magyar átitratokat el nem fogadja, s azokat a törvény ha lóságok kénytelenek [fordítani. (Az 1825—26-diki országgyűlés jegyzőkönyvének I. R. 028. lap.)

Bármennyire megállapítja az 1867. XII. t.-cz. s megállapítják különösen a véderőről szóló törvények a közös hadseregnak viszonyát a magyar alkotmányhoz, a fenmaradt és betöltetlenül hagyott hézagokon át mindenáltalan egy csomó kétely és vitás kérdés oson be. E kérdésekkel még hosszú évek során át lesz dolguk Magyarország szereplő és még szereplendő államférfiainak.

A hadsereg vezénynyelvét az 1867. XII. t.-cz. 11. §-a alapján Ő Felségének alkotmányos jogkörébe tartozik,

vagyis, hogy Ő Felsége, mint legfőbb hadúr szabja meg a hadsereg vezénynyelvét. Ez idő szerint, a magyar királynak felségjoga alapján német a közös hadsereg vezénynyelvje. Ugyancsak a magyar király, a nemzettől átruházott felségjogának alapján intézkedhetik jövőre máskép is, például magyarrá tehetné nemcsak a magyar ezredeket, hanem a közös hadsereg vezénynyelvét.

De a vezénynyelvtől és a belső ügykezelési nyelvtől különbözik a hadseregnak az a nyelve, melyivel ki-felé érintkezik. Ha a hadsereg vezénynyelvét belső nyelvenek mondhatjuk, ez utóbbit külső nyelvnek nevezhetnők.

E külső nyelv kapcsán az 1891. április 28-iki vita befejező része a katonai levelezés kérdésében a következő lefolyású volt:

Hieronymi Károly belügynüminister: T. képviselőház! A kérvény! bizottság az előttünk fekvő kérvényeket egyszerűen irattárba tétetni javasolja. Ezzel szemben a bizottság három tagja kisebbségi véleményt adott be, melynek lényege az, hogy én az 1893. aug. 4-én kiadott rendelettel kisebbségi véleményben felsorolt törvényeket. nevezetesen az 1840: VI. t.-cz. 9. §-át, az 1808: XLIV. t.-czikket és az 1867: XII. t.-cz. 11. jj-át megsértettem, és azt javasolja, hogy utasítson engem a t. ház ennek a rendeletnek haladék-talan visszavonására és az ügyet szabályozó törvény beadására.

Daczára azoknak, miket a múlt ülésben Váradyi Károly, a mai napon Szederkényi és Horánszky t. képviselő urak ezen három törvényre nézve elmondottak, azt hiszem, nem lesz nehéz világosan bizonyítanom . . . (Ellenmondások a bal- és a szélsőbaloldalon).. . igenis egész világosan bizonyítanom (Zaj Halljuk! Halljuk!), hogy az én rendcilem a törvények említett szakaszait és intézkedéseit semmiben sem sérítette. (Egy hang: Lehet, hogy Jókai bebizonyítja!) Én majd a törvények tételeiből fogok bizonyítani és inkább hasonlítanak a költőkhöz azok, kik óhajaikat tételes törvényeknek veszik, mint azok, a kik tételes törvények álláspontján állanak (ügy van I ügy van! jobbfelől). De könnyű lesz azt is bebizonyítanom t. ház, hogy e kiadott rendeletem által teremtett helyzet a továbbival szemben igen lényeges javulást képez, (Ellenmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) a miről a t. képviselő urak állhatatosan hallgattak. (Helyeslés jobbfelől.)

Hogy minő igen lényeges javulást képez ez a helyzet, azt magának e rendelet keletkezésének története mutatja. Az előttem

szólott Horánszky t. barátom is utalt a delegaczionális tárgyalásokra és határozatokra, midőn tehát én ezen rendelet előzményeiről szólok, kell, hogy én is mindenekelőtt ezen delegaczionális tárgyalásokról szóljak. (Halljuk! Halljuk!) 1891. évi deczember havában a delegaczionális tárgyalások Folyamán — mellesleg megjegyzem, hogy a delegációnak én is tagja voltam — először Ábrányi Kornél, később gróf Apponyi t. képviselő urak felszólaltak és konstatálták, hogy a hadügymínister és a közös hadseregnak az országban levő különböző orgánumai állhatatosan visszautasítják a magyar beadványokat, sőt az azok mellett levő magyar mellékleteket is és épen Apponyi Albert gr. t. képviselő ur utalt arra, hogy micsoda furcsa helyzetbe jutnak azok a felek, a kiknek a magyar közzéjegyző által hitelesített beadvány-mellékleteit a közös hadügymínister nem akarja elfogadni, holott a magyar közzéjegyző azt a hitelesítési záradékot német nyelven rájuk sem vezetheti. Mindez csak azért említem fel, hogy maguk a t. képviselő urak konstatálták akkor, hogy a közös hadügymínister és a közös hadseregnak minden organunia állhatatosan visszautasította a magyar beadványokat, hogy azokat mindenig német nyelven intézték el, hogy a magyar hatóságokkal németül leveleztek. (Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon; Miért türték! Ez visszaélés!) De ez tény. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez visszaélés volt!) — Kérem, én tényeket konstatálok és ha erre azt mondják, hogy a delegációnak nem volt joga a hadügymínistert más eljárásra utasítani, mert a katonai hatóság és a magyar hatóságok közti levelezés kérdése nem tartozik a delegáció hatáskörébe, hát akkor ugyanabba a hibába estek azon határozati javaslatnak, melyet azután a delegáció el is fogadott, benyújtói is: Ábrányi Kornél, Apponyi Albert gróf és ha jól emlékszem, Beöthy Ákos képviselő ur is. (Derültseg és helyeslés jobbfelől.)

Beöthy Ákos: No már én nem! (Derültseg balfelől.)

Hieronymi Károly belügymínister: Igenis aláírta a határozati javaslatot, a mely szóról-szóra így hangzik:

«Utasítlatik a közös hadügymínistert» — tehát a delegáció utasítja a hadügymínistert — »hogy a közös hadsereg a magyarországi hatóságokkal az állam nyelvén levelezzen és a magyar állampolgároktól hozzáérkezett folyamodványokat az állam nyelvén fogadja el.« Tehát az ellenzéki t. képviselő urak részéről beadott határozati javaslat, melyet a delegáció határozattá is emelt, egyenesen azt tartalmazta, hogy a delegáció utasítja a közös hadügymínistert.

Horánszky Nándor: Hogy a közös hadsereg magyarul levelezzen, azt tartalmazza!

Hieronymi Károly belügymínister: Én felolvastam a határozatot, mely szóról-szóra azt mondja, a mit felolvastam, ha t. barátom ebben kételkedik, itt van a naplókötet.

Horánezky Nándor: A közös hadsereg levelezéséről szól.

Hieronymi Károly belügyminister: Igenis; de én arra a szóra helyeztem a súlyt, hogy >utasítatik<, hogy a delegáció utasította a hadügyminstert. (Nagy zaj és nyugtalanság a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Én a t. képviselő urakat, a kik pedig nem bántak el velem nagyon kíméletesen felszólalásukban — nem is panaszképen mondomb, mert joguk volt hozzá — nagy türelemmel hallgattam végig, kérem ezen türelemnek csak egy kis részét a magam részére. (Elénk helyeslés jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

T. ház! Daczára annak, hogy Horánszky Nándor t. képviselő ur már hivatkozott a delegációnak következő 1892. évi határozatara, kénytelen vagyok azt újra felolvasni, hogy abból következtetéseimet levonhassam. Azt hiszem, nem szükséges ezen öt pontból álló határozatnak 1., 2. és 3. pontjait felolvasnom, mert a közös hadügyminsterek ezekre adott válaszával a delegáció meg volt elégedve; csak utolsó pontját olvasom fel, a melyben a delegáció a közös hadügyminister válaszával ellentétes állást foglalt el. Ez az utolsó pont így szól: »A válasznak azon részét azonban, hogy a hadsereg többi hatóságai-, parancsnokságai- és intézeteihez magyar nyelven átiratok és beadványok a hadsereg szolgálati nyelvén intézteinek el, a hozott határozattal megegyezőnek nem tartja és azon felhívást intézi a hadügyminister úrholz» — itt következik a dolog súlya — «gondoskodjék arról, hogy a magyar nyelven érkezett hatósági átiratok és magánbeadványok, a mennyiben ez az erők elégtelensége folytán közvetlenül nem történhetnek, a hadkiegészítő parancsnokság utján hasonlag magyar nyelven intézтessenek el.<

Ebből egy világos: 1892-ben a delegáció már arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hadügyminstertől nem kívánt egyebet, minthogy a hozzá, illetőleg a hadsereg hatóságaihoz érkezett leveleket, a mennyiben ők maguk nem intézhetnék el magyar nyelven, a hadkiegészítő parancsnokság utján intézzék el. (Egy hang szélsőbalfelől: Ez retríálás volt 1) Retírlás, de nem az én részéről, hanem a delegáció részéről. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.) És midőn az 1893-iki delegációban a közös hadügyminister azt mondta, hogy a delegáció ezen határozatának megfelelt, ezt a delegáció helyeslő tudomásul vette. Ebből nem akarok semmi egyebet következtetni, mint először azt, hogy a mennyiben a hadügyminister a delegáció ezen határozatának tényleg megfelelt, az az addigi helyzethez képest lényeges javulást és haladást mutat. Mert mi volt azelőtt a helyzet? Az, hogy az 1840: II. t.-cz. szerint a magyar ezredek parancsnokságai magyarul tartoztak levelezni a magyar hatóságokkal minden esetben. Megjegyzem, hogy az életben a törvény ezen rendelkezését sem tartották meg mindig, ezt mutatja az a számos panasz, mely a belügy-

ministerium irattárában van. A többi parancsnokságok, nevezetesen a magasabb parancsnokságok, valamint a hadügymminsterium minden egyéb intézete mindig, kivétel nélkül németül levelezett a magyar hatóságokkal és megjegyzem, hogy a magyar hatóságok a német levelezésekkel elfogadták és azokat mindig el is intézték.

Polónyi Géza: A ministeriumok németül feleltek.

Hieronymi Károly belügyminister: Nem feleltek, legalább a belügymminsterium mindig magyarul ír.

Ugrón Zoltán: Nem áll!

Hieronymi Károly belügyminister: Megengedem, hogy volt; az lehetséges és csak annyit konstatálók, hogy ez idő szerint a ministerium mindenkor magyarul levelez. Hogy⁷ volt-e az ellenkezőre eset, valóban nem tudom, azt — úgy látszik — a képviselő ur jobban tudja mint én. (Derültseg a jobboldalon. Halljuk! Halljuk!) Ismétlém, csak azt akarom megállapítani, hogy először az ezen rendelet által teremtett helyzet a korábbi helyzethez képest igen lényeges javulást mutat, igen széles téren (Helyeslés jobbfelől.) és másodszor, hogy a hadügyminister a delegáció határozatának megfelelőleg járt el. De a kérdés lényege nem is e körül forog, hanem a körül, hogy én azon rendeletben, a melyet az 1893. évi augusztus 4-én kiadtam, fennálló törvényt sérтettem-e vagy sem? Mert, azt hiszem, nem lehet tagadni — és ezt előre akarom bocsátani — hogy akkor, mikor olyan helyzet áll elő, hogy a kormányzatnak közszüksége kívánja, hogy intézkedés té tessék, a kormány jogosítva van rendeletet kiadni, csakhogy annak fennálló törvénytelentől jönni nem szabad.

Azt mondotta Várady Károly t. képviselő ur, hogy én hiába állítottam ezt a kérvényi bizottság ülésében, mert a magyarországi törvényhatóságok az 1840. évi VI. t.-cz. 9. §-át ötven esztendő óta nem úgy hajtották végre, hanem folyton úgy értették, a mint ő interpretálta, hogy t. i. valamennyi katonai hatóság magyarul tartozik levelezni. Várady Károly t. képviselő urnák ezen állítása a valósággal homlokegyenest ellenkezik, mert soha semmiféle törvényhatóság az 1840: VI. t -cikket így nem hajtotta végre. (Zaj a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Csendet kérlek!

Hieronymi Károly belügyminister: Söt ellenkezőleg, ismételte kijelentem, hogy a törvényhatóságok mindenkor elfogadták a német nyelvű átiratokat. (Egy hang a szélsőbaloldalon: (Elég szégyen!)

De azt mondják, hogy rendeleteim sérti az 1868: XLIV. t.-cz.

1. §-át, mely a következőleg szól:

«Magyarország állami nyelve a magyar és az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágában ezentúl is a magyar. Tehát ez a törvény azt mondja, hogy az ország kormányzatának hivatalos nyelve a magyar. Ha e törvényben az

érettik alatta, hogy a közös hadügymminster hivatalos nyelve is a magyar, akkor a közös hadügyministerium is az ország kormányához tartozik. Már pedig ezzel ellenkező felfogásnak a t. képviselő urak számtalansor adtak kifejezést. Azt mondja a törvény, hogy a kormányzat minden ágazatában a magyar a hivatalos nyelv. De vájon a rendelet azt mondja-c, hogy a törvényhatóságok taroznak németül levelezni? Nem! Hanem azt, hogy a törvényhatóságok magyarul leveleznek, sőt a közös hadügymminster és annak alárendelt minden katonai parancsnokság köteles a magyar levelezéseket elfogadni. Ez az értelme az 1868: XLIV. t.-czikknek, de annak senki sem tulajdoníthatja azt az értelmet, hogy a közös hadsereg és a közös hadügymminster nyelve is a magyar. (Zaj a szélsőbaloldalon.) Az 1868: XLIV. t.-cz. felsorol minden néven nevezendő hatóságokat, a községektől felfelé minden állami hatóságot, felsorolja az iskolákat, a felekezeteket és ha az 1868: XLIV. t.-cikkkel akarta volna az akkori országgyűlés a közös hadsereg levelezési nyelvét szabályozni, vájon épen csak a hadsereget felejtette volna ki? (Zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.) Ez minden törvénymagyarázáttal homlokegyenest ellenkezik.

Remete Géza: Kell németül tudni a mi tisztsiselőinknek?
(Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Hieronymi Károly belügymínister: A t. képviselő ur azt mondja, hogy én megsértettem az 1867: XII. t.-cz. 11. jj-át. T. ház! Én azt hiszem, hogy a mennyiben a hadsereg vezényleti és vezérlet! nyelvéről van szó — ezt Horánszky Nándor képviselő ur is elismerte — az 1867: XII. t.-cz. világosan kimondja, hogy annyiban a hadsereg nyelvének meghatározása Ó Felsége jogaihoz tartozik.

Horánszky Nándor: A vezénylet nyelvénék!

Hieronymi Károly belügymínister: Mióta a törvény meghozatott, mindenki így értelmezte; sőt épen maga Horánszky Nándor képviselő ur egyenesen azt mondotta, hogy akár jól van, akár rosszul, de törvényesen így van, hogy' ma a hadsereg nyelve a német.

Polónyi Géza: A kommandó! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Hieronymi Károly belügymínister: Ugyan kérem, méltóztassanak egy kis türelemmel lenni. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Nekem sohasem volt az a nézetem, hogy azért, mert a hadsereg nyelve a német, levelezési nyelve is szükségképen a német. De a közös hadügyministernek sem ez a felfogása; hiszen akkor nem adta volna ki azon rendeletet s nem intéztné el a magyar beadványokat magyarul.

Azt hiszem tehát, t. ház! hogy ezekből világosan következik az, hogy én semminemű néven nevezendő érvényes törvényt nem sértettem és rendeletem semmiféle törvényes intézkedésbe nem ütközik, (ügy van! Úgy van! jobbfelől.)

De azt mondják, hogy én egyáltalán nem is voltam jogosítva ezt a rendeletet kibocsátani, nem voltam jogosítva rendelkezni azért, mert az országgylés a levelezési nyelv megállapítását mindig magának tartotta fenn és hogy ez nem a minister! rendletek körébe tartozik.

Itt konstatálnom kell a helyzetet úgy, a hogy az tavaly nyáron állott. Miután a magyar törvényhatóságok a közös hadsereg különböző intézeteinek német nyelvű átiratait 26 esztendőn keresztül szó nélkül elfogadták és sehol felszólalás ez ellen nem történt, hogy a közös hadsereg különböző intézetei németül leveleztek a törvényhatóságokkal és miután a hadügymínister májusban kiadta azt a rendeletét, mely a magyar nyelvnek a katonai hatóságok és a törvényhatóságok közötti érintkezés körében az eddiginél sokkal tágabb tért biztosít: akkor egyes törvényhatóságok alispánjai és tiszviselői ezeket a német átiratokat, melyeket a hadügymínister rendelete értelmében, mint kezdeményező átiratokat, a katonai hatóságok németül intéztek hozzájuk, visszaküldték és julius második felében az a helyzet állt elő, hogy a közigazgatás, nevezetesen a mennyiben az a hadsereget illeti, az ország egyes részeiben teljesen fennakadt volt.

Horánszky Nándor: Egész helyes volt!

Hieronymi Károly belügymínister: Ez lehet valakinek az ízlése, (ügy van 1 jobbfelöl). Zajos ellen mondások a bal- és a szélső-baloldalon. Élénk felkiáltások: Hazafiság!)

Ugrón Gábor: Nevetni való!

Hieronymi Károly belügymínister: E felett én nem vitatkozom, de én nem hiszem, hogy legyen kormány akár Magyarországon, akár másutt, a mely helyeselne oly állapotot, hogy a közigazgatásnak egy igen nevezetes ága fennakadhasson. És elismeri azt minden állam alkotmánya, vagy világos írott szavakkal, vagy jogszokásokkal, hogy a kormánynak oly ügyekben is, melyeket a törvényhozás magának tartott fenn akkor, mikor rögtön törvényhozási intézkedéseket tenni lehetetlen, a közigazgatás folytonos menete érdekében joga és kötelessége rendeleti utón intézkedni. (Helyeslés jobbfelöl.) Hogy ez a rendelet azután a képviselőházban természetesen kritika tárgyát képezheti, hogy a képviselőház és csakis ő van jogosítva ítélni a fölött, vájjon a rendelet kiadásával a minister törvényes hatáskörét tullépte-e vagy sem, azt teljesen elismerem. (Elénk helyeslés jobbfelöl. Nagy zaj a bal- és a szélső-baloldalon.)

Még csak néhány szót ezúttal arról, hogy Horánszky Nándor l. barátom, nem tudom melyik hadtestparancsnokságnak egy átiratát olvasta fel, a melynek nyelvét nem találta összeegyeztethetőnek azzal a tiszteettel, melyivel a hadtestparancsnokság a magyar kormánynak tartozik. (Halljuk! Halljuk!) Én nem ismerem azt az átiratot, a melyből a t. képviselő ur idézett, teljesen elfogadom

hogy úgy van, a mint mondja, de én meglepetéssel hallottam, hogy az illető hadtestparancsnokság a ministeriumot »Löbliches Ministerium»-nak nevezi, mert tudomásom szerint a katonai hatóságok semminemű czímezést nem szoktak használni (Zaj balfelöl.) s így nem használják a »löbliches« kifejezést sem.

Horánszky Nándor: A fővároshoz is »löbliches«-t írnak!

Hieronymi Károly belügyminister: Lehetséges, nem vitatom, (Zaj balfelöl. Halljuk! Halljuk! jobbfelöl.) Méltóztassanak elhinni, hogy nyíltan megmondanám azt is, ha használnák a >löbliches< czimet, de én a katonai hatóságok akárhány iratát mutathatom a t. képviselő urnak, a melyekből meggyőződhetik, hogy ez iratoknak túlnyomó többségében semmiféle czimzsé nem használtatik, valamint a magyar kormány nem szokott a katonai hatóságokkal szemben semmiféle czimzést sem használni, hanem ha írunk, egész egyszerűen »a hadtestparancsnokságának« írunk. (Derültseg balfelöl.)

T. ház! Csak azért hoztam fel a czimzsé kérdését, hogy alkalmam legyen a t. ház előtt egészen határozottan kijelenteni azt, hogy hivatalba lépésem óta sohasem tapasztaltam a katonai hatóságok részéről semmiben a tisztelet hiányát, ellenkezőleg azt tapasztaltam, hogy a katonaság kiváló előzékenységgel viseltetik (Zaj balfelöl.) a kormány és hatóságai iránt. Ezt konstatálni kötelességem.

A t. ellenzék álláspontja fenn nem tartható; fenn nem tartató azért, mert egyszer azt mondják, hogy a rendelet törvényt sértett, de azért mégis szükségesnek tartják új törvény hozatalát...

Horánszky Nándor: Én nem!

Hieronymi Károly belügyminister: Nemcsak a t. képviselő ur szólott. Ha fennálló törvény, t. képviselőház, ha van érvényben levő törvény, mely az egész vonalon a magyar nyelvnek használatát biztosítja, akkor miért hozzunk új törvényt? (Igaz! Úgy van! jobbfelöl.) Ha pedig nincs ilyen törvény, akkor hogyan vethetik szememre azt, hogy én a törvénynek tételes intézkedéseit megsértem! (Elénk helyeslés jobbfelöl.) Nem is méltányos a t. képviselő urak eljárása, hogy akkor, midőn — még egyszer konstatálom — a rendelet kiadása előtt nemcsak hogy nem leveleztek semmi esetben a katonai hatóságok a magyar hatóságokkal magyarul, hanem minden esetben a német nyelvet használták, mikor épen ellenzéki képviselő urak a delegációban felszólalásokkal konstatálták azt, hogy még a magyar beadványokat sem fogadták el és midőn most, t. képviselőház, nemcsak a magyar területen levő katonai hatóságok, hanem az egész monarchiában bárhol elhelyezett katonai hatóságok, minden magyar nyelvű beadványt hatóságuktól és magánosuktól elfogadni, azt ugyanazon nyelven elintézni, arra magyar választ adni tartoznak; hogy akkor benneket törvénysértéssel és helytelen intézkedésekkel vádolnak. (Egy hang a szélsőbaloldalon: Nagy kegyelem!) Nem nagy kegyelem,

hanem nagy haladás, (ügy van! Úgy van! a jobboldalon.) Méltóztassanak a haladást elismerni és akkor méltányosabban fogjuk megítélni a helyzetet. (Helyeslés jobbfelől.)

Kérem, méltóztassanak a különvélemény mellőzésével a kérvény! bizottság javaslatát elfogadni. (Hosszantartó, élénk helyeslés jobbfelől. Az elnöki széket báró Bánffy Dezső foglalja el.)

Beöthy Ákos: Daczára a Horánszky és Szederkényi nagyszabású beszédeinek, megkíséri mégis a replikát a belügymminsterrel szemben. Azt a kifejezést, hogy a magyar hadsereg a közös hadseregnak kiegészítő része, nem szabad csupán frázisnak tekinteni. Különös dolog a magyar királyi felségiogra alapítani azt, hogy a hadsereg nyelve a német legyen. Vagy van a magyar nyelvnek jussa és akkor kell, hogy az egész vonalon érvényesüljön, vagy nincs és akkor nem lehet azt kívánni, hogy a hadsereg a magyar levélre magyarul válaszoljon. A közös hadügyminister ép úgy kormánya a magyar koronának, mint az osztrák császárnak s kell, hogy a magyar törvények előtt is meghajoljon. A miniszterekre is ráillik az a mondás, a mi a Bourbonokra, hogy nem tanultak semmit, de elfelejtettek minden.

Ha valamit kezdeménj'ezett maga a hadügyi kormányzat és erre válasz jött, erre azután viszonválaszát már nem magyar nyelven adta. És teremtette azokat az állapotokat, melyek a megyéknak akcióját megindították. (Zaj. Felkiáltások; Halljuk! Halljuk!) Elnök: Méltóztassanak csendben lenni! (Halljuk! Halljuk!) Szentiványi Kálmán: Ilyenkor az elnök csenget!

Elnök: Kérem a képviselő urat, az elnököt ne tessék figyelmeztetni. Nem volt olyan zajongás, hogy indokolt lett volna a külön figyelmeztetés. Kérem a szónok urat, méltóztassék előadását folytatni.

Beöthy Ákos: Ez idézte elő azokat az állapotokat, a melyek következetében a megyék egy bizonyos akciót kezdettek, a mely akciót örömmel üdvözli. Az előadó véleményét nem fogadja el. (Elénk helyeslés a bal- és a szélsőbalon.)

Jozipovich Géza jegyző: Pulszky Ágost! (Zajos felkiáltások a szélsőbalon: Eláll, öt perez! Hosszantartó nagy zaj. Elnök csenget. Pulszky Ágost leül. Elénk derültség a szélsőbalon.)

Elnök; Méltóztassék csendben lenni! Pulszky képviselő urat illeti a szó. (Zaj.) Kérek csenget! Kérem Pulszky képviselő urat, tessék megkezdeni beszédét. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Elállott! Nagy zaj. Elnök csenget.) Méltóztassanak csendben lenni! Pulszky képviselő urat illeti a szó! ^Folytonosan tartó zaj. Elnök csenget. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Elállott!) Horváth Gyula képviselő ur következik. (Folytonosan tartó zaj. Elnök csenget.) Méltóztassanak csendben lenni. Horváth Gyula képviselő urat illeti a szó. Méltóztassék csendben lenni. (Folytonosan tartó zaj. Elnök csenget.) Horváth Gyula képviselő urat illeti a szó.

Horváth Gyula: Ő a 67-iki kiegyezés öszinte híve. (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek. Kérem ne beszélgeszenek a képviselő urak. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.)

Horváth Gyula: És azt a dualistikus alapot, melyet az teremtett fenn kívánja tartani, mert e mellett biztosítva látja a magyar állam önállóságát és fejlődését. Egyformán megvédedőnek tartja ez alapot, bármely oldalról támadják is meg. (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Az a felfogás azonban, a mely a ministernek most elhangzott beszédében nyilvánul, nem érvelés a kiegyezési alap mellett, melynek fenntartását pedig mindenjában óhajtjuk.

Nem tartja helyesnek, hogy a katonaság és polgárság között folyton szítják az ellenéteket. Még nagyobb baj, hogy' itt kétségtelenül törvénytelen állapotokat törvényesítenek. Ezek az állapotok tűrhetetlenek s kívánatos, hogy a kormány nyílt fellépéssel végre valahára tisztázza ezeket a minden megújuló kérdéseket. (Helyeslések.)

Ugrón Gábor: konstatálja, hogy ó Felsége tudja használni a magyar nyelvet akkor, a mikor szükséges, tehát a hadseregnak legalább a király példája előtt kellene meghajolnia és használnia a magyar nyelvet, ha magyarokkal érintkezik. A magyar nyelvnek törvényes jogainál fogva érvényesülni kell, különösen érvényesülni kell a közös hadsereggel szemben, a mely elvégre is az államnak csak egy intézménye. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.) Hogy pedig ezek az állapotok olyanok, a milyenek, annak senki más nem az oka, mint a kormány és pártja, a melyek egyaránt feladják jogainkat. Szükségét látja annak, hogy törvény alkottassák erről a kérdésről.

Nem fogadja el a kérvényi bizottságnak az előadó által képviselt véleményét, hanem hozzájárul a kisebbség véleményéhez, nem azon okból, a mit a belügyminister mondott, hogy minek egy új törvényt hozni, mikor van törvény, hanem mivel az a nézetem, hogyha az ország törvényeit meg nem tartják és a belügyminister az ország lakossait az ország törvényei ellen bujtogatja és lázítja. (Zajos éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.) Törvényre van szükség, a mely megtorlásról gondoskodjék mindenakkal szemben, kik az ország meghozott törvényeit nem respektálják, üljenek akár a belügyministeri széken, vagy legyenek a törvényhatóságok vagy közös hadsereg körében. Ezért fogadja el egy új törvényhozásnak eszméjét, hogy legyen sanctioja azon törvényeknek, melyek törvénytárukba iktattak. (Hosszantartó meg-inegujuló éljenzés és taps a szélsőbaloldalon. A szónokot számosán üdvözlik.)

Várad.y Károly: A zárszó jogával elve, többek közt csodálkozását fejezi ki a felett, hogy nem akad a túloldalról egyetlenegy képviselő sem, (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: De igen, Pulszky Ágoston! Derültseg a szélsőbaloldalon.)

Boncza Miklós: Pulszky Ágoston meg is magyarázta volna csakhogy önök nem akarták meghallgatni. (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Várady Károly ... a ki megmondta volna, hogy a rendelet fölfogása törvénytelen. Ajánlja a kisebbség véleményét elfogadásra. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.)

A ház ezután a bizottság indítványát fogadta el.

Ezek szerint a kormány és a szabadelvű párt azon alapon állott, hogy az 1840: VI. t.-cz. érvényes törvény, s hogy ez meg nem sértetett.

* *

A nyelvkérdéssel kapcsolatban foglalkozom a zászlókérdéssel is. Aktuálissá teszi e kérdést *Kossuth* Ferencz újévi beszéde, mely a dualismust érvényesíteni akarja a hadsereg külső jelvényeinél. Ekkép ugyanazt akarja, a mit *Irányi* Dániel követelt. Követelése olvasható alább az 1889-iki zászlóvitában. A mi az uralkodóháznak fekete-sárga színű lobogóját illeti, e tekintetben a közjogi oppozíció régi támadása megenyhült. Megenyhült különösen azon intézkedések következtében, melyek a királyi vár-lak íöllóbogázására vonatkoznak. Mégis közzöm az ide-vonatkozó viták lényeges tartalmát.

Az 1741: LXIII. t.-cz. az általános felkelésről intézkedvén, 19. §-ában szószerint ezt rendeli: »A jogrend megtartása és zavarok kikerülése végett az ekkénti katonaság a megye jegyei vagyis zászlói alatt az 1595: 17. stb. t.-cikkek rendelete szerint lesz hadba menendő.«

Az idézett t.-cikknek már címéből is, mely így hangzik: »Az alábbi módon rendelt általános felkelésről-, valamint a t.-cz. összes rendelkezéseiből, de különösen magának a 19. §-nak tartalmából világosan kiderül, hogy az ország általános felkeléséről, illetőleg a későbbi magyar ezredek ről van szó.

Magyarország nemzeti zászlójának, a piros-fehér-zöld színű nemzeti lobogónak, használatáról az 1848: XXL

t.-cz. intézkedik. E t-cz. 1. §-a így szól: »A nemzeti szín és ország címere ősi jogaiba visszaállítatik.«

Világosabb az 1848: XXI. t-cz. 2. §-ának rendelkezése, a mely szerint «egyszersmind inegállapittatik, hogy minden középületeknél s közintézeteknél minden nyilvános ünnepek alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és ország címere használtassék. (Egyébiránt a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatván, hogy az ország színei és címere mellett saját színeket és címerüket is használhassák.)

S épen e 2. rendelkezése ellen történt sérelem gyanánt fogta fel a magyar országgyűlés képviselőházának függetlenségi pártja, hogy az országgyűlés ünnepélyes megnyitása alkalmából — mely aktusnak színhelye a budai királyi várpalota — e várpalotán a *fekete-sárga* lobogó szokott kitüzetni.

1868-tól fogva sok országgyűlés megnyitása előtt történtek a függetlenségi párt részéről ez irányban felszólalások, melyeket hol hosszabb, hol rövidebb disszussziók kísértek.

* *

A fekete-sárga lobogónak az országgyűlés ünnepélyes megnyitása alkalmával a budai királyi várpalotán történő kitüzése ellen 1869 ápril 22-én szólalt fel először Irányi Dániel, mondván, hogy ez a kérdés már a múlt országgyűlés alatt szóba hozatott s ekkor egy képviselő a fekete-sárga lobogó jogosultságát azon állítással igyekezett igazolni, hogy az az uralkodócsalád címere, jelvénye. Amde ha ez így volna is — pedig a felszólaló véleménye szerint nincs így, mert a kétfejű sas nem az uralkodócsaládnak, hanem a néhai német és azután osztrák birodalomnak jelvénye volt — de ha ez így volna is, azt tartja, hogy annak legfeljebb az uralkodóház magánépületein lehetne helye, de nincs helye az ország középületein, a milyen a budai várak is, és nincsen helye különösen akkor, midőn a magyar király a magyar országgyűlést fogadja. Ez nemcsak a magyar ember érzetét, nemcsak a magyar nemzet képviselőinek méltóságát sérti, de sérti egyúttal a törvényt is. Az 1848: XXI. t-cz. ugyanis, mely a nemzeti színről és az ország

czímeréről szól, azt rendeli, hogy »minden középületeken s közintézeteken minden nyilvános ünnepélyek alkalmával és minden magyar hajón a nemzeti lobogó és az ország czimere használtassék.« Már hogy a budai királyi palota az ország épülete s hogy az országgyűlésnek megnyitása nemzeti ünnepély, erről azt hiszi a felszólaló, hogy ez kétségtelen. Kijelenti, hogy ó és barátai nem hajlandók, a fekete-sárga lobogó alatt, a magyar országgyűlés megnyitásában részt venni.

Andrássy Gyula gróf ministerelnök válaszból kiemelendő a következő:

A budai vár nem közintézet, hanem ő Felségének a királynak palotája és igen természetes az, hogy a királyi palotán ő Felségének magánczimere és színei használtatnak, épen úgy, mint más saját lakán saját czimerét tűzi ki. A mi azt illeti, hogy ez az osztrák birodalom czimere volna, kénytelen vagyok ismét bevallani, hogy a heraldikában nem igen vagyok jártas és általában a czimerek keletkezését nem igen igyekeztem kutatni, annyit azonban minden előkészület nélkül bátran merek mondani, hogy *ama lobogó csak mint ő Felsége saját lobogója és saját czimere van kitűzve*. Úgy hiszem, hogy ama czimer ezelőtt csakugyan a német birodalom czimere volt s úgy emlékezem, hogy akkor három színe volt: vörös, fekete és arany; egy belőle kimaradt s a két szín vétetett fel. Most azonban isméttem, *e czimer mint ő Felsége a királyi család fejének magánczimere használtatik*; e czimer értelme tehát változott. Megtörtént ez nemzeti lobogóknál is. Horvátország lobogója fehér és vörös volt, 1848-ban gyakorlatba vétetett a kék szín s most mindenki elismeri, hogy ez Horvátország lobogója. Miért? Mert Horvátország annak kívánja tekintetni. Azon lobogó, melyet Buda vára ormán látunk, ő Felsége, a dynastia fejének magánlobogója; és ha feltüzelik, *azt jelenti, hogy az uralkodó család feje, ki magyar király és osztrák császár egy személyben*, Budán tartózkodik.

Deák Ferencz: A mi a lobogót illeti, én azon zászlót ő Felsége lobogójának tekintettem és tekintem minden; de nem nyomhatom el azon óhajtásom kijelentését, hogy azon tény közben, midőn az országgyűlés megnyittatik, a magyar lobogó is felhúzasék, mert habár az királyi palota, de ezen tény (az országgyűlés megnyitása) alatt egyszersmind a magyar törvényhozás összességenek, a nemzetnek és a fejedelemek színhelye.

Irányi Dániel: A mi az előttem szólott tiszttelt képviselő urnak azon véleményét illeti, hogy a fekete-sárga zászló az uralkodócsalád czimere és jelvénye, nem akarom ismételni, a mit e részben mondottam, hanem azért engedelmet kérek, hogy azon állításra, mintha a magánczimert középületen is lehetne használni, egy észrevételt tehessek. A magánczimert szerintem csak magán-épületen lehet használni, épen úgy, mint teszem azt, az örököls

főispán, habár minden a megyeházában laknék is, a maga czimérét a megyeházán nem használhatná. Vannak más uralkodóházaknak is saját czimereik, hanem azért azon palotákon, melyekben laknak, a nemzet színei lengedeznek. így van Francziaországban, Olaszországban és máshol is. Francziaországban pl. az Orleans-, épen úgy a Bonaparte-család a nemzet lobogót használja, nem a maga családi czimerét.

Andráeey Gyula gr. ministerelnök: Azok után, miket igen tiszttelt barátom, Deák Ferencz méltóztatott mondani, csak azt vagyok bátor megjegyezni: hogy az intézkedések már meg is tétték arra nézve, hogy akkor, midón az országgyűlés Budán meg fog nyitni, és így a kir. palota egyszersmind az országgyűlés színhelyévé is lesz, ott a magyar és horvát zászló tűzessék ki. A mi pedig Olaszországot illeti, ott nem Olaszország három színe, hanem a Savoya-ház színei azok, melyek a tisztai jelvényeknél, valamint mindenütt és minden alkalommal használtatnak. A mi pedig azt illeti, hogy habár az uralkodóháznak bizonyos czimere van, annak -- mire nézve még a megyeházat is például méltóztatott felhozni — ott hol az ország lobogójáról van szó, helye nincs; erre azt jegyzem meg, hogy Magyarországon az Anjou-korban és Mátyás idejében, Francziaországban az előbbi korban mindig a családi czimer használtatott az ország jelvényéül is.

1872. szeptember 3-án Irányi Dániel egyszerűen ismételte 1869-iki kijelentését, melyre azonban érdemleges választ nem kapott.

Az 1875/78-iki országgyűlés megnyitása alkalmából, 1875. augusztus 30-án ugyanebben a dologban ezeket monda *Irányi*:

A fekete-sárga zászlónak a budai királyi váriakon nincs helye; legkevésbé van helye a magyar országgyűlés megnyitásakor, akár családi színnek tekintessék, akár pedig osztrák birodalmi jelvénynek.

Ha családi színnek tekintik: ne felejtsék azt, hogy a magyar királyi várak nem családi, hanem nyilvános középület, a melyre az 1848-iki törvény értelmében a magyar nemzeti színű lobogó tűzendő ki. Különben is ne felejtsék azt, hogy a magyar országgyűlés megnyitása nem családi, hanem fontos nemzeti ünnepély. De nincs helye a budai váriakon a fekete-sárga lobogónak azon esetben sem és még kevésbé, hogyha osztrák birodalmi jelvénynek tekintetik.

Magyarország nem kiegészítő része az osztrák birodalomnak, hanem önálló független ország. A kettős színnek, a színek egyesítésének, véleményem szerint az 1867-iki kiegyezés alapján is, csak az esetben van helye, ha Magyarország és Ausztria együttvéve képviseltetik, a külföld irányában; de Magyarország határán belül

idegen zászlónak nincs helye, annak jogosultságát nem ismerhetem el; ép oly kevessé, mint nem volna jogosult a magyar színnek kitűzése a bécsi Burgra, midón császár ó Felségének méltóztatik az osztrák Reichsráthot megnyitni.

Wenckheim Béla b. ministerelnök válasza a következő volt: A mi a fekete-sárga színeket illeti, azok a felséges uralkodóháznak családi színei. Ha minden egyes embernek szabadságában áll lakásán, várán lobogtatni színeit: épen így áll ez jogában a királynak. Ha valaki bokros ezen színektől s ezek miatt nem megy fel Budára: ezt teheti tetszése szerint. Én ezen színek előtt meghajtok s azokat tiszteletben tartom. Nem láthatok tehát abban semmi alkotmányellenes dolgot, ha Ó Felsége családi színeit várára feltüzi.

1878-ban és 1879-ben is ismételte *Irányi* Dániel e tárgyban való felszólalásait. 1879-ben ezt tette hozzá: Azt mondják, mondták több ízben, hogy a fekete-sárga szín az uralkodócsalád színe. Nem vizsgálom, mennyiben alapos, mennyiben nem ez a nézet; ámbár vannak, a kik a czipertánnal foglalkoznak és azt állítják, hogy az uralkodócsaládnak házi színei nem a fekete-sárga, hanem a vörös és fehér, emlékezetére azon eseménynek, midőn *egy* osztrák főherczeg Jeruzsálem ostrománál megsebesültén, vére fehér ruháját befecskendte. De hár-mint legyen is ezen históriai kérdés, az általam felhozott okok ellenében a családi színeknek a budai királyi vár-iakon, mely nemzeti palota, és az országgyűlés megnyitásakor, mely nemzeti ünnepély, helyök nincsen.

Mindkét alkalommal *Tisza* Kálmán ministerelnök érdemlegesen nem válaszolt a felszólalásra. Ugyanígy történt ez 1884-ben és 1887-ben is. 1892-ben *Csanády* Sándor szólalt fel e tárgyban, de *Szapáry* Gyula gróf ministerelnök válaszában szintén csak egyszerűen az eddig dívott gyakorlatra hivatkozott.

A fekete-sárga zászlónak, mint az osztrák-magyar közös hadsereg lobogójának kérdése szintén foglalkoztatta a képviselőházat, a mennyiben a közjogi ellenzék részéről vita tárgyává tételett.

Történt pedig ez abból az alkalomból, hogy az 1889-iki őszi hadgyakorlatok alkalmával a honvédparancsnokok szállásán fekete-sárga lobogó volt kitűzve. Ezt közjogi sérelemnek tekintette a függetlenségi párt, melynek 18. §-a azt rendeli, hogy a honvédség vezénynyelve és zászlója magyar. Ugyanezzel kapcsolatban a közjogi ellenzék szónokai azt is vitatták, hogy a fekete-sárga lobogónak a közös hadsereg zászlójaként való alkalmazása is jogosulatlan, sőt felmerült ugyancsak a függetlenségi párt részéről az a kívánság is, hogy a közös hadsereg zászlója, épen e hadseregnak közös karakteréből kifolyólag, az osztrák és a magyar állam színeit és címereit viselje.

Azé tárgyban lefolyt képviselői vita a következő volt:

1889 október 12-én Irányi Dániel a következő interpellációt intézte a honvédelmi ministerhez:

A hírlapok egyértelmű közlése szerint a folyó évi őszi hadgyakorlatok alkalmával a honvédparancsnokok lakásán fekete-sárga zászló volt kitűzve.

Minthogy pedig az 1868: XLI. t.-cz. 18. §-a szerint a honvéseg zászlója Ó Felsége nevének jelvényei mellett az ország színeit és a magyar állam címerét viseli s annál fogva a fekete-sárga zászlónak a honvédség körében való használata törvényellenes: ugyanazért kérdem a t. honvédelmi minister úrtól:

1. Kinek rendeletére tűzetett ki a honvédparancsnokok szál-lására a fekete-sárga zászló s mely időből származik a rendelet?

2. Szándékozik-e a t. minister ur haladék nélkül intézkedni, hogy hasonló, úgy a világos törvénybe ütköző, mint a nemzet jogait és önérzettel mélyen sertő eset többé elő ne forduljon?

Erre az interpellatióra Fejérváry Géza b. honvédelmi minister 1889 okt. 21-én lényegileg a következő választ adta:

Előre bocsátván, hogy az 1868: XLI. t.-cz. 18. fi-a első bekezdésének megfelelően a honvédség vezénynyelve és zászlója magyar

s hogy a törvény e rendelkezését mindenütt szigorúan megtartják, így folytatta válaszát a minister.

A 18. §. 2-ik bekezdése így szól: «Horvát-Szlavon- és Dalmátorzágban a honvédség vezénynyelve a horvát, zászlója O Felsége ugyanazon védjegye mellett Horvát-Szlavon-Dalmátorzág egyesült színeit és a magyar állam címerét viseli. Egyébiránt a katonai Jelvények, rangjelzetek, a felszerelés és felfegyverkezés, valamint a szolgálat és gyakorlat szabályai a honvédségnél és a sorhadnál egyenlők lesznek.”

Ehhez képest, ha az idézett 18. §. első, de egyszersmind második bekezdését is egyaránt figyelembe veszszük, a minthogy kell is, hogy vegyük: a törvény világos szavai szerint a jelvényül, symbolum gyanánt szolgáló zászlón a szolgálati és vezénynyelven kívül, a honvédség minden szabályának egyenlőnek kell lenni a közös hadsereg szabályaival.

És a midőn az 1868: XLI. t.-cz. 18. §-ának 2. bekezdését az akkor törvényhozás úgy elfogadta, a mint az tényleg érvényben van, mindenkinék, aki előtt a háború alkalmával előforduló súrlódások csak félíg-meddig is ismeretesen, el kell ismernie, hogy igen bölcsen cselekedett. Mert a honvédségről szóló törvény szerint a honvédség kiegészítő része lévén a monarchia fegyveres erejének, működésének szüksékgépeni összhangzására a legnagyobb súly fektetendő. Ezen cél elérésére megfelelőbb ut nem is kinálkozhatik, mint az, hogy a szolgálat és gyakorlat szabályai egyenlők legyenek a honvédségnél és a közös hadseregnél.

A törvény félremagyarázhatlan szavai szerint tehát a közös hadsereg szolgálati szabályzatának határozványai — a szolgálati nyelv és a *csapat zászlói* kivételével — a honvédségnél is érvényesek.

Legyen szabad röviden ezen törvényes intézkedés elkerülhetlen szükségeségét a gyakorlat szempontjából is megvilágítani.

A működő hadsereghoz tartozik úgy a közös hadsereg, valamint a törvényszabta feltételek mellett, a hadra kelt honvédség is.

Annál a működő hadseregnél, ahol sok százezer, sót millión fölötti ember, aránylag szűk helyen mozog, rögtön tájékozhatás végett a különféle szolgálati ágak jelzésére, úgymint, teszem fel, a vasúti vagy gózhajózási vállalatban, különféle színű, minden jelvényt *jelleg nélkül, egyszerű jelző-lobogók* használtatnak.

Ilyenek a közös hadsereg, valamint a honvédség szolgálati szabályzatában meg vannak határozza. Ezen különféle színű jelző-lobogók között, melyeknek száma jelenleg 10, vannak fehérek, vörösek, fehér-vörösek, feketék, kékvörösek, sárgák, világoskékek stb., a mint azok a tábori egésszségügyi intézeteknél, a lószertelepénél, a tábori postánál, a tábori élelmező intézeteknél, a hadtápparancsnokságnál stb. szükségeltetnek és a parancsnokok szállásainak jelzésére a fekete-sárga színű jelző-lobogó is meg van állapítva.

Ha tehát a különböző színű jelző-lobogók használatának

színe elismertetik, a minthogy ez máskép nem is lehet, akkor józanul gondolkozó magyar emberről fel sem tehetem, hogy a többi színekkel helyesléssel fogadván, azt követelné, miszerint csak a fekete-sárga szín küszöböl tessék ki. Ha tehát a fekete-sárga jelző-lobogónak a honvédségnél leendő kihagyását, annak nemzeti szinü jelző-lobogókkal pótlását követelné valaki, tévesen azt állítván, hogy ennek állami jellege és fontossága van, akkor következetesen valamennyi többi szinü jelző-lobogóknak nemzeti szinükkel való helyettesítését kellene hangsúlyozni.

A válasz többi részéből kiemelendő a következő:

Kézséggel elismerem, hogy régen, tudnialiik a honvédség felállításakor, ezen, a mozgósítottsági viszonyt szem előtt tartó szabályok annyira szabatosan még a közös hadseregnél sem léteztek és hogy azok csak fokozatosan, de minden szorosan a törvény keretében, tökéletesbittettek és hogy ez nevezetesen a közös hadseregnél 1871. és 1887-ben, a szolgálati szabályzat újabb kiadása által történt. Minthogy pedig a szolgálati szabályoknak a honvédségnél és a közös hadseregnél egyenlőknek kell lenniök: ugyanez történt a honvédségnél 1875-ben és 1888-ban, minél fogva a honvédségnél is ezen jelző-lobogók, nemcsak az én ministerségeni alatt, hanem már elődeim alatt is, nevezetesen az 1881-iki miskolczi hadgyakorlatoknál, és azóta minden használtattak. Ebből látni méltóztatik, hogy ezen intézkedés nem új, de ha új volna is, a törvény keretében mozog.

Irányi Dániel replikája a többi közt a következő tartalmazta:

A Habsburg-családnak színe a fehér-piros. A fekete-sárga szín a volt római, úgynevezett szent birodalomnak színe, a melyet midőn Napóleon megdöntötte, az osztrák császár a *császárság* színe gyanánt elfogadott. *A fekete-sárga szín tehát az osztrák birodalomnak színei*. De ha bár úgy lenne is, hogy a fekete-sárga szín a felséges uralkodóháznak a színe, a világos törvénynyel szemben annak jogosultságát honvédségünkönél nem lehet elismerni. Ó Felségének, ha elfogadta a magáénak a régi családi szín helyett a fekete-sárgát, joga van kétségtelenül a maga magánépületein itt is, másutt is használni, úgy mint minden más embernek; de egy állami intézményben, a minő a honvédség, világos törvény rendelete ellen ezen színeknek alkalmazása nem jogos, nem helyes.

Hiszen, ha igazán a törvény alapjára állunk, ha az 1867: XII. t.-cz. talajára lépünk, még akkor is a fekete-sárga zászló kizárolagos használata *magánál a közös hadseregnél sem törvényes, sem Jogos*. *Ha közös a hadsereg, tehát Ausztriáé ép úgy, mint Magyarországot, akkor a hadseregek úgy Ausztria, mint Magyarország színeit kell viselnie*. A hadseregek egysége, úgy a mint az utóbbi időben kifejlődött, egészen a múlt század közepéig nem érvényesült; sót azt hiszem, hogy a hadseregek egysége, a mi a zászlót,

a nyelvet, a ruhát illeti, csak a múlt század vége felé, Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben létesült, akkor, mikor II. József mint társuralkodó a magyar nemzetiség elleni törekvéseit már érvényesítette.

Hogy még azon időben is, a mely az 1715-iki törvényt, a mikor is az állandó hadsereg behozatott, követte, a hadsereg egyisége. a német nyelv, a német vezényszó, a fekete-sárga zászló ismeretlenek voltak, erről bizonysságot szolgáltat az 1741: LXIII. t.-cz.. a mely azt rendeli, hogy az ezredek a megyék zászlói alatt vonuljanak ki. Hogy mikor lépett életbe a mostani rendszer, bizonyosan fokozatonkint, úgy a mint most is törekessznek reá, arra sem törvénykönyvünkben, sem pedig a történelemben nem akad-hattam reá. ezt csak a hadi levéltár kutatása mutathatná meg. De több mint valószínű, hogy ezt csak II. József hozta be és ez arra kell, hogy intsen bennünket, hogy minden kísérletet kezdeténél fogva visszautasítsunk. A választ szónok nem veszi tudomásul.

Fejerváry Géza br. honvédelmi minister rövid válaszának lényeges tartalma:

Bármit mondanak a fekete-sárga színről, hogy t. i. az nem a királyi család színe, tény az, hogy 83 év óta annak használataik és tény az, hogy a heraldikának kell e tényhez alkalmazkodnia, nem pedig fordítva. Tény továbbá az is, hogy 83 év óta nemcsak Európa, hanem az egész világ elismeri ezt, kivéve, fájdalom, a magyar képviselőház égi tiszttel fractióját, arról pedig nem tehetek. Ha visszamennek a történelembe, azt fogják látni mindenütt, hogy a *hadsereg mindig az uralkodó színeit használta zászloul*. Hogy miért legyen nálunk e tekintetben kivétel, azt én át nem látom.

Névszerinti szavazás keretvén, a képviselőház 122 szavazat tál 68 ellen, tehát 54 szótöbbséggel tudomásul vette a minister válaszát.

UTÓ I RAT.

Anticipált félremagyarázások.

Munkám még meg sem jelent s már is félremagyarázások érték.

Egyik közzétett fejezete valakiben, a ki tán csak azt az egyetlen fejezetet olvasta, azt a téves hitet keltette, hogy' én Deák alkotását, vagyis a közös intézményi! dualismust, a magyar közhog eldoradójának tartom, melyen tül be van kerítve a világ.

Csak az beszélhet így, a ki munkámnak egyetlen fejezetét olvasta, de azt is csak fölülelesen.

Igaz, hogy én Deák művének alapján állok, s ezt az alapot az ország érdekében levőnek tartom. De nem az én csekély egyéni véleményemről van szó, hanem a magyar közhogról, s ennek egységéről s teljes épségéről. Bizonyítottam, hogy Deák nem csonkította meg a magyar alkotmányt és hogy ez alkotmány befogadhatja a magyar nemzet és állam bármily nagyszabású alakulását. Befogadhatja a nélkül, hogy lényege legkevésbbé is változnék.

És az evolúció számára különösen két utat jelöltet meg. Az egyik út a magyar nemzeti törekvések érvényesülése a monarchia és a közös intézmények keretében. A másik a pragmatica sanctióban megjelölt

kölcsönös védelemnek külön intézmények, vagyis külön hadsereg és külön önálló külügy által való teljesítése.

Ha a nemzet és a korona egyetért a kölcsönös akaratban, mind a két forma megvalósítható. De csak a korona és nemzet egyetértése által.

Ez a magyar *közjog*. A *politika* lehet más. És hogy *melyik* utat tartja valaki helyesnek, ez már politikai és nem közjogi kérdés. Részemről a *dualismus* keretében való *nemzeti evolúciót* tartom elérhetőbbnek, tehát helyesebbnek. És kimutattam, hogy a korona és nemzet belső egysége a dualismus keretében is megvalósíthatja, a közjog minden fejlesztése nélkül, *nemzeti* törekvéseinket. Megvalósíthatja rázkódások, zavarok s a nélkül, hogy Ausztriával bármely változás iránt érintkezünk kellene. A magyar korona átruházott felségi jogai alapján megoldható, mint jelen munkámban utaltam reá, a magyar ezredek kommandó nyelvénék sokat emlegetett kérdése stb.

Ez ismét közjog. De hogy» *miként* kell ezekre törekedni, idő és forma tekintetében, ez már újból *politika*. A magyar közjog állandó. A politika változhatik, elhaszthat s fölvethet kérdéseket; követelhet s megvalósíthat. Munkámban én a magyar közjog igazi tartalmát igyekeztem megvilágítani.

De annyiban én is politizáltam, hogy minden nagyszabású evolúció (nem a közjog fejlesztése) föltételévé a *nemzet* kibontakozását s megerősödését tettem. Fölösléges újból ismételnem, hogy a nemzet joga mindig ugyanaz, akár gyöngé, akár erős. De egészen máskép érvényesül az erősek, mint a gyengék joga.

Deák alkotásának keretében is máskép érvényesül a nemzet joga, ha nagygyá és hatalmassá fejlődik ki. És nem kell akkor jogokat visszaszerezni, mert hisz'

Deák nem idegen állam vagy korona irányában kötött le bizonyos nemzeti jogokat, hanem a magyar koronával megegyezve. Ekkép nincsen egyetlen egy jogunk sem föladva, mert a koronával egyetértve fölszabadíthatjuk a lekötöttségeket. Ezért mondottam annyiszor, hogy alkotmányunk Deák alkotása mellett, vagy daczára is. egészen teljes, s ekkép nincs az megcsorbitva.

A ki még ezekután is félremagyaráz, azt nem leszek képes fölvilágosítani és meggyőzni.

A másik félreértés a magyar külügyekre vonatkozik. A mi a smagyár külügyeket» illeti, ezek tekintetében a kérdésben a felelet. Vannak magyar külügyek, de a representáció közös. És minden külügy magyar ily értelemben, a mely külügy közössége nem folyik a kölcsönös védelem kötelezettségéből. Magyarország belügyeinek kapcsán támadó külügyek tehát magyar külügyek. És nem pusztán igazságügyi, posta vagy egyéb ügyek, hanem olyanok is, a melyek szorosan összefüggnek a politikával. Ilyen volt és ilyen például a magyar egyházpolitika kifelé való vonatkozásában. A representációt a külügymínister végzi ugyan, de az apostoli magyar királyival egyetértve a magyar kormány intézi az összes ide vonatkozó ügyeket. Nem politikai természetű ügyeknél a magyar megbízottak közvetlenül is érintkeznek idegen államok megbizottaival.

Munkáimban ismét közjogról és nem tényekről beszéltem. A nemzetnek joga van az 1867: XII. t.-cz. 8-ik §-a alapján a magyar külügyekhez, közös representáció mellett. Ez a representáció azonban nem rontja le Magyarország állami souverainitását, s nem gátja nemzetközi egyénisége kibontásának. A közös representáció mellett két souverainitás létezik: a magyar állam és az osztrák állam souverainitása, mely két souveraini-

tás össze nem folyhat és egysége nem olvadhat. Ez a közhog. A tények ismét a politika körébe tartoznak. Gondolom, e tekintetben is elég világosan beszéltein nemcsak most, hanem régibb munkáimban hasonlókép, a melyekben a magyar külügyek s a magyar souverainitás kérdését igen részletesen tárgyaltam.

Ekkép sem nem tágítom, sem nem szükítem a magyar közhogot, hanem valódi lényegében tárom azt föl. Legkevésbbé szűkítettem alkotmányunkat akkép, hogy eltagadtam volna nemzetünk jogát az önálló hadsereghöz. Jelen munkámban szinte fő zömét és tartalmát ép a hadseregre vonatkozó közhog alkotja, ügy gondolom, fejtegetéseim után minden további vádat ignorálhatok.

HIBAIGAZÍTÁS.

Az 56-dik lapon e helyett: »a magyar ezredek *kiegyezésének*», olvasandó: »a magyar ezredek *kifejezésének*».

Az 50-dik lapon a védszervezet kimaradt az alkotmányos garanciák felsorolásából.